

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI**

**1948' DEN GÜNÜMÜZE İSRAİL'DE YAŞAYAN ÇERKES AZINLIKLARIN
SOSYO-KÜLTÜREL YENİDEN ÜRETİM VE ENTEGRASYON SÜRECİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

ÇANAKKALE – 2021

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**1948' DEN GÜNÜMÜZE İSRAİL'DE YAŞAYAN ÇERKES AZINLIKLARIN
SOSYO-KÜLTÜREL YENİDEN ÜRETİM VE ENTEGRASYON SÜRECİ**

YÜKSEK LİSANS

Tez Danışmanı

ÇANAKKALE – 2021

ETİK BEYAN

Yüksek lisans Tezi olarak sunduğum **“1948’ den Günümüze İsrail’de Yaşayan Çerkez Azınlıkların Sosyo-kültürel yeniden üretim ve entegrasyon Süreci”** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraaya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

(İmza)

(Tarih) 08/07/2021

ÖZET

1948' DEN GÜNÜMÜZE İSRAİL'DE YAŞAYAN ÇERKES AZINLIKLARIN SOSYO-KÜLTÜREL YENİDEN ÜRETİM VE ENTEGRASYON SÜRECİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölgesel Araştırmalar Anabilimdalı Yüksek Lisans

24/05/2021, s.119.

“1948’ den Günümüze İsrail ’de Yaşayan Çerkes Azınlıkların Sosyo-Kültürel Yeniden Üretim ve Entegrasyon Süreci” başlıklı çalışmamız, etnografik desende betimsel ve eyleyicilerin görüşlerine yönelik üretici yapı ve mekanizmaları dikkate alarak sorgulama gayretinde olan realist bir desenin sentezine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu iki desenin sentezine bağlı olarak ilgili yerleşim birimlerindeki saha çalışması verileri ve ikincil verilere dayalı metodolojik bir veri nirengilemesi (triangulation) stratejisine başvurulmuştur. Çerkeslerin sürgün sonrasında çeşitli ülkelere dağılmasından kaynaklanan, yeni yerleşilen bölgelerdeki sosyoloji-kültürel yapılarla entegrasyon ve yeni yurtlarında devam ettirmeye çalıştıkları sosyo-kültürel kimliklerini, yeni ulusal kimlik kategorilerini saha analizleri, kişisel görüşmeler ve literatür araştırmaları ışığında sosyo-politik ve sosyo-kültürel açıdan kavramsal bir çerçevede değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Bugün dünyanın birçok yerine dağılmış bir halk olan Çerkesler, yaşadıkları ülkelerde kimliklerini ve kültürel değerlerini korumaya devam etmeye çalışsalar da yaşadıkları ülkelerde hızlı bir şekilde entegrasyon sürecine dahil olmaktadır. Entegrasyon sürecinin hızlı bir şekilde yaşandığı, ülkelerin başında büyük Çerkes nüfusunun bulunduğu bir ülke olan Türkiye gelmektedir. Türkiye’ de yaşayan Çerkeslerin, özellikle Çerkezce bilmeme durumu son yirmi yılda daha fazla yaşandığı yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum beraberinde birçok soru işareti oluşturmaktadır.

İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin anadilleri olan Çerkezceye bağlılıkları, diasporada yaşayan bu halkın dillerini ve kültürlerini kaybetmemesine neden olduğu görülür. Dil ile sağlanan kültürel devamlılık, birçok alanda etkisini göstermektedir. Bu süreç, sadece tek taraflı bir çabadan kaynaklanmamaktadır. İsrail Devleti’ nin ülkedeki azınlıkların kültürel

değerlerinin korunması için imkân sağlanması ülkede yaşayan tüm azınlıkların dil ve kültürel değerlerini korumalarına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adıge, Kimlik, Aidiyet, Kültür, Anadil, Entegrasyon ve Direnç Süreci.

ABSTRACT

SOCIO-CULTURAL REPRODUCTION AND INTEGRATION OF CIRCASSIAN MINORITIES LIVING IN ISRAEL FROM 1948 TO THE PRESENT

Çanakkale Onsekiz Mart University
School of Graduate Studies
Regional Research Master

01/15/2021, s.119.

Our study titled "The Socio-Cultural Reproduction and Integration Process of Circassian Minorities Living in Israel from 1948 to the Present" is based on the synthesis of a descriptive ethnographic design and a realistic design that strives to question the productive structures and mechanisms of the actors' views. Depending on the synthesis of these two patterns, a methodological data triangulation strategy based on fieldwork data and secondary data in the relevant settlements was applied. Integration with the socio-cultural structures in the newly settled regions resulting from the dispersal of the Circassians to various countries after the exile, and the socio-cultural identities they are trying to maintain in their new homeland, the new national identity categories, in the light of field analyzes, personal interviews and literature research, are socio-political and socio-cultural. framework is based on evaluation.

Circassians, the community scattered all over the world today, are quickly involved in the integration process in the countries they live in, even though they try to preserve their identity and cultural values in the countries they live in. Turkey, a country with a large Circassian population, is one of the countries where the integration process is experienced rapidly. The fact that Circassians living in Turkey, especially Circassian, is more experienced in the last twenty years emerges as a result of the researches. This situation raises many question marks.

The devotion of Circassians living in Israel to Circassian, which is their mother tongue, is seen to cause these people living in the diaspora not to lose their language and culture.

Cultural continuity provided by language shows its influence in many areas. This process is not just a one-sided effort. It is understood that the State of Israel provides the opportunity for the protection of the cultural values of the minorities in the country and helps all minorities living in the country to preserve their language and cultural values.

Keywords: Adige, Identity, Belonging, Culture, Native Language, Integration and Resilience Process.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	4
1.2. Araştırmanın Amacı.....	6
1.3. Araştırmanın Problem Cümlesi.....	7
1.3.1. Alt Problemler.....	7
1.4. Araştırmanın Önemi.....	7
1.5. Sınırlılıklar.....	7
1.6. Araştırmanın Sayıltıları.....	8
1.7. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Modeli.....	8
2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	9
2.3. İşlem.....	10
2.3.1. Veri Toplama Araçları.....	10
2.3.2. Veri Analiz Araçları.....	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAFKASYA 'DAN DÜNYA 'NIN DÖRT BİR TARAFINA DAĞILAN ÇERKESLER	12
3.1. Adıgeler Kimdir?.....	13
3.2. Adıgelerin Osmanlı Devleti'ne Geliş Süreci.....	14

3.3.	Sürgünden Önce Kafkasya'da Din	15
3.4.	Kafkasya'da Dil	18
3.5.	Xabze Nedir?	19

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BALKANLARDAN ORTADOĞU'YA ÇERKESLER

4.1.	1878-1948 Yılları Arasında Kfar Kama ve Rehaniye.....	22
4.1.1.	Ekonomi	26
4.1.2.	Eğitim	28
4.1.3.	1878'dan 1948'e Kfar Kama ve Rehaniye 'de Kültürel Dinamikler ...	28
4.2.	Osmanlı Devleti Dönemi ve İngiliz Yönetiminde Kfar Kama ve Rehaniye Ev Mimarileri	30
4.3.	Kfar Kama ve Rehaniye'de Kölelik	31
4.4.	Yok Olan Köy: Mazi	32
4.5.	Ben Gurion Olayı	33

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSRAİL'İN KURULUŞUYLA BİRLİKTE ÇERKESLERİN YENİ DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİ

5.1.	Dürzi ve Çerkesler ile Geliştirilen İlişkiler	36
5.2.	İsrail'in Kuruluşu	37
5.3.	İsrail'in Kuruluşuyla Çerkes Köylerindeki Ekonomik Gelişmeler	39
5.4.	İsrail'in Kuruluşuyla İbranice Eğitime Geçiş Süreci	41
5.4.1.	Günümüzde Kfar Kama ve Rehaniye 'de Anaokulu Eğitimi	44
5.4.2.	Günümüzde Kfar Kama ve Rehaniye 'de İlkokul Eğitimi	44

ALTINCI BÖLÜM

İSRAİL'DE AZINLIKLARA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE YEREL YÖNETİM

6.1.	Yahudi ve Dürzilerin Çerkeslere Yönelik Tutumları	48
6.2.	Çerkeslerin Türk Damatlara Yaklaşımı	50
6.3.	İsrail 'de Yaşayan Çerkeslerin Türkiye'de Yaşayan Çerkeslere Karşı Tutumları	52
6.4.	Kfar Kama ve Rehaniye 'de Yerel Yönetim	54
6.5.	Kfar Kama ve Rehaniye 'de Bölgesel Kültürel Etkinlikler	55

6.6. Kfar Kama’da Bir Müze: Çerkez Ethem’in Misafir Kaldığı Ev	56
--	----

YEDİNCİ BÖLÜM

60

KFAR KAMA VE REYHANIYE’DE KÜLTÜR, KİMLİK VE AİDİYET

7.1. İsrail’de Yaşayan Çerkeslerin Kültürel Yapıları.....	62
7.2. Din ve Kültür Arasındaki İletişim.....	63
7.3. Zorunlu Kültür Değişmesi.....	64
7.4. Serbest Kültürel Değişim ve Toplumsal İlişkiler.....	65
7.5. Kfar Kama ve Rehaniye ’de Kimlik ve Aidiyet.....	66
7.6. İsrail’de Yaşayan Çerkeslerde Sözlü Halk Edebiyatı.....	69
7.7. Geleneksel Halk Oyunları.....	71
7.8. Çerkes Köylerinde Görgü Kuralları ve Terbiye ile İlgili Gelenekler.....	72
7.9. Çerkeslerde Cenaze Merasimi.....	73
7.10. İsrail’de Yaşayan Çerkeslerde Komşuluk İlişkileri.....	74
7.11. İsrail’de Yaşayan Çerkeslerde Bayram ve Bayramlaşma Geleneği.....	74

SEKİZİNCİ BÖLÜM

76

SONUÇ

KAYNAKÇA	82
EKLER	I
EK 1. “Ein Kazan” Kfar Kama	II
EK 2. Çanakkale-Biga Çerkes Evi.....	III
EK 3. 1960’LAR Kfar Kama.....	IV
EK 4. 2020 Kfar Kama Ev Mimarisi	V
EK 5. Kfar Kama Sokak Tabelası.....	VI
EK 6. Kfar Kama’da Anaokulu (2020)	VII
EK 7. Rehaniye İlkokul.....	VIII
EK 8. Kfar Kama Okul Panosu.....	IX
EK 9. Rehaniye Okul Panosu.....	X
EK 10. Kfar Kama Kütüphane ve Belediye Binası.....	XI
EK 11. Kfar Kama Okula Ait Halısaha.....	XII
EK 12. Kfar Kama Engellilere Araç Temin Edilen Dernek.....	XIII

EK 13. Kfar Kama Belediye Aracı.....	XIV
EK 14. Çerkes Kadınlarının Sembolü Beyaz Başörtüsü- Kudüs.....	XV
EK 15. Golan Tepeleri- Terk Edilmiş Çerkes Köyleri.....	XVI
EK 16.Çerkes Ethem'in Kaldığı ve Müzeye Çevrilen Ev.....	XVI I
EK 17. Çerkes Ethem'in Kaldığı Evin Avusu.....	XVI
EK 18. Çerkes Ethem'in Kaldığı Ev.....	II
ÖZGEÇMİŞ	XIX

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1.	Çerkes Boyları	14
Tablo 2.	Kfar Kama'ya Yerleşen İlk Çerkes Aileler:	23
Tablo 2.	Rehaniye'nin kurulduğu yıllarda bölgede bulunan aileler:	24-25
Tablo 3.	Rehaniye'nin Kurulduğu Yıllarda Bölgede Bulunan Aileler:	15
Tablo 4.	Altı Bölge Komiseri	49
Tablo 5.	Altı kola ayrılan bu bölgelerin baş merkezleri ise:	49

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

“ 1948 ’den Günümüze İsrail’de Yaşayan Çerkes Azınlıkların Sosyo-Kültürel, Yeniden Üretim ve Entegrasyon Süreci ” başlıklı çalışmamız, Çerkeslerin sürgün sonrasında çeşitli ülkelere dağılmasından kaynaklanan, entegrasyon ve yeni yurtlarında devam ettirmeye çalıştıkları kimliklerini, kültürel akışlar karşısında geliştirdikleri yeni ulusal kimlik kategorilerini saha analizleri, kişisel görüşmeler ve literatür araştırmaları ışığında sosyo-politik ve sosyo-kültürel açıdan kavramsal bir çerçevede değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Günümüzde diasporada yaşayan bu halkın, gittikleri yeni yurtlarında oluşturdukları yeni kimliklerini “İsrail’de yaşayan Çerkesler” kategorisi altında açıklamak birincil amaçtır. “ Zaman-mekân ” olgusu topluma ait kuramlaştırma çabamızda “ bağlam ” ve üretici mekanizmaları incelemek için sosyokültürel dinamikler göz önünde bulundurulmuş ve Çerkeslerdeki kimlik entegrasyonunun sosyolojik bir perspektiften yorumlanmasında önemli bir parametre olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızda ele aldığımız ülke İsrail ’in bulunduğu Ortadoğu içerisinde birçok farklı dini ve etnik azınlıkları barındıran bir bölge olduğu bilinmektedir. 1948 yılında, İsrail ’in kurulmasıyla Ortadoğu ’da azınlık olarak var olan dini ve etnik bir grup olan Yahudilerin dünya sahnesinde boy göstermesiyle Ortadoğu ’da azınlık kavramı da değişikliğe uğramıştır. Bu tarihe kadar Filistin’de azınlık olarak gösterilen bu grup, Yahudilere ait bir devletin kurulmasıyla ev sahibi olmuş ve ülkesinde Yahudi olmayan herkes azınlık durumuna getirilmiştir. 1948 yılına kadar Yahudilerin bölgede azınlık olarak gösterilmesi ve bu tarihten itibaren İsrail’de Yahudi olmayanların azınlık durumuna gelmesiyle Ortadoğu ’da sosyo-politik dengeler de değişim göstermiştir.

Günümüzde İsrail ’de Yahudi olmayanların azınlık durumunda olması ve bu yüzden bu azınlık grupların imtiyazlara sahip olması, ayrıca devletin yapısı itibariyle ülkedeki azınlıkları Musevileştirme gibi bir çabasının olmaması, İsrail’in devletinin azınlıklara kültürel değerlerini yaşayabilecekleri her türlü olanakları sunması, ülkede bulunan azınlıkların kültürel kimliklerini diğer ülkelere kıyasla daha rahat korumasına imkân sağlamıştır.

Türkiye ve Çerkeslerin yaşadığı diğer ülkeler incelendiğinde dilin ve kültürün bu denli korunduğu ve devlet nezdinde Çerkeslere bu denli imtiyazlar tanındığı başka bir ülkeye rastlanılmamıştır. Çerkeslerin İsrail’de azınlık statüsünde sayılması, devlet nezdinde özel koruyucu politikalara sahip olmasında hak sahibi yaptığı görülmektedir. (Tok, 2003, s.162). Çerkeslere ve diğer azınlıklara sağlanan bu imtiyaz ve özgürlüklerin bir sebebi de Yahudilerin dini inançlarına bağlı olarak kendilerinden olmayanlarla evlilik ilişkisine girmemeleridir.

Mekâna ve sosyal çevreye dayalı kültürel değişimler, Çerkeslerin yaşadıkları bölgelere göre araştırılıp, değerlendirilmiş ve sonunda ulaşılan verilere göre kültürel akımlarda mekânın ve yaşanılan çevrenin etkisi üzerine yorumlar yapılmıştır. Çerkeslerin yüzyıllardır sürdürdükleri “Xabze” (okunuşu:habze) olarak ifade edilen toplumsal kurallar, Kafkasya ve Türkiye ’de yaşayan Çerkeslerin “Xabze” anlayışı ile mukayese edilmeye çalışılmış ve İsrail ’de yaşayan Çerkesler için “Adiğe Xabze” nin değeri kişisel görüşmeler ve yaşanmış olaylar ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Teknolojinin gelişmesi ile gelenek ve göreneklere bağlılık, eğitim seviyesindeki gelişmeler ile insanların “Adiğe Xabze” ye bakış açıları, çevre ülkelerde yaşayan Çerkesler ile iletişim ve Çerkes kültürüne diğer dünya kültürlerinin etkisi olup olmadığı kişisel görüşmeler ve gözlemlere dayandırılarak analitik bir çerçevede yorumlanmaya çalışılmıştır.

İsrail-Filistin sorunu ve İsrail’in dış politikası Çerkesler tarafından nasıl yorumlanır? Kadınların ve erkeklerin isteğe bağlı askere gittiği İsrail’de, Çerkeslerin askerliğe bakış açıları nelerdir? Askere gitme konusunda “vicdani ret” seçeneğinin bulunduğu İsrail’de askerlik yapmayı cazip kılan durumlar nelerdir? Bu gibi sorular başlıklar halinde kişisel görüşmeler ve gözlemler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye ’den İsrail’e giden Çerkeslerin gözünden ve İsrail ’de doğup büyümüş, İsrail vatandaşı olan Çerkeslerin gözünden Türkiye ’ye bakış açıları nelerdir? Bu gibi soruların cevapları kişisel görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ışığında yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sosyal bilimlerde kimlik, diaspora ve anavatan kavramları araştırılıp, tartışılmıştır. Elde edilen bulgular İsrail ’de yaşayan Çerkesler üzerinde değerlendirilmeye çalışılıp,

yorumlanmıştır. İsrail 'de Çerkes olmak ve İsrail'de yaşayan Çerkeslerde anavatan kavramının oluşturduğu çağrışımlar derinden incelenip, yorumlanmaya çalışılmıştır. Özellikle anavatan ve kimlik kavramlarının yaş gruplarına göre çağrışımları araştırılmış ve olabildiğince objektif bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezin konusunda özellikle belirtilen, 1948 yılı sonrası yani İsrail 'in kurulmasıyla oluşan sosyo-kültürel durumlar incelenmeye çalışılsa da bölgede yaşayan Çerkeslerin önce Kafkasya 'da daha sonra da Balkanlar 'daki sosyo-kültürel yaşamları incelenmeye çalışılmıştır. Günümüze ait sağlıklı verilere ulaşabilmek ve Çerkeslerin kültürel değişimlerini yorumlamak için geçmişe ait hatıralar ve literatür araştırmalar detaylı bir biçimde gözden geçirilmiştir.

İsrail'in azınlıklara uyguladığı politikalar, Çerkeslerin eğitim sistemindeki değişimler, eğitim sisteminin Çerkes azınlıklar üzerindeki etkisi gibi durumlar incelenmiştir. İnceleme sonuçlarında, İsrail 'deki Çerkes yerleşim birimlerindeki müfredat ve ders işleniş biçimi yerinde gözlemlenmiştir. Ayrıca okullarda okuyan öğrenciler ve öğretmenler ile yapılan görüşmeler yorumlanmıştır.

İsrail'de yaşayan Çerkeslerde aile hayatı, aile içinde iletişim, köy içerisindeki komşuluk ve akrabalık kavram ve münasebetleri incelenmiştir. Saha çalışmamız sonucunda evlerinde misafir olarak kaldığım ailelerin aile içi iletişimleri ve köyde kaldığım süreçte insanların birbiriyle olan iletişimleri gözlemlenmiş ve açıklanmıştır.

Çerkes kavramının İsrail Çerkesleri üzerindeki tesiri ve anlamı, Kafkasya'da "Adiğe" kavramının altında bulunan boylardan ikisi olan Abzeh ve Şapsığ boylarının İsrail 'de birbirleriyle olan iletişimleri gözlenmeye çalışılmış, boylara göre kültürel farklılıklar ve benzerlikler irdelenmeye çalışılmıştır.

Geçmişten günümüze bölgede bulunan Çerkes kadınların toplumsal hayattaki yeri ve değeri, çocukların ebeveynleri ile iletişimleri, erkeklerin eşlerine davranışları literatür araştırmaları ve bölgede yapılan gözlem notları sonucunda incelenip yorumlamaya çalışılmıştır. İsrail 'deki Çerkes kadınların kılık ve kıyafetlerinin diğer Müslüman kadınlara göre farklılıkları ve ayırt edici özellikleri gözlemlenmiştir. Kadınlara ayrılan istihdam

alanları ve kadın-erkek eşitliğinin toplumda nasıl karşılandığı ve uygulandığı gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Yüzyıllardır anavatan Kafkasya' dan ayrı kalan İsrail Çerkesleri kendi kültürel değerlerini birçok zorluğa rağmen devam ettirmeye çalışmışlardır. Bu çaba doğrultusunda sosyo-kültürel ve sosyo-politik anlamda yaşadıkları tüm sosyolojik sorunlar ele alınmaya çalışılmıştır. Saha araştırmalarımızdan elde ettiğimiz gözlem notlarımız, kişisel görüşmeler ve literatür araştırmalarla tezin konusu zenginleştirilip, geliştirilmeye çalışılmıştır.

1.1.Problem Durumu

17. yüzyılda sürgün sebebiyle Kafkasya' dan dünyanın dört bir tarafına dağılmak durumunda kalan Çerkesler, yerleşmiş oldukları yeni sosyo-kültürel coğrafyalar içerisinde yeniden kültürel üretim sürecine girmek ve kendi kültürel değerlerini yeniden üretiminde zaman zaman birbirlerinden farklılaşabilecek stratejiler geliştirmiş oldukları görülmektedir.

Tezimiz çerçevesinde ele aldığımız İsrail 'deki Çerkes topluluklarının sosyo-kültürel yeniden üretim-değişme ve uyum süreçlerinin, bu ülkede uygulanmakta olan sosyo-kültürel-ekonomik, politik ve hukuki içerimleri olduğu fark edilebilecek özellikle de bu çalışma kapsamında ön plana çıkan kültür politikalarıyla yakından ilgisi olduğu düşünülmektedir.

Söz konusu politikaların çeşitli açılardan İsrail 'deki Çerkes kültürünün sürdürülebilirliği, yeniden üretimi ve barışçıl bir biçimde geniş anlamda İsrail sosyo-kültürel yapısı ile uyum süreci içinde olmasının temelinde diğer bir takım yerleşim yerlerindeki kültürler içindekinden daha fazla sosyal hak ve özgürlüklere sahip oldukları izlenimi edinilmektedir.

Elbette ki bu durumun tarihsel açıdan birçok dinamiğinin olduğu aşikârdır ve İsrail içindeki kimi topluluklara yönelik politikaların bir diğerine yönelik mevcut politikalardan farklılaşabildiği görülmektedir.

Bununla birlikte bu çalışma kapsamında özellikle İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin bu ülkeye göre tanımlandıkları azınlık statülerine bağlı olarak sahip oldukları sosyo-kültürel-ekonomik hakların, kültürel yeniden üretim ve uyum süreçleri açısından temel dinamiklerinin ortaya koyulması, betimlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Eğitim, istihdam, sosyal güvenlik vb. alanlardaki politikaların hem Çerkes kültürünün devamlılığı gibi hem de genel anlamda İsrail sosyo-kültürel-ekonomik yapısı ile barışçıl bir uyumun önünü açıyor olması bu noktada çalışma açısından önem taşıyan bir problematik olarak dikkat çekmektedir. Çünkü farklı sosyo-kültürel coğrafyalarda ve devlet organizasyonları içinde gerek azınlıklara gerekse alt etnisite topluluklarına yönelik olarak farklı “bütünleşme” stratejilerine işaret eden sosyal politika ve uygulamalara rastlanabilmektedir.

Bu çerçevede İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin kültürlerini korumaları-kültürel yeniden üretim ve içerisinde buldukları topluma uyum sağlama süreçleri sosyo-politik ve sosyo-kültürel çerçeveler içerisinde incelenip açıklanmaya çalışılmış ve bu veriler ışığında İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin, sosyo-kültürel değişimlerdeki süreçleri yorumlanmaya çalışılmıştır. İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin kendi kültürünü korurken aynı zamanda yaşadıkları ülke ile aidiyet bağı geliştirmelerinde etkili olan faktörlerin neler olduğu incelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Söz konusu sürecin tarihsel ve kültürel karşılaşma dinamiklerinin belirleyici unsurlarının neler olduğu konusunda betimleyici bir bakış açısına sahip olunabilmesi bu anlamda önem taşımaktadır ve çalışmamız kapsamında İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin, bu coğrafyaya geliş süreçlerinin ve İsrail kültürü ve politikaları ile uyum sağlama süreçlerindeki temel dinamikler bu kapsamda değerlendirme sürecimizin alt problemleri olarak ele alınmıştır.

İsrail 'deki Çerkeslerin sosyo-kültürel yeniden üretim ve kültürel değişme süreçlerinin içinde yer aldıkları daha geniş sosyo-kültürel yapı ile barışçıl bir uyuma dayalı “bütünleşme” dinamiklerinin kendine özgü bağlamsal dinamiklerinin, diğer Çerkes topluluklarının sosyo-kültürel coğrafyaları ile karşılaştırmalı olarak ele alındığında daha anlamlı bir çerçeveye

kavuşabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, söz konusu sosyo-kültürel dinamiklerin Türkiye 'deki Çerkes toplulukları ile karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

Tezimiz içerisinde inceleme yapılan bölgeler, İsrail 'de Çerkes nüfusunun yerleşmiş bulunduğu Kfar Kama ve Rehaniye yerleşim birimlerini kapsamaktadır. Türkiye ile kıyaslamalar ise daha öncesinde 2021 yılında yayınlanan “Kafkasya 'dan Türkiye'ye: Devamlılık, Entegrasyon ve Direnç Süreçleri Bağlamında Adıgeler” başlıklı makale için Amasya, Çanakale ve Çorum illerinde bulunan Çerkes köylerinde yapılan saha çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz bilgilerden oluşan makalenin verilerinden faydalanılmıştır.

1.1.Araştırmanın Amacı

İsrail'de yaşayan Çerkeslerin kültürel yeniden üretim süreçleri ve yapının geneliyle olan uyum sürecinin açıklaması tezimizin temel amacını oluşturmaktadır. Çerkeslerin yaşadığı diğer ülkeler ile kıyaslandığında özellikle anadilin kullanılmasında büyük farklılıklar görülmektedir. Türkiye 'de yaptığımız saha çalışmalarında görülmektedir ki Çerkesler artık anadilleri olan Çerkezceyi çoğunlukla kullanmamakta/ kullanamamakta ve bu nedenle genç neslin anadilini bilmediği görülmektedir. (Yalçınkaya, 2020, s.269).

Bu çalışmamız içerisinde 1948 yılından itibaren İsrail 'de yaşayan azınlık durumundaki Çerkeslerin kültürel yeniden üretim, kültürel devamlılık ve sosyokültürel yapısıyla uyum süreçleri ele alınmıştır. (Shafrir, 2011, s.2). Çerkeslerin yaşadıkları ülkeye göre kültürel değişimlerdeki farklılıklar literatür araştırması ve saha çalışması ile incelenip bir sentez sonucunda elde edilen bilgiler etnografik araştırma metodolojisinin ilkelerine uygun bir bakış açısıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi nitel yöntem ile ilgili etnografik bir çalışmada araştırmacının kendisi bir veri toplama aracıdır. Söz konusu veri olarak bu çalışmanın yürütücüsü olan araştırmacı da Türkiye 'de yaşayan Çerkes kültüründen gelmektedir. Bu noktada Türkiye 'deki çeşitli saha gözlem notlarıyla İsrail'deki saha gözlem notlarının karşılaştırılması söz konusu sürecin ortaya çıkarılması açısından faydalı olacağı beklenmektedir.

1.2.Araştırmanın Problem Cümlesi

İsrail’de yaşayan Çerkeslerin kültürel yeniden üretim süreçleri ve yapının geneliyle olan bütünleşme süreçlerinde rol oynayan sosyal kültürel farklılıkların analizini ve diasporada anadilin kültürel değerlerin korunmasına ne denli etkili olabileceğini ortaya çıkarmak temel alınmış, aynı zamanda İsrail ’de yaşayan Çerkes toplumunun sosyokültürel yapısı ortaya koymaya çalışılmıştır.

1.2.1. Alt Problemler

İsrail ’de yaşayan Çerkeslerin kültürel yeniden üretim süreçleri nelerdir? İsrail’de yaşayan Çerkesleri, Türkiye’de yaşayan Çerkesler ile kıyasladığımızda hangi durumlarda farklılıklar ve benzerlikler yaşanmaktadır? İsrail ’de yaşayan Çerkeslerin kültürel benliklerini muhafaza etmelerinde ve gelecek kuşaklara aktarmalarında etkili olan dinamikler nelerdir? Benzer sorular araştırmanın alt problemlerini oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çalışmamız İsrail’de yaşayan Çerkeslerin sosyo-kültürel yaşantılarını ve kültürel değişimlerini konu edinmektedir. Bu kapsamda azınlıkların iki farklı ülkede geliştirdikleri kültürel değişimler ve kültürel değerlerin yorumlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Azınlık statüsünde bulunan İsrail ’de yaşayan Çerkeslerin, bu statü kapsamında nasıl bir kültürel değer geliştirdiklerinin görülmesi açısından da oldukça önemlidir. Makro ölçekte bir kültürün başka bir kültürle “sorunsuz” uyumlaşması açısından anadilde eğitimin her zaman risk oluşturmadığını göstermek amacıyla da oldukça önemlidir.

İsrail ’de bulunan azınlıklara, kültürel gruplara yaklaşım ve bu çerçevede izlenen politik tutumun gruplar üzerinde nasıl bir etki yarattığını ortaya koymak tezimiz için oldukça

önemlidir. Ayrıca toplu gruplar halinde yerleşimin azınlık ve etnik grupların kültürel değerlerini korunmasında önemli olup olmadığını göstermek de önem taşımaktadır.

Yukarıda ifade edilen durumlar incelendiğinde İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin azınlık statüsünde sayılarak hangi imkânlarla sahip olduğunun gösterilmesi ve bu haklar çerçevesinde gelişen sosyo-kültürel yapıdaki durumun ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

1.4.Sınırlılıkları

1948 yılında kurulan İsrail Devleti 'nde azınlık olarak sayılan gruplardan biri olan Çerkeslerin sosyo-kültürel ve sosyo-politik gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. Tezimiz İsrail'de yaşayan azınlık gruplardan sadece Çerkesler ile ilgilenmiş ve diğer azınlık gruplarla herhangi bir kıyaslama yoluna gidilmemiştir.

Tezimiz içerisinde Türkiye ile yapılan kıyaslamalarda daha gerçekleştirdiğimiz Çanakkale ve Amasya bölgeleri temel alınarak Çerkes köylerinde yapılan saha çalışmaları sonunda kıyaslanmaya çalışılmıştır. İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin ise özellikle 1948 yılından itibaren günümüze kadar olan süreci ele alınmaya çalışılmıştır.

Saha çalışmamız boyunca her iki yerleşim biriminde de (Kfar Kama ve Rehaniye yerleşim birimleri) iletişime geçilmiş ve ülkede yaşayan Çerkeslerin hepsi ile mülakat yapılmamıştır. Bölgeyi daha iyi tanımak için iki yerleşim biriminde de büyük aileler ve özellikle Türkiye 'den İsrail'e giden damatların bulunduğu Türkçe bilen aileler ile mülakat ve gözlem yapılmaya çalışılmıştır. Çerkeslerin sosyo-kültürel değişim süreçlerinde rol oynayan temel dinamikler incelenmeye çalışılmıştır.

1.5.Araştırmanın Sayıtları

1. İçinde bulunan sosyokültürel ekonomik yapının kültürel aktarımına izin verdiği ve özgür etkileşim ve iletişim kurulmasının yollarını tesis ettiği durumlarda yapıyla bütünleşme daha kolay gerçekleşmektedir.
2. Çerkes kültürü çok geniş toplulukların ortak adıdır ve bu ortak ada ait olan toplulukların kendilerine göre dil kullanma biçimleri ve lehçeleri vardır. Bu dil kullanma biçimlerini sürdürdükleri sürece Çerkes kültürü daha zengin daha geniş bir çerçeve içerisinde bir muhtevaya sahip bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

1.6.Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Bu tez içerisinde kullanılan yabancı kavramlar Çerkezce diline ait kavramlardır. Bu kavramlar Türkçe 'ye en yakın bir şekilde tarafımca çevrilip açıklanmaya çalışılmıştır.

İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin sosyo-kültürel yaşantıları, kültürel yeniden üretim süreçleri gibi durumlar literatür araştırması ve saha çalışması ile incelenip bir sentez sonucunda elde edilen bilgiler etnografik araştırma metodolojisinin ilkelerine uygun bir bakış açısıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Çerkes kültürüne ait bu kişilerin fenomenolojik perspektif içerisinde ne düşündüklerini, nasıl izah ettiklerini ve böyle düşünmelerinde etkili olan sosyo-kültürel farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Temel Problematiklerine İlişkin Soru Cümleleri:

İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin kültürel benliklerini muhafaza etmelerinde ve gelecek kuşaklara aktarmalarında etkili olan sosyokültürel faktörler nelerdir? İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin azınlık statüsünde sahip olduğu hakların onların kültürel benlikleri açısından katkısı nelerdir? İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin kültürel yeniden üretim süreçleri nelerdir? İsrail 'de yaşayan Çerkesleri, Türkiye 'de yaşayan Çerkesler ile kıyasladığımızda hangi durumlarda farklılıklar ve benzerlikler yaşanmaktadır? İsrail 'in azınlıklara uyguladığı politikaların Çerkeslerin kültürel gelişimine etkisi nedir?

BÖLÜM II. METODOLOJİ

2.1.Araştırma Modeli

Etnografi, saha taraması, gözlem notları, görüşme kayıtları, literatür taraması gibi durumlar gerçekleştirilerek nitel bir araştırma deseni ile tezimiz yazılmıştır. Saha çalışmasından elde edilen veriler, literatür taramaları ile zenginleştirilerek tez yazım sürecine başlanılmıştır. Literatür araştırması ve saha araştırması sonucunda elde edilen veriler yorumsamacı bir perspektifte fenomenolojik bir desende açıklanmaya çalışılmıştır. Bu perspektiften bakıldığında en önemli durum kavramların doğru açıklanmasıdır. Özellikle İngilizce ve Fransızca olmak üzere ayrıca İbranice, Çerkezce kaynaklardan elde edilen eserler incelenerek çok dilli bir literatür araştırması yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler kronolojik sıraya göre sınıflandırılıp tez akış biçimine göre yerleştirilmiştir. Saha çalışmasından elde edilen veriler ise literatür araştırmalarını destekler ve ayrıca sosyo-kültürel anlamda birçok olayı içeren hikayeler ile bir sentez yapılmaya çalışılmıştır.

Sorular bölge halkının düşüncelerini öğrenmeye yönelik olarak hazırlanmış ve elde edilen veriler tekrar değerlendirilerek bölge halkını bu şekilde düşünmeye yöneltten sebeplerin neler olduğunun ortaya çıkarılması için araştırma yapılan gruba tekrar sorular yöneltilmeye çalışılmıştır.

Saha çalışması boyunca fotoğraflar ve ses kayıtları elde edilmiştir. Tüm bu veriler Türkçeye çevrilerek objektif bir bakış açısıyla tez içerisinde aktarılamaya çalışılmıştır. Ayrıca diğer yabancı dillerden elde edilen bilgiler ile saha çalışması sonucunda elde edilen bilgiler desteklenmeye çalışılmıştır.

2020 Ocak tarihinde araştırmacı saha çalışması yapmak için İsrail’deki Çerkeslerin yerleşim birimlerinde bulunmuştur. Orada, ülkedeki tüm şehirlere ziyarette bulunup ülke hakkında genel bir gözlem yapma imkânına erişilmiştir. Daha sonra tez için incelenilmesi gereken yer olan Kfar Kama ve Rehaniye yerleşim birimlerine gidilmiştir. Kfar Kama ’da birçok aile tarafından yemeklere ve akşam oturumlarına davet edilmiş ve bu süre içerisinde

tüm aile üyelerini gözleme ve onlarla konuşma imkânına erişilmiştir. Yemek kültürleri, akşam oturmaları veya akşamları Kfar Kama yerleşim birimindeki zikirler gibi birçok duruma şahit olunmuştur. Tüm bu gözlemler ve araştırmalar sonucunda elde ettiğimiz veriler, sistemli bir şekilde sınıflandırılmıştır.

Araştırmada, bölgeye veya araştırma yapılacak gruba dışarıdan herhangi bir müdahale edilmeden yorumlara ulaşmak en temel amacımızı oluşturmaktadır. Bu nedenle İsrail’deki Çerkes yerleşim birimlerinde yaşayanlara araştırma yapılacağına dair öncesinde bilgi verilmeden bölgeye gidilmiş ve bölge insanı ile olabildiğince samimi ve içten konuşmalar yapılmaya dikkat edilmiştir. Sahada araştırma yapılırken içerisinde büyüdüğüm ve bizzat kültürün gelişimine tanık olduğum bir coğrafyada araştırma yapılması bölge halkını daha iyi anlamama ve yorumlamama neden olmuştur.

2.2.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Sürgünle birlikte genel olarak Osmanlı Devleti ’ne dağılan Çerkesler, Osmanlı Devleti ’nin dağılmasıyla birlikte birçok ülkede yaşamlarını sürdürmeye devam etmekte oldukları görülmektedir. Çerkeslerin diasporada yoğun olarak yaşadıkları yerler incelendiğinde ise karşımıza: Türkiye, İsrail, Ürdün, Suriye ve Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir.

İsrail ’de yaşayan Çerkesler incelendiğinde, anadille eğitim yapılması ve anadilin yerleşim biriminde kullanılması dikkat çeken önemli bir husustur. Anadille eğitimin yanında İngilizce, İbranice ve Arapça dillerinin ilkokuldan itibaren öğrencilere öğretilmesi ve çok dilli bireylerin ortaya çıkması araştırmamızda önemli olan bir diğer husustur.

Tezimiz İsrail ’de yaşayan Çerkesleri konu edinmekte ve İsrail ’de yaşayan Çerkeslerin, Türkiye’de yaşayan Çerkeslerden farklı ve benzer yönlerini ortaya koymaktadır. İsrail ’de yaşayan Çerkeslerin Kfar Kama ve Rehaniye üzerinde yerleştirildiği görüldüğünden her iki bölgede yaşayan tüm insanlar da tezimizin örneklemi oluşturmaktadır. Araştırma yapılan bölgede tüm haneler ziyaret edilmeye çalışılmış ve yaş farkı gözetmeksizin İsrail’de yaşayan tüm Çerkeslere bu sorular yöneltilmiştir. Türkiye ’de yaşayan Çerkesler ile kıyaslama

yapılırken ise daha önce Kayseri, Amasya, Çorum, Samsun ve Çanakkale illerinde yaptığımız saha çalışmasında elde edilen veriler ışığında bir değerlendirme yapılmıştır.

2.3.Yöntem

Bu tez, etnografi ve fenomenolojik desende gözlem, mülakat ve literatür araştırmaları sonucunda derlenmiş ve yazılmıştır. Etnografi yönteminin doğru olarak kullanılabilmesi için 2020 Ocak ayında bölgeye gidilmiş ve araştırma yapılan bölgede bir süre kalınmıştır. Katılımcı gözlem yoluyla sürece dâhil olup bölge hakkında çeşitli bilgiler edinmek en temel amacımızı oluşturmuştur.

Bölge halkına dair sosyolojik tüm maddeler sorular sorularak ve araştırma yapılan grubun fikirlerini farklı lanse etmesine sebebiyet vermemeye çalışılarak gözlem yoluyla incelenmiştir. İnceleme sırasında gerekli yerler not alınarak ya da ses kaydı yoluyla verilere geri ulaşabilmek adına kayıt altına alınmıştır. Literatür taramalarından elde edilen veriler ile saha gözlem notları bir sentez oluşturularak tez yazım işlemine başlanılmıştır.

2.3.1. Veri Toplama Araçları

Önceden uzmanlar ile danışılarak hazırlanan mülakat soruları gruplara sorulmuş ve önceden hazırlık yapılmadan doğaçlama gelişen sorular da yarı yapılandırılmış mülakat notlarında yerini almıştır. Mülakat için hazırlanan sorular danışman yönlendirilmesi Grupların özelliklerine göre hazırlanan sorular bireylere sorularak cevap aranmıştır. Bireyin duygu ve düşünceleri izlenip doğru bir şekilde yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen mülakat notları tutarlı olup olmadığının incelenmesi için tez yazılmaya başlanmadan önce incelenip karşılaştırılıp o şekilde kaleme alınmıştır.

Bireylerin doğal ortamında gözlemlenebilmesi için özellikle araştırma yapılacak bireylerin evlerine ziyaretler düzenlenmiştir. Bireylerin aile ortamı, ev yaşantısı ve birbirileri ile karşılıklı saygısı incelenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Mülakat yapılırken özellikle fotoğraf çekinmeye ve ses kayıtları ile konuşmaların kayıt altına alınmasına dikkat

edilmiştir. Kimi durumlarda Çerkezceden Türkçe' ye tercüman kullanılmış ve dil sorunu çözülmeye çalışılmıştır.

Bölgede okul gezileri yapılarak öğrencilerin okul hayatı yakından gözlenmeye çalışılmış ve öğretmen- öğrenci arasındaki iletişim en ince detaylarına kadar anlaşılmaya çalışılmıştır. Anaokulundan, liseye kadar öğrencilerin okullarına gidilmiş ve bu öğrenciler ile iletişime geçilmiştir.

Saha çalışmamız öncesinde ve sonrasında literatür araştırmamız sürekli olarak devam etmiştir. Özellikle daha önce bölgede çalışma yapan Eléonore Merza Bronstein' ın “Ni Juifs ni Arabes en Israël. Dialectiques d'identification et négociations identitaires d'une minorité dans un espace en guerre. Le cas des Tcherkesses (Adyghéens) de Kfar Kama et de Reyhaniya” adlı Fransızca yazılmış doktora tezinden oldukça faydalanılmıştır. Saha çalışmamız sonrasında sosyal medya sayesinde ulaşabildiğimiz etkinlikler incelenip yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.3.2. Veri Analiz Araçları

Saha çalışmasından elde edilen veriler köylerden ve yaş gruplarından elde edilen bilgilere göre gruplara ayrılıp, sınıflandırılmıştır. Yaş aralıklarına göre sınıflandırılan sonuçlardan genel bir yorum yapılarak sonuca varmaya çalışılmıştır. Gözlem notlarından ve mülakat raporlarından elde edilen veriler daha sonrasında incelenip sistematik bir biçimde tez içerisinde verilmeye dikkat edilmiştir.

Saha gözlem notları, mülakatlar gibi birincil veri toplama yöntemleri ile ikincil veri toplama yöntemlerinden olan literatür araştırması tezimiz içerisinde kullanılmıştır. Literatür araştırmamızda genel olarak bölge taratılıp bölge hakkında detaylı bilgi alarak sahanın bir şeması çizilmeye çalışılmıştır. İlk önce iklimi, yönetimi, tarihi şeklinde sıralayıp bölge hakkında detaylı araştırmalar yapılmıştır. Devamında spesifik olarak İsrail 'de yaşayan Çerkesler üzerine yoğunlaşmış ve bölge halkı hakkında detaylı bilgiler araştırılmaya çalışılmıştır.

Veri toplama araçları olarak mülakat notları, gözlem, dokümanların incelenmesi ve odak grup görüşmeleri kullanılmıştır. Her iki yerleşim biriminde yaşayan Çerkeslerle önceden hazırlanan sorular ile mülakatlar yapılmıştır. Elde edilen veriler tekrar incelenip insanların bu şekilde düşünmesine neden olan durumları anlamak için tekrar sorular oluşturulup bölge halkına yöneltilmiştir.

Gözlem, görüşme notları, yazılı ve görsel belgeler incelenmiş ve çözümleyici tümevarım yöntemi ile olaylar arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Bilimsel kaynaklara göre tüm nitel araştırmacıların sahip olması gereken özellikler olduğu bilinmektedir. Bu özellikler: organize olmak, azim, belirsizliklerle başa çıkabilmek, esneklik, yaratıcılık, etik olmak ve kapsamlı bir kelime darağacına sahip olmak olduğu görülmektedir. (Saldana, 2013, s. 36-37). Tüm bu özellikler dikkate alınarak tez araştırma safhasına başlanılmış ve elde edilen tüm veriler nitel araştırma deseni etrafında araştırılıp analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu tezde nitel araştırma yöntemlerinden olan çözümleyici tümevarım yöntemi kullanılmış ve bu yöntemde kullanılan kodlama tekniği ile elde edilen veriler sınıflandırılmıştır. Nitel araştırma deseninde kullanılan kodlama tekniği ise: verileri küçük parçalar halinde bölüp bu parçaları da isimlendirmek anlamına gelmektedir. (Corbin, J., Strauss, A., 2008).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAFKASYA'DAN DÜNYA'NIN DÖRT BİR TARAFINA DAĞILAN ÇERKESLER

Dünya 'daki en büyük sürgünlerden birisi olan “Çerkes Sürgünü” ile birçok Adıge, Abhaz ve Çeçen gibi Kafkasya'da yaşayan gruplar dünyanın dört bir tarafına dağılmak zorunda kalmıştır. Bu sürgün Çerkeslerin hayatlarında değişimler başta olmak üzere gittikleri ülkelerin sosyolojik yapısında da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Çerkesler, gittikleri ülkelerde hem kendi sosyolojik yapılarında değişiklikler olmuş hem de buldukları ülkelerin sosyal, siyasal ve tarihi süreçlerinde rol oynamışlardır.

Çerkesler, kökenleri Kuzeybatı Kafkasya 'ya dayanan bir halktır.(Bram, 1999, s. 205). Bu halkın Çerkes olarak adlandırılması ise Osmanlı Devleti zamanına dayandığı görülmektedir. Çerkesler Kafkasya 'da Adıgeler, Abhazlar, Çeçenler gibi çeşitli gruplara ayrılan ve her grubun farklı bir lehçesinin ve kısmı olarak farklı geleneklerinin bulunduğu bir topluluktur. Birçok boyu bünyesinde bulunduran Kafkasya 'dan gelen mülteciler, Osmanlı 'da yaşayan halk tarafından nitelendirilmesinde güçlükler yaşıyordu. Son kertede Osmanlı Devleti 'ndeki yazarlar, devlet yetkilileri ve halk, Kafkasya 'dan gelen tüm grupları Çerkes olarak nitelendirmeye başlamış ve tüm boylar “Çerkes” kelimesinin altında toplanmıştır. (Besleney, 2016, s.28).

3.1. İsrail'de Yaşayan Adıgeler Kimdir?

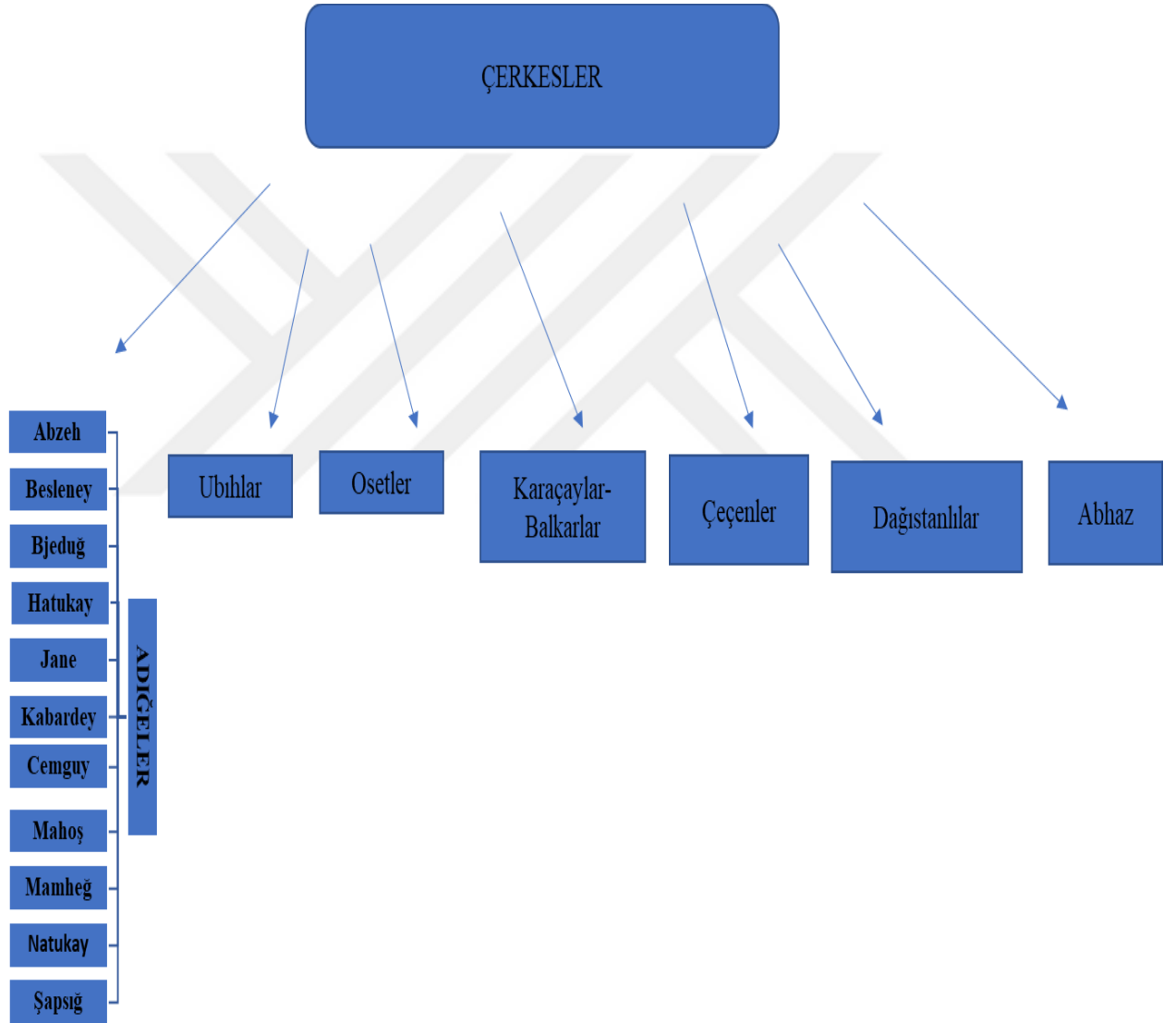
Terminolojik anlamda Çerkes kelimesinin Kafkasya 'dan gelen tüm boyları kapsadığı görülmektedir. Fakat İsrail 'de “Çerkes” kelimesinin karşılığına baktığımızda sadece “Abzah” ve “Şapsığ” boylarına dair bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri araştırıldığında ise İsrail 'de bu iki boy dışında başka boylara mensup bireylerin çoğunlukta olmadığı ve “Çerkes” kelimesinin sadece bu iki boya mahsus bir kavram olarak kullanıldığı karşımıza çıkar.

Adıgeler, Çerkesler olarak adlandırılan kümenin içerisinde bulunan birkaç boyu kapsamaktadır. Terminolojide Adıge kelimesi içerisinde Abzeh, Besleney, Bjuduğ, Hatukay, Jane, Kabardey, Cemguy, Mahoş, Mamheğ, Natukay, Şapsığ boylarının bulunduğu

görülmektedir.(Liy 2014, s.397). Öyle ki bu boylar günün sonunda ortak bir payda da Çerkes adıyla adlandırılabilir.

Tablo 1.

Çerkes Boyları

Çerkes kelimesi Avrupalıların, Türklerin ve Arapların Kuzey Kafkasya 'daki insanları tanımlamak için kullandığı bir terimdir ve hiçbir Kuzey Kafkasyalı kendi dilinde Çerkes kelimesini kullanmamaktadır. (Ersoy, 1992, s.15). Literatürde Çerkes kelimesi

Kafkasya'dan Osmanlı Devleti 'ne gelen tüm göçmenleri “Çerkes” olarak kabul eder, bu genel tanımın altında toplanmış bulunan Adıge, Ubıh, Oset, Karaçay- Balkar, Çeçen, Dağıstan ve Abhazlardan oluşan alt kollar ile tamamlanmaktadır. (Kan, 2019, s. 188.)

3.2. Adıgelerin Osmanlı Devleti'ne Geliş Süreci

Adıgeler, Kafkasya'da yaşayan ve büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu bilinen bir topluluktur. 19. yüzyılda Ruslar tarafından sürgün edilen bu halk ülkesini terk etmek zorunda kalmış ve maddi değerlerini anayurtlarında bırakarak Dünya 'nın hiç bilmedikleri farklı bölgelerine gitmek zorunda kalmıştır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti 'ne gruplar halinde göç eden bu topluluğa dair geniş arşiv belgelerine rastlamak güçtür. Fakat Rumeli 'ye yapılan göçler incelendiğinde ve nüfus sayımlarına bakıldığında 19. yüzyıl içerisinde kalabalık Çerkes nüfusunun ülkeye geldiği görülmektedir. (Karpas, 2019, s. 173.) İlk öncelerde Balkanlara ve akabinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli noktalarına yerleştirilen bu topluluğun zamanla Osmanlı'nın birçok noktasına yerleştirildiği dikkat çekmiştir. (Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Aralık 2021). 1877-78 yıllarında ise Balkanlardaki Çerkes nüfusunun büyük bir bölümünün Ortadoğu'ya göç etmek zorunda oldukları görülmektedir. (Karpas, 2019, s.173). 1878 yılında yerleştirilmiş olan İsrail 'deki Kfar Kama ve Rehaniye yerleşim birimlerinde yaşayan Adıgelerin o tarihlerde Ortadoğu'ya göç etmiş Adıgelerin torunları oldukları bilinmektedir.

Türkiye 'de en geniş açıdan azınlık kavramı, müslüman olmayan grupları içermekte ve bu grubun içerisine müslüman olan etnik kimlikler dahil edilmemektedir. (Eryılmaz, 2017, s.29). Bu tanımdan yola çıkarak Çerkesler, Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne geçtiklerinde birçoğunun İslamiyeti benimsemiş oldukları bilinmektedir. Bu durum, ev sahibi ülke ve göçmenler için büyük bir ortak nokta olarak görülmektedir. Öyle ki Müslüman olmalarından dolayı ne Osmanlı Devleti zamanında ne de Türkiye Cumhuriyeti zamanında azınlık olarak gösterilmemişlerdir.

Çerkesler, Osmanlı Devleti'ne göç ettiklerinde Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politikalar sonucunda müslüman nüfusun Anadolu'ya nazaran daha az bulunduğu bir bölge

olan Balkanlara yerleştirilmiş olduğu bilinmektedir. Fakat zaman içerisinde yoğun Çerkes nüfusunun Osmanlı Devleti'ne gelmesiyle birlikte Anadolu'da yeni yerleşim birimlerine iskan edilmiş ve Çerkeslere tarım yapmaları için geniş araziler verilmiştir. (Abdullah, 1997, s. 169). Çerkesler Balkanlara kalabalık gruplar halinde yerleştirildikleri ve aralarındaki bağın güçlü olduğu bilinen Çerkesler, yerleştirildikleri bölgede bölgedeki yerel halk ile yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak ve farklı dini inanca mensup olmaları nedeniyle sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. (Karpat, 2019, s. 185-186). Öyle ki Osmanlı arşivlerinde Çerkeslere dair çoğunlukla çeteler kurdukları için şikayet kayıtları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti 'de bu sebeple, devamında gelen Çerkes gruplarını parçalar halinde Anadolu'nun dört bir tarafına yerleştirmeye çalışmıştır. (Karpat, 2019, s. 21).

3.3. Kafkasya'da Dil

Kafkasya 'da konuşulan dillerin kökenleri incelendiğinde üç ayrı gruba ait dillerin bölgede konuşulduğuna ulaşılmaktadır. Hint- Avrupa dilleri: Ermenice, Osetçe, Tate, Rusça, Yunanca ve Kürtçe dahil), Türk dilleri (Azerice, Kumikh, Karaçay, Balkar, Nogay ve Kalmuk) ve son olarak Kafkas dilleri bölgede konuşulmaktadır. (Merza, 2012, s.107). Çerkezce ise Doğu ve Batı lehçesi olmak üzere iki gruba ayrıldığı bilinmektedir. Fakat Batı lehçesi içerisinde de bir bölünme söz konusudur. Örneğin: Abzehlar ve Şapsığlar aynı dili konuşsa da kimi kelimelerde farklılıkların varlığına rastlanılmaktadır. Örneğin: Abzehların “soğuk” kelimesine “şia” demesi, Şapsığların ise aynı kelimeye “çia” demesi gibi... Hatta dilin kurallarına iyi hâkim olan insanlar, aynı kelimeleri kullanan bireylerin konuşma biçiminden de karşısındaki kişinin hangi boya mensup olduğunu bilebilmektedir.

Geçmişte Kafkasya 'da birçok Çerkesin, dış ilişkilerde ve ticarete Osmanlıca ve Rusça kullanmış olduğu bilinmektedir. (Besleney, 2016, s.44). Günümüzde ise Kiril Alfabetiyle yazılan Çerkezcenin tarihi gelişimi incelendiğinde şu bilgilere rastlanılmaktadır. Osmanlı Devleti 'nde yaşayan Çerkeslerin, Arap Alfabeti ile kendi konuştukları lehçede Çerkezce yazdığı görülmektedir. Çanakkale ve Amasya'da bulunan Çerkes köylerinde yaptığımız araştırmalarda fotoğrafların arka yüzlerinde Arap Alfabeti ile Çerkezce açıklamalar yapıldığına rastlanılmıştır. Köydeki thamateler ile görüşmelerimiz sonucunda da bu durum desteklenmiştir. Çerkezcenin bu dönemdeki gelişimi incelendiğinde de Arap Alfabetinin kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki 1855 yılında Arap Alfabeti ile yazılmış ilk

ders kitabının çıkartıldığı görülürken devamında erkezce öğrenmek için çıkarılan dil kitaplarının 1927-28 yıllarında Latin Alfabesine, 1937 yılında ise Kiril Alfabesine geçtikleri görülmektedir. (Besleney, 2016, s.44).

Osmanlı Devleti'ne gelen Çerkesler, ülkenin farklı noktalarına iskn edilmiş ve birçok köy, karma gruplar halinde yerleştirilmiştir. Bu yüzden günümüz Türkiye 'sinde birçok erkes kendi boyuna ait dilini konuşmamaktadır. Hatta karma boylardan kurulan erkes köylerinde karma bir dilin kullanıldığına da rastlanılmaktadır. İsrail rneği incelendiğinde ise dilde farklılıklar daha net bir şekilde görülmektedir. Aynı boyların aynı köylere yerleştirildiği İsrail'de dilin Türkiye'de yaşayan Çerkeslere kıyasla daha fazla korunduğu görülmektedir.

3.4. Sürgünden nce Kafkasya'da Din

Din, bireyin davranışlarını sosyal hayata uyarladığı- kişinin kozmos olarak hissettiği davranışlar bütünüdür. (Turner, 2003, s.91). Xabzenin, Çerkeslerin davranışlarını düzenleyen bir mekanizma olduğu bilinmektedir. Öyle ki görgü kurallarıyla ve kültürel birtakım pratiklerle etnisiteye bağlı olan şeylerde dine ilişkin pratikler senkronizasyona uğramış olduğu düşünülebilir.

Çerkeslerin tarihte bağlı oldukları din veya inanç sistemlerine bakıldığında:

1. Animizm
2. Paganizm
3. Politeizm
4. Hristiyanlık
5. İslam

İnançlarının ortaya çıktığı görülmektedir. (Besleney, 2016, s.50). Günümüzde ise büyük çoğunluğu İslamiyet inancına inanan bir millet oldukları da görülmektedir.

Dinler ve kültürlerin arasındaki uyum incelendiğinde senkretizmin yaşandığı görülmektedir. Senkretizm: karşıt kültürel değerlerin birbirleriyle uyumlaşma sürecinde giriştikleri girişimi temsil etmektedir. (Aydın, 2020, s.942). Bu açıklamaya göre

senkretizmin belirli bir mesafeden, Çerkesler Müslümanlığı kabul ettikten sonra Xabzeye bağlı Dünya görüşlerinde ısrarcı oldukları kadar kültürün içerisindeki İslami bazı motiflerin de senkretizm aracılığıyla elbette ki eklendiğini düşünmek mümkündür. Xabze' nin, İslam dinine ilişkin bazı yorumlarla çeliştiği söylenilebilmektedir. Örneğin: kadın ve erkeğin birbirini tanınması ve bekâr iken kalabalık ortamlarda durması ve “kaşenlik” durumu... Kaşenlik kavramı Çerkeslerde yaygın bir durum olmakla birlikte Çerkes kadınlarının ve erkeklerinin evlilik öncesinde birbirlerini tanımak için kurdukları iletişim olarak adlandırılmaktadır. (Çatalkılıç, Erdem, 2018, s.164). Kaşenlik durumu Çerkes adetlerine göre doğal karşılanırken, İslamiyet'te bu durumun hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Çerkes köyleri incelendiğinde de bu durumun hala Çerkes geleneklerine göre devam ettiği de aşikârdır.

Kaşenlik: düğünlerde, derneklerde veya herhangi bir ortamda bir kızın beğenen Çerkes erkeğinin beğendiği kıza arkadaşlık teklif etmesi ve Xabze 'nin dışına çıkmadan birbirlerini tanınmasıdır. Geçmişte kaşenler, kalabalık arkadaş ortamında veya zeheslerde görüşürken günümüzde bu iletişimin telefon ve internet sayesinde daha aktif olduğu bilinmektedir. Ayrıca geçmişte kalabalık ortamlarda görüşülürken İsrail' de yaptığımız saha çalışması sonucunda bu durumun bizzat değiştiğine tanık olunmuştur. İsrail 'de kaşenlik, erkeğin kızın evinin önüne gelmesine ve kapının önünde oturup baş başa muhabbet etmelerine izin vermektedir. Türkiye'de ise kaşenlik kavramı hala devam etmekte fakat erkeğin, kızın evinin önünde gelip baş başa muhabbet etmelerine her ailenin izin vermediği görülmektedir.

3.5. Xabze Nedir?

Xabze: Çerkeslerin toplumsal hayattaki tüm davranışlarını düzenleyen, şekillendiren ve kurallar dışına çıkan bireylerin toplum tarafından cezalandırılabildiği kurallar bütünüdür. (Kalayacı, 2015, s.91). Günümüze kadar kendi kimliklerini ve değerlerini korumayı başaran Çerkesler incelendiğinde Xabze 'nin de günümüze kadar getilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Birçok Thamate (Çerkeslerde yaşça büyük ve saygı duyulan kişilere söylenen bir ifadedir.) bu değerlere oldukça önem vermekte ve topluluk içerisinde yapılan birçok

organizasyonda Xabze 'ye uygunluk çoğu Adige için önem teşkil etmekte olduğu görülmektedir. Xabze içerisinde yer alan konulardan bazılarını sıralandığında:

Aşağıda “Xabze” adı verilen kurallara dair bazı maddeler yazılmıştır. Bu maddeler içerisinde büyüdüğüm topluluğa ait olan ve çocukluğumdan beri gözlemlediğim kurallardır. Maddeler yazılırken Amasya/Hamamözü 'nde yaşayan Thamaterler: Nursel Yalçinkaya, Selahattin Yalçinkaya, Sedat Bağ, Fethi Çelikcan ile Çanakale 'de yaşayan emekli albay İrfan Öner, Kayserili Çerkeslerden olan Emel Sabancı İyigün ve İsrail 'de görüşmeler yaptığım bölge halkının mülakat sonuçlarına göre derlenmiştir.

- Büyüklerin yanında bacak bacak üstüne atıp oturmamak,
- Evlendikten sonra kayınpederinden, geline konuşma izni çıkana kadar gelinin kayınpederi ile konuşmaması. (Bu olay tamamen saygıdan ve geleneklerden kaynaklanan bir durumdur. Çoğu zaman kayınpederi geline bir hediye alır ve konuşması için izin verir. Fakat konuşma izni çıkan gelin, uzun konuşmalara girmekten kesinlikle kaçınır.)
- Gelin kayınpederinin yanında oturmaz eğer oturulacak olursa da kapı girişinde oturur,
- Misafire arkasını dönüp odadan çıkmamak,
- “Haceş” misafirlere ayrılan misafir odasıdır. Erkek misafirler oraya alınır ve orada ağırlanırlar. Gelen misafire yemek hazırlanır o odada yemek servis edilir. Ayrıca köye misafir gelince tüm köylü misafiri ziyarete gelmektedir.
- Haceşlerin mimarisi oturulan evlerin mimarisinden farklı olur. Haceşlerin içerisinde bir odanın kapısı dışarı açılır ve odaya giriş merdiveni eve giriş merdiveninden ayrı bulunur. Haceşlerde bir tane dışarıya açılan kapı ve bir tane de evin içerisine açılan kapı olmak üzere toplam iki kapı bulunur. Misafire uyuyana kadar evin büyüğü misafire refakat eder. Kadın misafir ise kadınların içinde oturur. Kadınlar haceşte değil evin içerisinde kalırdı. Evde büyükanne varsa genelde onunla oturur. Ayrıca kadın misafirler mutfak işlerinde gelinlere yardım eder. Fakat haceşler sadece köyün ileri gelen büyük ailelerde olur. Haceşleri olmayan aileler ise misafirlerini evlerinde ağırlar.

- Büyüklerinin yanında kendi çocuklarını kucaklarına almaması,
- Evde ve arabada tüm mekanlarda büyüğe baş köşe verilecek şekilde bir oturma planlamasının yapılması,
- Büyük gelmeden yemeğe başlanılmaması,
- Büyüklere kesinlikle küfür ve hakaret edilmemesi,
- Büyüklerin sözlerinin kesilmemesi,
- Odaya büyük girdiğinde ayağa kalmak,
- Çerkeslerin geleneksel halk danslarında erkeğin kıza arkasını dönüp oyunu bırakmaması,
- Gelinler çok yakın değilse cenazelere katılmaz, kayınvalide onu temsilen cenazeye katılır, sadece yakın akrabaysa gelinler cenaze törenine katılır ve genellikle hizmet eder. (Ayakkabı çevirme, başörtüsü verme, yiyeceklerin hazırlanıp servis edilmesi gibi.)
- Yabancı kişiler ile gelinler pek konuşmaz ve çok göz önünde bulunmaz.
- Çocuk doğurduğunda gelin işlerini yapabilecek düzeye gelene kadar kayınvalide geline hizmet eder. Kırkı çıkana kadar doğum yapan kadına iş yaptırılmaz.
- Gelin evlendikten sonra kayınvalidesinden izin alarak ailesini görmeye gider. Kafasına göre istediği yere gidip gelemaz. Evlendikten sonra kızın ailesi, senin ailen artık evlendiğin kişinin ailesi der ve onların sözlerini dinlemesi gerektiğini telkin eder.
- Zeheslerle (Zehes bekar kadınların ve erkeklerin bir arada bulunup oyunlar oynaması etkinliğine denir.) kadınlar ve erkeklerin birbirine tanınmasına imkân sağlanır. Fakat asla saygısızlık yapılmamaktadır. Kadınlara eşlerini seçmek için imkân sağlanan zehesler ve düğünler olduğu için evlilikler iki tarafında isteği doğrultusunda gerçekleştirilir. İlerleyen zamanlarda kız, ailesine bir şey hakkında şikayet ettiğinde ailesi de çoğu zaman “gözün göre göre gittin, şimdi hatalara katlanmak zorundasın,” diyerek evliliklerini sürdürmeleri ve tatsızlık çıkaracak durumlardan uzak durmaları için kızları telkin ederler.

- Düğünlerde ve zehesler sigara içilmez. Oturma düzenine dikkat edilir. Küçükler hizmet eder, büyükler oturur.
- Yolda yürürken gelin, kayınvalidesinin bir adım arkasında ve kayınvalidesi her zaman sağ tarafında kalacak şekilde yürür.
- Evlerde oturma düzeni büyükler sağ tarafa küçükler sol tarafa olacak şekilde ayarlanır.
- İkinci gelin gelince adetlere ikinci gelin devam eder, birinci gelin hanım abla olur ve yapılacak işler artık kayınvalideye değil büyük geline danışılır.
- Ramazan ayında iki ayrı odada yemek sofrası kurulur. Kadınlar ve erkekler geçmişte ayrı yerd. Günümüzde çekirdek ailelere dönüş olduğu için böyle bir durum yaygın değildir. Fakat hala kalabalık ailelerde bu durum geçerlidir. Erkeklerin yemek yediği odada yaşça küçük erkekler büyüklere hizmet eder ve kadınlar bu dönemde erkeklerin yemek servisine karışmaz. Kadın-erkek ayrı yenilmesinin sebebi, kalabalık aileler olmaları ve bir sofraya sığamayacak olmalarıdır.
- Misafirin dini, dili, ırkı ayırt etmeksizin hepsi aynı düzende ağırlanır ve hiçbir misafir geri çevrilmez.

Toplumsal hayatta Xabze, bu şekilde kuralları olan toplumsal görgü kurallardır. Bu kurallar yazılı olmamakla birlikte Çerkes toplumunun benimsediği ve küçük yaşlardan itibaren Çerkes çocuklarına öğretilmeye çalışılan kurallar bütünüdür. Kurallara uymamanın en büyük cezası ise toplum tarafından dışlanmak ve hor görülmektedir.

Kurallar yazılı bir formatta olmadığı için günümüze kadar gelememiş birçok kural mevcuttur. Geçmişte devlet yönetiminden toplumsal ilişkilere kadar tüm davranışlar bu kurallar ile düzenlense de günümüze sadece görgü kuralları olarak gelebilmiştir. Geçmişte birçok Çerkesin aşırı derecede bağlı olduğu bu kuralların günümüzde birçok Çerkes tarafından dikkat edilmediğine de rastlanılmaktadır. Hatta kimi kuralların güncelliğini kaybedip artık uygulanmadığı görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BALKANLARDAN ORTADOĞU'YA ÇERKESLER

Kuzeybatı Kafkasya 'da yaşayan Çerkes halkı 17. yüzyılda Rusların, Çerkesleri göçe zorlamasıyla Osmanlı Devleti içerisinde çeşitli noktalarına yerleşmek zorunda kalmıştır.(Bram, 1999, s.205). Osmanlı Devleti 'ne ilk gelen gruplar, Balkanlara yerleştirilmiş ve bölgede hayatlarını sürdürebilmeleri için de verimli araziler dağıtmaya çalışılmıştır. (Karpat, 2019, s.173). Çerkeslerin bölgeye yerleştirilmesiyle Rumeli 'deki Müslüman nüfusu da 1860 yılından sonra büyük ölçüde artış göstermiş ve bu artışın nedeninin Tatar ve Çerkes göçmenler olduğu bilinmektedir.(Karpat, 2019, s.173). Öyle ki 1976-1978 yılları arasında Balkanlarda nüfus dağılımını incelediğimizde kalabalık bir Çerkes nüfusunun bölgede bulunduğu anlaşılmaktadır. Veriler incelendiğinde bu yıllarda Balkanlardaki Çerkes sayısı 144.000 olarak görülmektedir.(Karpat, 1985, 46).

Balkanlardaki halkın bağımsızlık seslerinin yükselmesi ve bağımsızlık talepleri için mücadele etmeye başlamasıyla; Kafkasya'dan gelen göçmenlerin devlete sadık olacağını düşünmeleri, bu nedenle de özellikle bu bölgeye yerleştirildiği ifade edilmektedir. (Saydam, 1997: 97). İsrail 'deki Çerkesin bulunduğu yerleşim yerlerinde yapılan görüşmeler de Balkanlardaki huzursuzluğu ve bölgedeki halk ile sorunları olduklarını doğrulamaktadır.

1878 yılında imzalanan Berlin Anlaşması ile birlikte Balkanlarda yaşayan müslüman nüfus göçe zorlanmaya başlandığı belirtilmektedir. (Merza, 2012, s.168). Göç eden gruplar içerisinde olan Çerkeslerin, bu tarihle birlikte ilk önce Selanik, İzmir 'den geçerek Akka Limanına gönderildiklerine ulaşılmıştır. (Merza, 2012, s.168). Filistin bölgesine gelen Çerkeslerin resmi bir rakam olmamakla birlikte bölge halkının ifadelerine göre yaklaşık 2.000 kişi olduğu tahmin edilen grup, bir gece Akka Limanında kaldıktan sonra köylere yerleştirilmek üzere gruplara bölündükleri ifade edilmektedir.(Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Akka limanında bölünen grupların Kfar Kama, Rehaniye ve Mazi olarak adlandırılan köylere yerleştirildiği bilinmektedir.

4.1 1878-1948 Yılları Arasında Kfar Kama ve Rehaniye

Göç eden gruplar içerisinde “Şapşığ” boyuna mensup bireyler, Aşağı Celile civarında Kfar Kama köyüne yerleştirilmişlerdir. Sürgün edilen Adıgelere, Osmanlı Devleti tarafından geniş araziler ve ev yerleri tahsis edilmiştir. Öyle ki günümüz İsrail topraklarının büyüklüğü göz önüne alındığında, Kfar Kama köyüne ait toprakların oldukça geniş yer kapladığı görülmektedir.

Tablo 2.

Kfar Kama’ya yerleşen ilk Çerkes aileler: (Merza, 2012, s.173).

Abreg	Ashmoz	Bghana	Bghousha	Blanagaptse
Boshnaq	Chemshoa	Chusha	Gorkozh (Guerchad)	Gotta
Hadish	Hakho	Khotadj	Kitizh (Kataz)	Koble
Maister	Nagoa (Nagu)	Napso	Nash	Natkho
Pedsee	Petoash	Pshenass	Segas	Shalakho
Shoaga	Shogen	Thaowkho	Tliepssach	Tlipe
Tlipoz	Nagalpatz	Hatukay	Zazi (Juagi)	Bat
Khazal	Shamsi	Hebaï (Lebaï)	Tchouchskha	

Günümüz İsrail Devleti’nin kuzey bölgesinde yer alan “Safed” iline 8 kilometre uzaklıkta bulunan Rehaniye Köyüne, Balkanlardan göç eden bir diğer grup olan Abzehlar yerleştirilmiştir. Abzehların yerleştirildiği bu köyün içerisinde birçok Arap halkının bulunduğu karma bir köy haline gelmiştir. Fakat geçmişten günümüze köy nüfusunun büyük çoğunluğunu Çerkezler oluşturmaktadır. Rehaniye kurulduğu yıllarda bünyesinde altmışaltı Çerkes ailesini barındırıyordu.

Tablo 2.

Rehaniye'nin kurulduğu yıllarda bölgede bulunan aileler: (Merza, 2012, s. 176).

1. Aslan Mich'a	23. Neghoï	45. Besney
2. Harun Ghush	24. Chagouj	46. Besney
3. Tchek Pchitl	25. Chagouj	47. Ch'xharum
4. Ahmad Khabtar Mich'a	26. Chagouj	48. Ch'xharum
5. Omar Chapsigh	27. Ch'x'hwo	49. Ghojnu'xhwo
6. Itzhak Shomaff Khapapkh (X'hapapx'h)	28. Ch'x'hwo	50. Abazapch
7. Omar Kais Chagouj ³²³	29. Ch'x'hwo	51. Chagouj
8. Ali Tayed Chagouj	30. Tlesha	52. Chagouj
9. Rajeb Pak'a'	31. Chagouj	53. Melicha
10. Cheru'gh'xhwa	32. Chagouj	54. X'hun
11. X'hapapx'h	33. Nach'khoj	55. Gut'a
12. X'hapapx'h	34. Nach'khoj	56. Ibrahim X'huaj
13. 'Xhadje'ghusa	35. Khouach	57. Mich'k'wur
14. Ch'hamchare	36. Tlesha	58. Mich'k'wur
15. Mahmoud Pchemaff X'hapapx'h	37. Tlesha	59. Mich'k'wur
16. Djem Said X'hapapx'h	38. Khat'xh	60. Mich'k'wur
17. Mussa Khatuk Tach'u	39. Khat'xh	61. Mich'k'wur
18. Hassan Bat	40. Tlesha	62. Tsey
19. Bat	41. Tlesha	63. Ahmed Ghush
20. Ubykh	42. Tlesha	64. Hassan Ghush
21. Neghoï	43. Tlesha	65. Ghush
22. Neghoï	44. Besney	66. Ghush

Osmanlı Devleti, Balkanlardan günümüz İsrail topraklarına gelen Çerkeslere yaklaşık 10.000 dönüm toprak dağıtmış ve toprak dağıtırken:

- Çocuksuz ailelere 35 dönüm,
- Bir veya iki çocuklu ailelere 45 dönüm,
- Bekârlara ve dullara 15 dönüm olacak şekilde hesaplamalar yapıp, bu esaslara göre toprak dağılımını gerçekleştirmiştir. (Merza, 2012, 171).

İsrail Devletinin kuruluşuna yakın dönemde Rehaniye 'de bir bölünme yaşandığı söylenmektedir.(Ayçet Şuvka, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Rehaniye'nin görüş ayrılıkları sebebiyle ikiye ayrıldığı, Kfar Kama 'da yapılan kişisel görüşmeler sonucunda elde edilmektedir. Gerçekleştirilen kişisel görüşmeler sonucunda bölünmenin nedeninin köyde yaşayan bir grubun İsrail devletinin kurulmasından yana olması, diğer grubun Filistinlileri desteklemesi olarak ifade edilmektedir. Her ne kadar köy halkı bu şekilde açıklamalar yapsa da bu döneme ait yazılı içeriklere ulaşamamıştır.

Balkanlardan, Ortadoğu topraklarına tehcir edilen Çerkes halkının Filistin topraklarında bulunan köylere yerleşmesiyle, Çerkesler çevre köylerde Arapların yaşadığı ve Arap-Yahudi sorunlarının filizlendiği bir dönemde yeni bir hayat kurmaya çalışmışlardır.

Geçmişten günümüze Çerkezlerin diasporada yaşadığı ülkelere bakıldığında Çerkesler arasında (grup içi) evlilik gerçekleştirmeleri, aralarında bir dayanışma ve birliğin yaşanması kapalı bir toplum olduklarını gösteren başlıca etkenlerdir. Kendi içlerinde derin bir bağ kuran Çerkeslerin bu bağı sürdürebilmelerindeki nedenler incelendiğinde şu hususlar ortaya çıkmaktadır.

- Kendi içlerinde kurdukları güçlü bağdan dolayı başka etnik gruplar ile iletişim kurmalarına gerek olmadığını düşünmeleri,
- Çerkeslerin, Çerkes olmayan komşularına karşı komşuluk münasebetlerini eksiksiz sürdürmeleri fakat asla içli dışlı olmamaları ve münasebetleri bir yerde sınırlandırmaları,

- Büyük şehirlere yerleştikten sonra dernekler aracılığı ile hiç tanımadıkları diğer Çerkesler ile bir akrabalık bağı geliştirmeleri ve aralarında bir sosyal dayanışma ağı oluşturabilmeleri,
- Diğer etnik gruplarla özellikle evlilik ilişkileri kurulmamasına özen göstererek kültürel devamlılığı sürdürmeleridir.

Osmanlı Devleti 'nin hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan Çerkes halkına nazaran Filistin bölgesine yerleşen Çerkesler, daha içine kapanık ve grup dışı iletişimin mümkün olduğunca en aza indirmeye çalışıldığı bir topluluk olarak görülmektedir. Bunun nedenini incelediğimizde:

- Kafkasya 'dan Balkanlara, Balkanlardan Ortadoğu 'ya olmak üzere birçok kez yer değiştirmeleri,
- Araplar, Dürziler ve Yahudiler gibi birçok farklı dini ve etnik yapıda gruplar ile yaşamaları,
- Osmanlı Devletinden sonra İngiliz mandası altında yaşamlarını sürdürmeleri ve İngiliz yönetiminden günümüze Çerkeslerin azınlık statüsünde bulunması,
- Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmalara bizzat şahit olmaları,
- Dönüm noktası olan 1948 yılı itibariyle İsrail Devleti sınırları içerisinde kalmaları,

1878 'den günümüze, ülkede birçok etnik grup ile birlikte yaşaması diğer etnik gruplar ile bir kaynaşma yaşamamasına neden olduğu görülmektedir.

4.1.1. Ekonomi

Bu dönemde tarım ve hayvancılık ile geçimlerini sağlamaya çalışan Kfar Kama halkı, aynı zamanda değişen coğrafyaya da uyum sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Su kaynakları bakımından oldukça zengin olan Kafkasya ve Balkanların aksine Ortadoğu coğrafyası, Çerkezlerin alışık olmadığı iklim ve coğrafyanın içerisine girmesine neden olmuştur.

Geçmişte, ülkede tatlı su kaynaklarına ulaşılmasının sıkıntılı olması sebebiyle Kfar Kama halkının kuyular kazarak su elde etme arayışına giriştikleri görülmektedir. Bu çalışmalar neticesinde ulaşılan kaynaklar günümüze kadar gelmiştir. Yerleşim yerinin dışında hayvanları sulamak ve tarım yapmak için küçük bir havuz, köy halkı tarafından inşa edilmiştir. “Ein Kazan” adında ki bu havuzun adı, Türkçe yemek yapmak veya su doldurmak için kullanılan Kazan kelimesinden gelmektedir.

Köy sakinlerinden “Kobl” ailesinin oğlu Mimet Natho (Kör Mimet) evlerinin avlularına su kuyusu yaptırmak için yüksek tavanlı bir oda yaptırmıştır. Buradan su borularına su pompalanmaya başlamış ve “Kobl” ailesi bunu yıllarca devam ettirmiştir. “Ein Kazan” bu köy için bir dönüm noktası olmuştur. Bu tatlı su kaynağı sayesinde hayvancılıkla uğraşan köy halkı sürülerini buraya getirmiş ve hayvanlarını burada otlatmıştır. Burası “Mera Yolu” Çerkezce ismi “Tasam Awaj” olarak bilinmektedir.

Kfar Kama 'da yaşayan halkın büyük bir kısmı çeşitli meyve ağaçları ve mercimek, ayçiçeği, nohut yetiştirmiştir. Günümüze kadar da meyve, zeytin ve zeytinyağı yetiştiriciliğini sürdürmektedirler. Kfar Kama 'dan farklı bir iklime sahip olmayan Rehaniye 'de ise ekonomik gelişmeler Kfar Kama ile paralel bir biçimde seyretmiştir. Rehaniye halkının büyük çoğunluğu da Kfar Kama halkı gibi meyve bahçeleri, tarlalar ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamıştır. (İsrail Arşiv Başkanlığı, Yerel Konsey Denetim Raporu. 01/11/1962- 28/02/1981).

Osmanlı Devleti döneminde ve İngiliz mandasında, Dünya'nın dört bir tarafından Yahudilerin bölgeye intikal etmesi ve Yahudilerin bölgeden arazi satın almaya başlamasıyla bölgenin sosyolojik yapısında değişiklikler olmaya başlamıştır. Özellikle Kfar Kama etrafındaki Arap köylerinde yaşayan Araplar, yüksek meblağlara tarlalarını ve ev yerlerini Yahudilere satmaya başladıkları Çerkes köylerinde anlatılmaktadır. Zamanla Yahudiler içerisinde azınlık durumuna düşen birçok Arap aile de arazilerini Yahudilere satıp, Arapların çoğunlukta olduğu köylere yerleşmeye çalıştıklarına köy halkı ile yapılan görüşmeler sonucunda ulaşılmıştır. Bu durumu Kfar Kama 'da yaşayan Asiye Ğurkuj şöyle anlatmaktadır:

“Yahudiler köylerimize gelip arazi almak istediklerini söylediklerinde hiçbirimiz satmayacağımızı söyledik. Fakat Araplar ilk önce tarlalarını sonra da ev yerlerini Yahudilere satarak köylerinden ayrıldılar. Önceden Arapların yaşadığı bu köylerde artık Yahudiler yaşıyor.”(Asiye Ğurkoj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

Avrupa ’dan gelen Yahudiler diğer bölgelerden gelen Yahudilere göre daha varlıklıydı. Çevre köylerde geniş araziler elde eden Yahudilerin en büyük sıkıntısı bölgedeki Arap tehdidiydi. Güvenlik hususunda olan sıkıntılarını ise Çerkesler aracılığıyla bir çözüm getirdiklerine ulaşılmaktadır. At binme ve silah kullanma gibi güvenlik hususunda oldukça başarılı olan Çerkesler, kibutzlarda ve Yahudilerin köylerinde bekçilik yapmaya başladı. (Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Böylece bölgedeki Yahudilere güvenlik, Çerkeslere ise yeni bir istihdam alanı oluştu.

4.1.2. Eğitim

Filistin, Osmanlı devleti sınırlarında iken Yahudiler ve Hristiyanların kendilerine ait okullarda eğitim aldığı bilinmektedir. İslamiyet aracılığıyla Araplar ile ortak paydası olan Çerkezler de Araplar ile birlikte eğitim aldığı Thamatelerin açıklamalarından öğrenilmektedir. Osmanlı döneminde Araplar ve Çerkezlerin öğrenim gördükleri okulda Kur ’an okuma dersleri ve Arapça dersler alınırdı. Bu dönemde Rehaniye ve Kfar Kama’da eğitim sistemi aynı olduğuna ulaşılmaktadır. Okullarda Arapça öğrenen Çerkezlerin, aile içerisinde farklı bir dile yer vermeksizin Çerkezce iletişim kurduklarına saha çalışmasından elde ettiğimiz veriler aracılığıyla ulaşılmaktadır. (Asiye Ğurkoj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

İngiliz yönetiminde ise Çerkeslere yönelikeğitim sisteminde yeni düzenlemeler yaşanmaya başlamıştı. Müslümanların okullarında Arapça öğretilirken, İngiliz yönetimiyle birlikte İngilizce dersler de müfredata eklenmeye başlamıştı. Kfar Kama ve Rehaniye ’deki çocuklar, bu dönemde Arapçanın yanı sıra İngilizce de öğrenmeye başlamıştı.(Asiye Ğurkoj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Öyle ki öğrenilen bu yeni lisana İsrail ’de yaşayan Çerkezler oldukça adapte olmuş olduklarına ve günümüzde dahi konuşma dilinde İngilizce kelimelere sık sık başvurduklarına şahit olunmuştur.

4.1.3. 1878'dan 1948'e Kfar Kama ve Rehaniye 'de Kültürel Dinamikler

Çerkesler, kimliklerinin ana dokuyucu unsuru olan “Adiğe Xabze” olarak adlandırdıkları kültürel kurallara sıkı sıkıya bağlı bir etnik gruptur. Fakat değişen ve gelişen Dünya düzeniyle birlikte Çerkesler arasında da sosyo-kültürel değişimler görülmektedir.

Golan Tepelerinde, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti döneminde 13 tane Çerkes köyü bulunurdu. (Ayçet Şuvka, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Bu köylerde yaşayanların büyük bir bölümü 1948 öncesinde Suriye 'ye ve ABD-New Jersey 'e göç ettikleri günümüzde İsrail 'de yaşayan Çerkesler tarafından ifade edilmiştir. Bugün terk edilmiş köylerde maddi kalıntılar hala bulunmaktadır. Kfar Kama ve Rehaniye 'de yaşayan Çerkesler,(Abzehler ve Şapsığlar) vaktiyle terk edilmiş bu köylerde yaşayan tanıdıklarıyla günümüzde iletişimlerini sürdürdüklerini ifade etmişlerdir.

Filistin Osmanlı hâkimiyetinde iken, bölgedeki Çerkeslerin çevre bölgelerde bulunan Çerkes köylerinden (özellikle Ürdün, Suriye ve Kafkasya 'dan) kız kaçırıp (formalitelere kurtulmak için kadının rızasıyla) evlendikleri, günümüzde Çerkes köylerinde yaşayan halkın soy ağaçları araştırıldığında görülmektedir. Thamatelerin ifadelerine göre bu dönemde Kfar Kama ve Rehaniye 'de erkek nüfusunun kadın nüfusuna oranla daha fazla olması erkekleri, çevre Çerkes köylerinden evliliğe teşvik etmiştir. Fakat bu durum İngiliz yönetimi sürecinde değişiklik göstermiştir. Ülke dışından evliliklere devlet yetkililerinin olumlu bakmaması nedeniyle evlilikler bir süre Kfar Kama ve Rehaniye arasında gerçekleştirilmiştir. Bu durumda Kfar Kama ve Rehaniye 'yi birbirine daha çok bağlamıştır.

Bu dönemde Kafkasya 'dan evlilik yapan Kfar Kamalı bir bey, eşini köyüne getirebilmek için İngiliz yöneticilerden izin almak durumunda kalmış. “Tseye” (erkeklerin giydiği geleneksel Çerkes kıyafeti) giyip yöneticiler ile görüşmeye giden adamı, kıyafetlerinden ötürü İngilizler Thamate zannetmiş ve Thamate ile ters düşmemek için uğraştırmadan hemen izin vermişler.(Asiye Ğurkoj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

Bu olay Kfar Kama' da anlatılan İngiliz mandası dönemine ait olaylarda, anlatılan hikayelerin başında gelmektedir. Köy halkı hikâyeye şu notu ekler: “ Çerkesler dış görünüşe

büyük önem verir, kadın erkek hepsi özellikle bir yere gidileceğinde kıyafetlerine üst düzey önem gösterirler.”

Osmanlı Döneminde Adıge Xabze 'ye (yazılı olmayan Çerkesler arasında sosyal hayatı düzenleyen kurallar.) mutlaka riayet edildiği Thamatelerden öğrenilmektedir. Bu dönemde yapılan ve günümüze ulaşmayan gelenekler incelendiğinde birçok değişiklik dikkat çekmektedir. Bu farkları incelediğimizde şu hususlar ortaya çıkar:

- Düğünün ilk gününde gelinin üzerine mor bir çarşaf örtülürdü. (Nedeni sorulduğunda, gelenek olduğu ve nedenini bilmediklerini ifade etmişlerdir.)
- Düğün akşamında erkekler koşma yarışması düzenlerdi. Yarışmayı kazanan erkeklere hediyeler verilirdi.
- “Bzedegah” (Etli- patatesli geleneksel Çerkes yemeği.) adı verilen patatesli-etli ekmekler yapılır ve herkese dağıtılırdı.
- Gelin ve damadın üzerine şekerler atılırdı.
- Gelin evlendiğinde bir hafta bir yakının evinde kalır ve damat bu süreçte bu eve gelerek müstakbel eşiyile muhabbet ederdi.
- Erkek, kız kaçırdığında arkadaşlarına kutlama yemeği yedirmesi gerekirdi.
- Düğünler Şavo (Damadın bir arkadaşı veya akrabasının evi Şavo evi olarak seçilir ve düğün burada gerçekleştirilir.) evinde yapılırdı.
- Bu dönemde Çerkesler daha sofı olduğu için düğünlerde kadın-erkek karşılıklı oyunlar oynamazdı. Erkek-erkeğe Çerkes oyunları oynanır, kadınlar da erkekleri izlerdi.

Yaklaşık 30 yıl öncesine kadar bu gelenekler devam ederken, günümüzde bu gelenekler terk edilmiştir.

4.2. Osmanlı Devleti Dönemi ve İngiliz Yönetiminde Kfar Kama ve Rehaniye Ev Mimarileri

Geleneksel Çerkes evlerinin (Adiğe Vune) mimarisini incelediğimizde ve elde edilen veriler, günümüz İsrail 'de bulunan eski Çerkes evlerinin mimarileriyle karşılaştırdığımızda dışarıya karşı bir izolasyon olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Geleneksel Çerkes evlerindeki mimari, Kafkasya 'da ve özellikle yoğun Çerkes nüfusunun bulunduğu Türkiye 'de büyük oranda benzer olduğu görülmektedir. Geleneksel Çerkes evlerinde, kalın ağaç direklerin üzerine oturtulmuş bir sayvan bulunur. Evin odaları ise kapıların girişinde bulunan sayvana ya da tüm oda kapılarının açıldığı evin içerisindeki geniş bir odaya açılır. Koridor kavramı genellikle eski Çerkes evlerinde bulunmamaktadır.(Koç, 2016, s.360).

Geleneksel Çerkes evlerinin aksine Kfar Kama ve Rehaniye 'de eski evlerin mimarisinin Çerkes geleneğine uymayışı dikkat çekmektedir. Geçmişte Kfar Kama ve Rehaniye 'de evler yüksek taş duvarlar ile çevrili ve sadece evlerin avlularına giriş kapılarının sokağa baktığı, göze çarpmaktadır. Büyük Çerkes nüfusunun bulunduğu Türkiye'nin aksine evlerin yüksek duvarlar ile bir kaleyi andıran mimarisinin olması, Çerkeslerin güvenlik hususunda kendisini garanti altına almaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Köy halkına göre bu farklılığın nedeni: Arapların Çerkes köylerinde gezerken, Çerkes Kadınlarını görmelerini engellemek için yaptıklarını ifade etmektedirler.

Osmanlı Devleti zamanında Suriye ve Ürdün gibi çevre ülkelerdeki Çerkeslerle sıkı ilişkiler gerçekleştiren Kfar Kama 'lılar, buldukları toprakların İngiliz mandası altına girmesiyle yeni bir döneme geçmişlerdir. Filistin 'in İngiliz mandasında olduğu dönemde, bölgedeki Çerkes köylerinin Suriye ve Ürdün 'deki diğer Çerkes köyleriyle olan münasebet önemli ölçüde kısıtlandırıldığı ifade edilmektedir. Araplar ile Yahudiler arasındaki olumsuz ilişkilerin Çerkesleri de etkilemeye başladığı bilinmektedir. Araplar ve Yahudiler arasındaki bu karışık durum günümüz İsrail sınırında yaşayan Çerkeslerin, farklı coğrafyalarda yaşayan Çerkesler ile arasına mesafe koymasına neden olmuştur. Bu durumda günümüz İsrail sınırında yaşayan Çerkeslerin birbirine daha fazla tutunmasına neden olmuştur.

4.3. Kfar Kama ve Rehaniye'de Kölelik

Çeçenler, Yukarı Dağıstan grupları, Müslüman Osetyalılar, dağlarda bazı büyük Çerkes kabileleri, Abhazlar ve Natukhaylar neredeyse tamamen “Putperest” ve dönemin Osmanlı belgelerinde ifade edildiği şekliyle “lidersiz ve dinsiz”, “sans chefs et sans religion” büyük güçlerin altına girmekten kaçıyorlardı. (Chantal, 1984, s.126). Bu nedenle, XV. yüzyılın ikinci yarısında, Kafkasya'da meydana gelen karmaşık durumları anlamak için bu bölgenin sosyal, politik ve dini yapısının doğru bir şekilde yorumlanması büyük önem arz eder.

Sosyal hiyerarşinin en üstünde sadece doğuştan asil olabilen soylu aileler bulunur ve soylu aileler özellikle evlilikler ile oluşan aile ittifaklarına büyük önem verirlerdi. Köleler Çerkes değildi. Dolayısıyla asil olmadıkları için savaşmalarına izin verilmezdi. (Merza. 2012, s. 113)

Çerkesler, genel anlamda kast sistemi yapısına sahip olarak tanımlansalar da tüm boylar için bu sistemin geçerli olmadığı görülmektedir. Kfar Kama ve Rehaniye 'de yaşayan halkın boyları dikkate alınıp incelendiğinde kast sisteminden farklı bir yapının işlediği dikkat çekmektedir. Kfar Kama 'nın Şapsığ, Rehaniye 'nin Abzeh boyuna mensup olduğu bilinmektedir. Kökenleri Batı Kafkasya halkına dayanan bu iki boyda sınıflar arası farklar diğer boylar kadar keskin değildir. Türkiye 'de ve İsrail 'de yaşayan çoğu Adıgeye göre: Abzehlerin ve Şapsıgların kölelerinin olmadığı kesin bir şekilde ifade edilmektedir. Fakat Türkiye 'de birçok Adıge farklı boylar ile aynı köye yerleştirildiğinden dolayı boylar arası bir etkilenme ile kimi Abzeh ailesinin de köleleri olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye 'nin aksine salt gruplardan oluşan İsrail 'de yaşayan Çerkeslerde böyle bir etkilenme söz konusu değildir. Öyle ki Kfar Kama 'da köle sistemini devam ettirmeye çalışan “Hatukhay” bir aile, köylüler tarafından köyden kovulmuş ve Hatukhay ailesi Lübnan'a yerleşmiştir. (Ayçet Şuvka, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

4.4. Yok Olan Köy: Mazi

Balkanlardan Akka 'ya göç eden Çerkeslerin Kfar Kama, Rehaniye ve Mazi köyü olarak gruplara ayrılıp bölgeye yerleştirildikleri, literatür araştırmaları ve kişisel görüşmeler sonucunda öğrenilmiştir. Fakat Türkçe kaynaklarda Kfar Kama ve Rehaniye 'nin aksine

Mazi köyüne dair bilgilere erişilememiştir. Bu nedenle Mazi köyü hakkındaki bilgiler kişisel görüşmeler İsrail Arşiv Başkanlığından erişilen belgelere ve Fransızca kaynaklara dayanmaktadır.

Kenarında göl bulunan ve bataklık bir arazi üzerine kurulmuş olan Mazi köyü, içme suyu yüzünden sürekli sıtma, tifo gibi hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmış ve köyde birçok can kaybı yaşanmıştı. O dönemde aşının olmayışı ve tedavi imkânlarının kısıtlı olması birçok kişinin yaşadığı yeri terk edip günümüz Suriye ve Ürdün 'e göç etmesine neden olmuştur.(Ayçet Şuvka, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Arşiv Başkanlığı'ndan erişilen belgelere göre ise bu köy tamamen yok olmuş ve içerisinden kurtulamayı başaran aileler Kfar Kama ve Rehaniye'ye göç etmiştir.

Günümüzde İsrail 'in Hayfa şehrinde bulunan Pardes Hanna-Karkur kasabasına yerleştirilmiş ve başlangıçta 400 civarında bir nüfusa sahip olan Mazi köyü, 1931 Büyük İngiliz nüfus sayımına göre artık köyde kimsenin yaşamadığı bir yer haline gelmiştir. (Merza, 2012: 170). Günümüzde köye dair yazılı bilgiler olmaması nedeniyle köyün kültürel dinamiği hakkında yorum yapmak oldukça güçtür. Bu yüzden Kfar Kama ve Rehaniye'nin aksine Mazi köyü ayrı bir başlık altında inceleme gereği duyulmuştur.

Mazi köyüne ait ilgi çekici ve daha önce literatür araştırmalarında elde edemediğimiz bir olay, Kfar Kama köyünde kişisel görüşmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Sıtma, tifo gibi hastalıklar yüzünden yakınlarını kaybeden Mazi köyü sakinlerinin ölüm ve göç sebebiyle nüfuslarının zamanla azalmaya başladıkları ifade edilmiştir. Hastalıklı olmayan ve kendine yeni bir hayat kurmak isteyen birçok kişinin de Ürdün ve Suriye 'ye göç etmeye başladığı bilinir. Bu denli hızlı nüfus kaybı yaşayan Mazililer, birçok akrabası ile ayrı kalmak zorunda kalmıştır. Zamanla dağılan köyde Natho ailesinden bir çocuğun, Arapların saldırısı sonucu babasının ölmesi üzerine yürüyerek Kfar Kama 'ya geldiği anlatılmıştır. İki köy arasındaki mesafenin oldukça uzun olduğunu söyleyen Kfar Kamalılar o çocuğun yürüyerek, Kfar Kama 'ya kadar nasıl gelebildiğini hala merak ettiklerini ifade ederler. Kfar Kama 'da büyüyüp, bu köye yerleşen çocuk evlenip, günümüzde Kfar Kama 'da Natho ailesinin soyunu devam ettirmektedir. (Ayçet Şuvka, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

4.5. Ben Gurion Olayı

Aşağı Celile- Tiberia nehri bölgesinde bulunan Kfar Kama, Lübnan sınırı-Safed bölgesinde bulunan Rehaniye Çerkes köyünde yaşayanlar İsrail vatandaşı olduklarını ve İsrailli olduklarını ifade ederler. Fakat İsrail vatandaşı olan bu halk Yahudi değildir. Müslümandır fakat Arap değildir. Bu çelişkiden dolayı İsrail 'de Çerkesler her iki gruba da yakın gibi görünüp aslında her iki grubun da dışında bulunan bir topluluktur.

Yahudilerin, Filistin bölgesine yerleşmeleri (İsrail topraklarına yerleşim) HaYishuv HaYehudi beEretz Yisrael ifade edilir. İsrail devleti kurulmadan önce bölgede yaşayan Yahudileri iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar: Eski ve Yeni Yishuv'dur. Eski Yishuv kendilerini Tevrat 'a adayan ve Yahudiliğe göre en kutsal dört şehre yerleşen (Hebron, Kudüs, Safed ve Tiberias) Yahudilerdir. Yeni Yishuv ise ardışık ve Yahudilerin "Aliyah" adını verdikleri göç dalgalarını oluşturuyordu.(Merza, 2015, s.2.)

Çerkesler, geçmişten beri savaşmayı ve çalıştıkları ülke veya insana karşı sadakatleri hususunda oldukça güvenilir bir millettir.(Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Yeni komşuları olan Yahudiler de Araplar ile olan sorunlarından dolayı güvenlik hususuna oldukça önem vermek zorunda kalmıştır. Yahudiler, yeni geldikleri coğrafyaya tutunabilmek için güvendikleri Çerkeslerin desteklerini almışlardır. Öyle ki bu dönemde birçok Çerkes, Yahudilerin güvenliğini sağlama karşılığında geçimlerini temin etmişlerdir. (Şirin İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Bu ikili ilişkiler Çerkesler ve Yahudileri birbirine yaklaştıran ve iki halkın birbirini daha yakından tanmasına neden olan etkenlerin başında gelmektedir. Özellikle Kfar Kama'da birçok kişi tarafından anlatılan Ben Gurion Olayı Yahudilerin, Çerkesleri sevmesindeki en büyük neden olduğu ifade edilir.

Çerkesler tarafından korunan bir köy olan Sedjera, Aşağı Celile bölgesine ait bir köydür.(Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Köylüler güvenliklerini sağlamak için Daot Gorkhoz adında bir bekçi kiralamışlardır. Bir gece herkes uyurken, Daot köydeki bir evin içerisinde ışık gördü. Silahını eline alıp gördüğü gölgeye parolayı sordu. Gölge doğru parolayı verdi ve yaklaşınca gölgenin köydeki diğer bekçi olduğunu fark etti. Bekçi hemen Daot'a görev yerine dönmesi için emir verdi. Daot göreve itaat etti. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra köyde silah sesleri duyulmaya başladı. Daot olay yerine gittiğinde David

Ben Gurion 'a saldırı olduğunu öğrendi. David Ben Gurion yerde kanlar içerisinde yatıyordu. Onu hemen omzuna alıp Moshe Korakin'in evine taşıdı. Yarası çok ağır olan David'in hemen Yavne 'el 'e götürülüp tedavi olması gerekiyordu. Herkes o saatte Yavne 'e tek başına gitmenin güvenli olmayacağını söylüyordu. Fakat Daot hemen atının üzerine atlayıp Yavne 'el'in yolunu tuttu.

Daot Yavne 'el 'e ulaştığında doktorun kapısını çaldı. Doktor, Daot 'a buraya hangi yoldan geldiğini sorduğunda Daot arazilerin içinden geldiğini söyledi. Bunun üzerine doktor o yolun çok tehlikeli olduğunu Sedjera 'ya Kfar Kama üzerinden gitmesi gerektiğini söyledi. Daot doktora atına bindirip köye geldi. David'i tedavi eden doktor, durumunun ciddi olduğunu ve Tiberia 'ya götürülmesi gerektiğini söyledi. Olayın sonunda David Ben Gurion sağlığına kavuştu. (Merza, 2015, s.4-5).

Bu olay Kfar Kama 'da birçok kişi tarafından anlatılmaktadır. Fakat bu olaya ait bir belge bulunamamıştır. Olay köy halkı tarafından anlatılır ve Yahudilerin, Çerkesleri sevmesindeki en önemli nedenin bu olduğu belirtilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSRAİL’İN KURULUŞUYLA BİRLİKTE ÇERKESLERİN YENİ DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİ

Bu geçmişten günümüze “Osmanlı Devleti’nin Filistin ’de Yahudi devletinin kurulmasına olanak sağlayıp sağlamadığı” meselesi birçok tarihçi ve politikacı tarafından tartışıla gelmiştir. Yaptığımız literatür araştırmalarında Osmanlı Devleti’nin Siyonist hareketlerin hiçbirine bir sempatisi olmadığı yönünde birçok bilim insanının Mim Kemal Öke ve Kemal Karpat gibi araştırmacıların açıklamalarına rastlanılmıştır. Genel kanı Osmanlı Devleti’nin Yahudi devletinin kurulmasına sempati duymadığı yönünde olsa da araştırmalar göstermektedir ki: 1880 ’ler itibaren Filistin ’e gerçekleştirilen kitlesel Yahudi göçlerine destek vermeyen Osmanlı Devleti’nin bireysel Yahudi göçlerine imkân sağladığı yönündedir. (Karpat, 2001, s. 168). Bu tez, Osmanlı Devleti döneminde artmaya başlayan Yahudi nüfusu ve Çerkes köylerinde yapılan mülakatlar sonucuyla da desteklenmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde ve İngiliz mandasında ülkenin birçok noktasına yerleşen Avrupalı zengin Yahudiler, Arap köylerinden toprak satın alarak Yahudiler için yeni yerleşim birimleri elde etmeye başlamışlardı. (Asiye Ğurkoj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Bu döneme kadar Araplar ile komşu olan Çerkesler de Arapların köylerini terk ederek başka yerlere yerleşmesi üzerine yeni komşuları olan Yahudiler ile tanışmaya başlamışlardı. Çerkes köylerine arazi satın almak için gelen Yahudilere arazi satmadıklarını ifade eden Çerkesler, “Araplar sonlarını düşünmeyip, para karşılığında topraklarını ve köylerini sattılar”, şeklinde açıklamalar yapmaktadırlar. Yahudilerin devlet kurma sürecinde Filistinliler ile yaşadığı mücadele tüm dünyanın dilinde olduğu bilinse de ülkenin sancılı kuruluş sürecinde bölgedeki Çerkesler ile büyük problemler yaşamadığı görülmektedir.

Bölgedeki Çerkesler ve Yahudilerin birbirine yakınlaşmasında etkili olan faktörler:

- Arapların saldırılarından çekinen Yahudilerin, kendilerini korumak için güvenlik alanında oldukça başarılı oldukları bilinen Çerkeslerin yardımına ihtiyaç duyuyor olması,
- Bölgedeki Çerkeslerin, Araplar ile iyi ilişkiler geliştirememiş olması,

- Her iki halkın birbiriyle aile bağı kurup, kendi kültürel kimliklerini yok edemeyecek olması,
- Avrupalı zengin Yahudiler sayesinde bölgedeki Çerkeslere yeni istihdam alanlarının açılması,
- Yahudilerin ve Çerkeslerin kendi ırklarından olmayan bir evlilik gerçekleştirmesinin kabul edilemez olması sayesinde iki halkın birbirine duvar örmeden dostluk ilişkilerini geliştirmesine neden olduğu görülmektedir.

Özellikle çevresinde çok fazla Yahudi yerleşim biriminin bulunduğu Kfar Kama’da bu dönemde Yahudiler ile iyi ilişkilerin kurulduğu görülmektedir. Konum itibarıyla ve köylerinde yaşayan Araplar sebebiyle Rehaniye köyünde yaşayan Çerkeslerin, bu dönemde Yahudiler ile olan ilişkilerinde Kfar Kama kadar pozitif yaklaşımlar sergileyemediği görülmektedir.

Yahudilerin bölgeye yerleşmesiyle çevredeki Yahudi köylerinde ve kibutzlarda beçilik yapan Kfar Kamalılar hem kendilerine yeni bir istihdam alanı elde etti hem de Yahudiler ile yakın ilişkiler geliştirmeye başladıkları bilinir. Yahudilerle komşuluk ve ticari ilişkilerini çok eski zamanlardan beri geliştiren Çerkesler, 1948 yılında İsrail Devleti ’nin kurulmasıyla çok yönlü ilişkiler geliştirmek zorunda kalmış ve yeni bir kültürel oluşumun içerisine girdiği görülmüştür.

5.1. Dürzi ve Çerkesler ile Geliştirilen İlişkiler

Manda döneminde Filistin ’deki Yahudi yerleşim birimlerine ve cemaatlere “Yișhuv” adı verilmekteydi. (Pappe, 2007, s. 467). Yișhuv adı verilmiş bu yeni kurulan Yahudi yerleşimleri, bölgede tutunmak için bölgedeki iki azınlık gruplardan birisi olan “Çerkesler ve Dürziler” üzerine stratejik çabalar geliştirmek durumunda kaldığı görülmektedir.

Arap olmayan fakat Müslüman olan Dürziler, Ortadoğu ’da kalabalık bir nüfus bulunduruyordu. Bu yüzden ülkedeki Dürziler ile iyi anlaşmak, sadece Filistin bölgesinde yaşayan Dürzilerin İsrail karşıtı tepkiler vermesini önlemeyecek aynı zamanda Lübnan,

Suriye gibi diğer Ortadoğu bölgesinde yaşayan Dürzilerin de sempatisini kazanacaktı. İsrail'in Filistin meselesinde ve dış politikada Dürzilere karşı yönettiği stratejik politikalar, Dürziler ile geçmişten günümüze olumlu ilişkiler geliştirilmesine yönelik çabalar olduğu görülmektedir. Arşiv belgelerinde de Yahudi ve Dürzi çiftçilerin birbirleri ile alışverişlerinden, iyi ilişkilerinden ve aralarındaki iletişimi sürdürmek için düzenli olarak buluştuklarından söz edilmesi iki grup arasında geliştirilmeye çalışılan iletişimleri desteklemektedir. (Merza, 2012, 204).

Bölgedeki Çerkesler ve Dürzilerin oldukça köklü bir tarihe dayandıkları ve devlet kurma özlemlerinden uzak bir topluluk oldukları görülmekteydi. Bu durumun en büyük nedeni Osmanlı Devleti döneminde ve manda yönetiminde Çerkes ve Dürzi askerlerin devlete sadakatini göstermiş olmaları ve devletin güvenliği sağlayıp, isyanları bastırması olarak yorumlanabilmektedir. (Merza, 2012, 205). Ayrıca bu iki grup, Siyonist liderlerin amaçlarının bu iki topluluk üzerine kısıtlayıcı bir yaptırım uygulamayacağını biliyordu. (Merza, 2012, s.206). Bu yüzden bu azınlık gruplar ve Yahudiler arasında büyük çaplı problemler yaşanmadığı görülmektedir.

Filistin, Çerkeslerin ve Dürzilerin anayurdu değildi. Bu yüzden Çerkeslerin ve Dürzilerin Filistin'den ziyade daha çok köylerine olan bağlarının güçlü olduğu görülmektedir. Çerkeslerin günümüz İsrail 'de iki köy olarak yerleştiği görülse de geçmişte Golan Tepelerinde ve Suriye sınırında birçok Çerkes köyü olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Yahudiler, Araplar ile olan problemleri yüzünden Çerkesler ve Dürziler ile arasını bozmak istemiyordu. Yahudilerin bu iki topluluğa karşı izlediği politika 1936-1939 Arap ayaklanmalarında meyvelerini vermeye başladığı ve iki grup ile de iyi ilişkiler kurmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca Çerkesler ve Dürzilerin bu dönemde tarafsızlık politikası seyretmeleri Yahudiler ile kurdukları iletişimin bir göstergesi niteliğindedir.

5.2. İsrail 'in Kuruluşu

Gruplar halinde Filistin bölgesine göç eden Yahudiler, ülkenin birçok noktasına dağılıp ekonomi başta olmak üzere çeşitli alanlarda boy göstermekteydi. Akabinde İngiliz mandasında daha da hızlanan Yahudi göçleri ile bölgedeki Yahudi sayısı da hızlıca artıyor,

Yahudi ve Araplar arasındaki tartışma daha da alevlenmeye devam ediyordu. Geçmişte kalabalık nüfusa sahip olmayan Yahudiler, bu süreçte güçlenip bölgede ekonomik ve sosyal alanda oldukça önemli ilerlemeler kaydetmeye başlıyordu.

İngilizlerin 15 Mayıs 1948 tarihinde bölgeden çekileceğini duyurması Filistin 'de tekrar bir kaosun görünmesine yol açmıştı. Yahudiler kanadında ise 13 kişiden oluşan Siyonist Eylem Komitesi 6 Nisan tarihinde Tel Aviv 'de toplanıp Bağımsızlık Bildirgesi'nin şartlarını belirlemek üzere toplandığı biliniyordu. 14 Mayıs günü geldiğinde ise İngilizler bölgeden ayrıldı ve İsrail devleti kuruluşunu ilan edildi. (Haourani, 2012, s.418).

David Ben Gurion 'un İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesinden sonra haber tüm bölgeye hızlıca yayılıyor ve Yahudiler kanadında bayram havası yaşanırken, Arap kanadında ise öfke giderek büyüyordu. Yahudilerin devlet kurması sadece Filistin cephesinde değil tüm Arap dünyası ve hatta Müslüman dünyasında büyük bir ses getiriyordu.

İsrail 'in kuruluşunun ilan edilmesinden sonra 15-16 Mayıs günü Ürdün, Suriye, Mısır ve Irak orduları İsrail'in kuruluşunu engellemek ve Yahudileri bölgeden çıkartmak için Filistin'in hem Yahudi hem de Arap bölgelerini işgal etmeye başladı. (Morris, 2004, s. 34-35). Başlangıçta savaştan kaçınan Yahudiler, Ürdün Arap lejyonunun Judea ve Samaria 'da yaşayan Araplara destek vermesi ve Batı bölgesinde Tel Aviv- Kudüs yoluna hükmetmesi dahası Irak, Suriye ve Mısır ordularının BM tarafından belirlenen uluslararası sınırlara ulaşarak Yahudi yerleşim birimlerine saldırmasıyla bölgedeki tansiyonu daha da yükseltmişti. (Morris, 2004, s. 35). Bu durum da savaşmak taraftarı olmayan Yahudilerin savaş konusundaki fikirlerini değiştirmesine neden olmaya başlatmıştı.

Arap ordularına karşı mücadele veren İsrail güçleri, başlangıçta büyük hasarlar alsa da teçhizat açısından kısıtlı imkânlarla sahip olan Arap birlikleri daha fazla dayanamayarak ateşkesi kabul etmek durumunda kalmıştı. 1949'da ise savaş bitmiş ve Filistin bölgesinin beşte dördünü kontrol eden Yahudiler, bu savaşın en karlı tarafı olmuştu. Ürdün ve Mısır yönetimi altında kalmak zorunda kalan Filistinliler ise bu savaşın kaybedeni olmuştu. Devamında ise bu savaş ile dünya siyasi hayatına "Filistinli Mülteciler Sorunu" büyük bir önem kazanmıştı. (Morris, 2004: 35).

5.3. İsrail'in Kuruluşuyla Çerkes Köylerindeki Ekonomik Gelişmeler

Zaman ilerledikçe toplumların ve teknolojinin gelişiminin büyük oranda artmaya başladığı görülmektedir. Öyle ki geçmişe nazaran hastanelerin ve tıp dünyasının gelişimiyle II. Dünya Savaşı yılları itibariyle başlayan doğum oranlarında ve insan sağlığındaki artışın daha ileri boyutlara ulaştığı gözlemlenmiştir. Aynı şekilde insan nüfusundaki artış ve teknolojinin gelişmesiyle istihdam alanlarında da büyük bir değişim gözlemlenmiştir.

1948 yılı ile Filistin 'de İsrail Devleti'nin kuruluşuyla bölgede sosyo- kültürel anlamda büyük geçişler yaşanmıştır. Örneğin: İsrail 'in kuruluşuyla Ortadoğu'nun farklı kesimlerinde, Amerika ve Avrupa gibi dünyanın birçok bölgesinde yaşayan Yahudilerin bölgeye göç etmesi, bölgede yaşayan insanların ve göç edenlerin hayatlarında büyük bir geçiş sürecini beraberinde getirmiştir.

Fakir ve daha ilkel koşullarda yaşayan Arapların aksine Dünya 'nın çeşitli noktalarından Yahudilerin ülkeye gelmesiyle ekonomik anlamda da büyük bir canlanma oluşmuştur. Örneğin: Yahudi yerleşim yerlerinin yakınlarında bulunan Çerkeslerin Yahudi köylerinde bekçilik yapması... (Şirin İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Yahudilerin ülkeye kabileler halinde gelmesiyle ülkedeki düzen de büyük oranda değişim göstermiştir. Dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Yahudilere yeni yerleşim birimleri açmak için çalışmalar başlamıştır. Bu yerleşim birimleri ise daha çok "Moşavim" ve "Kibutzim" şeklindeydi. (Basalel 2003, s.118). Özellikle Yeruşalim Koridoru 'nda, Tel Aviv ve Petah Tikva arasındaki tüm alanda yeni yerleşim birimleri kurulup Yahudilere yeni yerleşim birimleri açıldığı bilinmektedir. Bu yerleşim birimlerinin yakınlarına su kanalları açılmış, Hayfa, Tel Aviv civarına fabrikalar kurulmaya başladığı bilinmektedir. Yahudi devletinin kuruluşuna kadar bu denli büyük gelişmelerin yaşanmadığı bilinen bu bölgede İsrail 'in kuruluş süreciyle birlikte oldukça önemli adımlar atıldı.

Ortadoğu 'da karışıklıkların dinmeyip bir istikrara kavuşmamasına rağmen Ortadoğu 'daki nüfus artışının da oldukça yüksek rakamlara kavuştuğu dikkat çekmektedir. Örneğin: Mısır 'da 1937 'de 16 milyon olan nüfus, 1960 'lı yıllara gelindiğinde 16 milyona ulaştığı

görülmüştür. (Hourani, 2012, s. 433). Aynı şekilde İsrail 'de Yahudi nüfusunun 1948 'li yıllarda 750.000 civarında olduğu bilinirken, bu rakam 1960 'lı yıllara erişildiğinde 1.9 milyona ulaşmıştır. (Hourani, 2012, s. 433). Artan nüfus sayısı ekonominin durumunda da farklılıklar ortaya çıkartmıştır. Teknolojinin hızla gelişmesiyle kimi sektörler değerinden kaybederken, yeni sektörler de doğmaya başlıyordu.

İsrail 'de Filistinli Arapların topraklarını kaybetmelerinden sonra Ortadoğu 'da da sosyo-ekonomik değişimlerler yaşanmaya başlamıştı. İsrail 'in kuruluşuyla Ürdün, Suriye ve Mısır 'a gelen Araplar, bu ülkelerde kırsal kesimlerde gecekondulaşma sorununu da beraberinde getirmeye başlamışlardı. (Hourani, 2012, s.433). Bu durumda Ortadoğu ülkelerindeki sosyal yapıda ve ekonomide istikrarsızlığı beraberinde getiriyordu.

Sorunlardan bir diğeri ise traktör gibi tarımda kullanılan teknolojik araçların günlük hayatta kullanıma girmesiyle oluşan, insan gücünün değersizleşmesiydi. Teknolojik aletler ile tarımsal faaliyetlerini gerçekleştiren halk, eskisi gibi kalabalık insan gücüne ihtiyaç duymamaktaydı. Geçmişte tarımla geçimini sürdüren halk, zamanla köylerinde hayatta kalamamaya başlayınca köylerden, kentlere büyük göçler yaşanmaya başladığı görülmekteydi.

Fakat İsrail 'de Kfar Kama ve Rehaniye köyünde bu göçlerin seyretmediği dikkat çeken bir diğer noktadır. Geçmişten günümüze nüfusun büyük kısmı köylerde yaşamaktadır. Teknolojinin gelişmesi ve tarımsal faaliyetlerin eskisi kadar yapılmamasına rağmen şehirlere çalışmak için giden Çerkeslerin, günün sonunda evlerine geldikleri görülmektedir. Çerkeslerin son yıllarda eğitim seviyesindeki artış gözle görünür bir şekilde artmasından dolayı artık eskisi kadar tarım sektöründe uğraşan insan sayısı oldukça azalmıştır. Birçok genç ülkenin çeşitli noktalarına çalışmak için gidip, gün sonunda eve dönerek geçimlerini sağlamaktadır.

Günümüzde Çerkes köylerindeki Çerkeslerin ekonomik düzeylerindeki refah seviyesinin iyi olmasının nedenleri ise köylerde kaldığım süreçte gözlemlerim sonucunda erken kalkıp, gün sonuna kadar sürekli işle uğraşmalarıdır. Birçok kişinin emekli olduktan sonra ekonomik gelir sağlayacak başka işlerle uğraşması, Çerkeslerin kendilerine ait toprakların geniş olması ve çalışmak için şehir dışına çıkanların günün sonunda köylerindeki

evlerine gelmeleri ve tüm yatırımlarını köylerine gerçekleştirmeleri diğer ülkelerde yaşayan Çerkeslere nazaran daha ileri bir ekonomik varlığa ulaşmalarında bir neden olarak görülmektedir.

Kfar Kama 'da mülakatlarımda, İsrail 'de su sıkıntısı yaşıyor musunuz? Sorusunu köydeki insanlara doğrulttuğumda birçok kişiden “dünyada su bitene kadar bizim suyumuz bitmez,” yanıtını aldım. “Bizim paramız var, İsrail zengin ve güçlü bir ülke asla susuz kalacağımızı düşünmüyoruz, devlet bir şekilde bir yolunu bulur,” yanıtı Çerkeslerin devlete ve ekonomik güçlerine ne denli güvendiklerinin bir kanıtıdır.

5.4. İsrail'in Kuruluşuyla İbranice Eğitime Geçiş Süreci

Zaman 1948 'e kadar kendilerine ait bir ülkeleri olmayan Yahudilerin, kendilerine ait bir devlet kurduktan sonra devlet oluşumlarını tamamlamak için çalışmalara başladığı görülmektedir. Filistin, İngiliz mandasındayken bölgedeki eğitim sistemi, Osmanlı Devleti döneminde bölgede seyreden eğitim sistemine benzediği bilinmektedir.

İngiliz mandasında Yahudiler, Yahudi okullarında eğitim alır, Araplar, Dürziler ve Çerkesler de eğitim dili Arapça olan, dini ve ilmi dersleri bir arada aldıkları okullarda eğitim alırdı. Bu sistem İsrail 'in kuruluşuyla (1948) birlikte İsrail devletinde de uygulanmaya devam etti. Yahudiler, Araplar, Çerkesler gibi gruplar dini inançlarına göre eğitim almayı sürdürmüştü. (Stern, 1990, s. 176). İsrail 'in kuruluşuyla bu sistemdeki en büyük farkın Çerkeslere anadilinde eğitim alabilme imkânının sağlanıldığı göze çarpmaktadır.

Yahudilerin, Filistin'de Yahudi okulları kurması İsrail 'in kuruluşundan eskiye dayanmaktadır. Örneğin: Kudüs 'te bulunan Kudüs İbrani Üniversitesi 1925 yılında eğitim vermeye başlamıştı. (Pappe, 2007, s.59). Öncelerde temelleri atılan bu eğitim kurumları 1948 'li yıllara eriştiğinde çağına göre oldukça modern eğitim veren kurumlar haline gelmişti. Öyle ki 19. yüzyılın ortalarına kadar Eretz İsrail 'deki görme engelli Yahudilerin eğitimi Aşkenazi dilindeki “Talmud, Tevrat ve Kutab” ile geleneksel eğitime bağlı kalınarak işlenirken kısa bir zamanda modern eğitime geçiş evlerine geçildiği görülmüştür. (רונן 2014, קריסטל). Görme engellilere verilen bu eğitim aynı zamanda daha kendilerine ait bir

devlet kurmadan bölgede bu denli gelişmiş eğitim kurumlarına sahip olduğunun bir göstergesidir.

İsrail 'de bulunan Çerkes, Dürzi gibi azınlıklar ise Osmanlı Devleti zamanından uygulanan Arapça eğitime devam ediyorlardı. Günümüzde İsrail'de bulunan Çerkes yerleşim birimleri birbirine kilometrelerce uzaklıktadır. Dolayısıyla her iki köyün farklı etnik kimliğe sahip komşu köyleri bulunmaktadır. Dahası Rehaniye'nin %15'i Araplardan oluşmaktadır. (Kreindler, Bensoussan, Avinor, 1995, s.5). Bu nedenler iki köy olarak yerleşen Çerkesler arasında Araplara ve Yahudilere karşı farklı ilişkiler geliştirildiği görülmektedir. Bu durumun eğitimde kullanılan dile de yansıdığı bilinmektedir.

Geçmişte, Kfar Kama ve Rehaniye'de ders kitapları köyde yaşayanların isteklerine göre Arapça veya İbranice dillerinden birisi seçilerek seçilen dilde eğitim verilirdi. Fakat zamanla bu durumda değişiklikler yaşanmaya başladı. 1978 yılında ilk önce Kfar Kama 'da eğitim dilinin Arapçadan İbraniceye çevrilmesi kararlaştırıldı. (Kreindler, Bensoussan, Avinor, 1995, s.5). 1978'den sonra bu geçiş ile ders kitapları İbranice olmaya başladı. Kfar Kama'nın çevresindeki yerleşimlerin Yahudi köyü olması Kfar Kama 'nın, Rehaniye'den daha önce İbranice eğitime geçmesine neden olduğu da görülmektedir. Rehaniye ise Lübnan sınırında ve Arap köyleri ile çevrili bir köydür. Araplarla daha yakın ilişkiler geliştirdikleri için ve dini açıdan da Arapçaya kendilerini daha yakın hissetmelerinden dolayı Arapça eğitime bir süre daha devam ettiklerine mülakat sonuçlarından ulaşılmaktadır. O dönemde Arapça ders kitaplarına sahip olan Rehaniyeliler, İbraniceyi seçmeli ders olarak alıyorlardı. Fakat zamanla üniversitelerde, bilimsel metinlerde ve şehir merkezlerinde kullanılan dilin İbranice olması Rehaniyeli Çerkesler de İbranice eğitime geçme ihtiyacını ortaya çıkartmıştır.

İsrail'deki Çerkeslerin İbranice eğitime geçme nedenleri:

- Ülkede tüm resmi işlerin İbranice ile işliyor olması.
- Çerkes yerleşim birimlerinde Çerkes olmayan birçok ilkökul öğretmenin Yahudi olması ve bu öğretmenlerin Çerkezce bilmiyor olmaları,
- Üniversitelerde eğitim dilinin İbranice olması,

- Ülke içerisinde bilimsel kaynakların İbranice olması,
- Arapça dilinde eğitim alan çocukların, şehir merkezlerinde iletişim kurarken güçlük yaşaması,
- Kfar Kama'nın Yahudi köyleri ile çevrili olması ve sürekli Yahudiler ile iletişim kurmak durumunda kalmaları Çerkeslerin İbranice eğitime geçmesine neden olduğu görülmektedir.

İsrail 'deki Çerkes nüfusunun büyük bölümü, 1958 yılına kadar Çerkezce yazı yazmayı ve okumayı bilmediği Thamateler tarafından ifade edilmektedir. Bu yüzden İsrail Devleti 'nin yardımlarıyla Adıgey'den İsrail'e Çerkezce eğitim verecek bir öğretmenin getirilmişti. (Kreindler, Bensoussan, Avinor, 1995, s.6). Çerkeslere okullarda ve belediye binalarında Çerkezce yazı yazma ve okuma eğitimi verilip Çerkeslerin dillerini unutmamaları İsrail tarafından desteklendiği görülmektedir.

Günümüzde de Çerkezce yazı yazma eğitimi hem okullarda zorunlu ders olarak hem de Çerkes yerleşim birimlerinde yaş sınırlaması olmadan belediye kurslarında verildiği bilinmektedir. Ayrıca günümüzde köy içerisinde bulunan tabelaların İbranice, Arapça ve Çerkezce yazılması da dikkat çeken diğer bir durumdur.

İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin İbranice eğitime geçmesiyle üniversiteye giden Çerkes gençlerin sayısında büyük bir artışın son 15 yılın istatistikleri incelendiğinde görülmektedir. Her iki yerleşim biriminde İbraniceyi çocuk yaşta öğrenen bireyler üniversite dönemine daha rahat geçtikleri de mülakat sonuçlarından çıkarılmaktadır.

5.4.1. Günümüzde Kfar Kama ve Rehaniye' de Anaokulu Eğitimi

Üç yaşına erişen her çocuk Kfar Kama ve Rehaniye 'de anaokuluna başlar. Üç yaşından- altı yaşına kadar anaokulu eğitimine devam eden çocuklar, her kademedeki farklı bir eğitim alırlar. Üç yaşında anaokuluna başlayan bir çocuğa Çerkezce kelimeler, şarkılar ve hikâyeler öğretilir. Çerkesçenin yanı sıra bu kademedeki basit düzeyde İbranice kelimeler öğretilmeye başlanır. Beş yaşına kadar Çerkezce ve İbranice dil eğitimi tamamlanmaya

çalışılır. Çocuklar iki dilde de amaçlanan seviyelere erişir. Beş yaşına eriştiğinde (anaokulunda üçüncü yıla başladığında) basit düzeyde matematiksel hesaplamalar öğretilir. Matematik dersinin yanı sıra çocuklar, Çerkezce ve İbranice dil dersleri almaya devam eder.

Her iki Çerkes köyünde de ailelerin, çocukları ile Çerkezce konuşması ve köy içerisinde herkesle Çerkezce iletişime geçmelerinden dolayı çocuklar, İbranice ile anaokulunda tanışmaktadır. Her iki köyde bulunan anaokullarında müfredat aynıdır. Ayrıca dersleri veren öğretmenlerin neredeyse hepsi hem Çerkes hem de o köylüdür. Bu yüzden öğretmenler ilmi eğitimin yanında Adige Xabze' yi de çocuklara aşılacaktır. Öğretmenler çocuklarla öğretmen- öğrenci ilişkisinin yanında akraba olmasından dolayı, çocuklar okula giderken öğretmenlerinden çekinmemektedir. Bu durum öğretmen- öğrenci arasında herhangi bir saygısızlık yaratmamaktadır. Bunun nedeni yasalar veya öğretmenlerinden korkmaları değildir. Bunun en büyük ve tek nedeni Adige Xabze' dir. Herkes çocuklarını anaokuluna göndermeye zorunludur ve anaokulu ücretsizdir. Çalışan anne-babaların bebekleriyle de (0-3 yaş) anaokulunda, farklı bir sınıfta bulunan başka bir öğretmen ilgilenmektedir.

5.4.2. Günümüzde Kfar Kama ve Rehaniye 'de İlkokul Eğitimi

Kfar Kama ve Rehaniye' de altı yaşına gelen çocukların hepsi ilkokula başlamaktadır. Anaokulunda İbranice dil eğitimlerini alan çocuklar, ilkokula geldiklerinde İbranice ders kitapları ile tanışmaktadır. İlkokulda da öğretmen kadrosunun neredeyse tamamı, Çerkes öğretmenlerden oluşmaktadır. Bu yüzden İbranice ders kitaplarında anlaşılmayan kısımları, öğretmen Çerkezce olarak bir daha anlatmaktadır. İsrail'de ilkokul altı yıldan oluşmakta ve sonraki eğitim kademesi ortaokul olmaktadır. Ayrıca ebeveynlerinin neredeyse hepsi çocuklarını köylerinde bulunan anaokulu, ilkokul ve ortaokula göndermektedir. Liseye başlanıldığında ise bölgesel liselere taşınmalı eğitim ile devam edilir.

İlkokulda Uygulanan Müfredat: Aşağıda, sınıflarda işlenen tüm dersler yazılmamıştır. Sadece bir önceki sınıfta olmayan, yeni dersler ve temel dersler açıklamalara eklenmiştir. Aşağıda verilen bilgiler Kfar Kama 'da görev yapmış olan bir öğretmenden öğrenilmiştir.

Birinci sınıf: Öğrencilere İbranice harfler ile Arapça harfler öğretilmeye başlanır. Arapça harfler öğretildikten sonra Kuran okumalarına yönelik dersler almaya başlarlar. Temel düzeyde matematik dersleri verilir. Çerkes dili ve kültürü hakkında zorunlu bir ders verilir. Bu dersin içeriğinde Çerkezce hikâyeler, şarkıları, gelenekler vardır.

İkinci sınıf: Bu dönemde müfredat, birini sınıfta görülen derslerin gelişmiş düzeyidir.

Üçüncü sınıf: bu dönemde öğrenciler temel düzeyde İngilizce öğrenmeye başlar. Çerkeslerin sürgün edildiği tarih olarak kabul edilen 21 Mayıs 'ta geleneksel anma töreni yapılır. Üçüncü sınıf öğrencilerine bu günün önemi anlatılabilmesi için 21 Mayıs 'a kadar genel Çerkes tarihi öğretilir.

Dördüncü sınıf: Öğrenciler bu sınıfı bitirdiklerinde temel düzeyde İngilizce konuşabilir hale gelmiş olur. Çocuklar, bu yılın sonunda iki tane yabancı dili öğrenmiş olur. (İbranice ve İngilizce)

Beşinci sınıf: Öğrencilere Çerkezce okuyup yazabilmek için Kiril alfabesi öğretilir. Senenin sonunda tüm öğrenciler Çerkezce okuyup- yazabilir duruma erişir. Ayrıca öğrenciler beşinci sınıfa geldiklerinde coğrafya dersi almaya başlar.

Altıncı sınıf: Öğrenciler altıncı sınıftan itibaren tarih dersi almaya başlar. Ayrıca Çerkes tarihi ve İslam kültürü ile ilgili dersler de verilmeye başlanır.

İlkokulda Çerkes tarihi ve kültürü ile ilgili alınan derslerde 21 Mayıs 'ın önemi çocuklara anlatılır. 21 Mayıs günü her iki Çerkes yerleşim birimi için yas günüdür. Anma törenleri saat 10.00 veya 11.00 da yapılır. Okulun panoları günün önemine atfen Çerkes şiirleri, Çerkeslere ait fotoğraflarla doldurulur. Ayrıca ülkede yaşayan Çerkeslerin hepsi 21 Mayıs günü yarım gün resmi izinlidir. Okullar ise törenden sonra o gün için tamamen kapanır. Köyün çevresinde Çerkes kıyafetler giyilip, Çerkes bayrağı eşliğinde yas tutulur.

Ortaokul eğitimi yedinci sınıfta başlayıp dokuzuncu sınıfta bitmektedir. Ortaokulda da diğer derslerin yanında iki saat Çerkezce ve bir saat de Çerkes kültürü dersi verilir. Ortaokulun akabinde lise eğitimi başlar ve lise eğitimi on ikinci sınıfta biter. Lisenin diğer eğitim kademelerinden sosyal açıdan en büyük farkı bölgesel okullara gidilmesi ve böylece Arap, Yahudi ve Dürzi gençler ile Çerkes gençlerinin tanışmasıdır. Birçok Çerkes genci, liseye başlayınca farklı etnik kimliğe sahip olanların kendilerinden farklı oldukları düşüncesini kırmaktadır. (Neris İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Köylerden servisle gelen öğrenciler, birbirlerini sınıflarda tanıma imkânına erişseler de bu ilişkiler yakın arkadaşlık ilişkisine çoğu zaman dönüşmemektedir.

Çerkes gençlerin, bölgesel eğitiminde en dikkat çeken özelliği Adige Xabze 'ye verdikleri değerdir. Farklı etnik kimliğe sahip, öğretmenler ve öğrenciler Çerkes çocukların bu saygılı davranışlarına şaşırıldıkları ifade edilir. Bu davranışlardan bir tanesi: Servislere binerken ve inerken Arap, Yahudi ve Dürzi öğrenciler arasında yer kapma kavgaları gibi sorunlar yaşanırken, Çerkesler arasında kesinlikle böyle bir sorun yaşanmayışıdır. Çerkes erkekleri, kadın öğrencilere yer verir ve kadın öğrenciler servisten inene kadar asla inme teşebbüsünde bulunmazlar. Bu durum farklı etnik kimliğe sahip öğretmenlerin dikkatini çekmiş ve Araplar, Yahudiler, Dürziler arasında Çerkeslerin bu disiplini konuşulur hale gelmiştir. (Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

Son sınıf lise öğrencilerinin büyük bir kısmı üniversite sınavlarına hazırlanmaktadır. Son 15 yılda köyde üniversiteye giden öğrenci sayısı oldukça artmıştır. Çerkesler lisans eğitimi için ülkedeki tüm üniversitelerde okuma imkânları olsa da birçok Çerkes, Hayfa Üniversitesinde eğitimine devam etmektedir. Birçok gencin ve ailelerin Hayfa Üniversitesini tercih etmesinin nedeni yaşadıkları yere yakın oluşudur. Öğrenciler, Hayfa'daki öğrenci yurtlarında veya birçoğu Çerkes, arkadaşlarıyla öğrenci evlerinde kalmaktadır. Hafta sonu köylere geliş-gidiş yaparak üniversite eğitimini bu şekilde tamamlamaktadırlar.

Ülkede devlet memuru olma gibi bir durum yoktur. Üniversiteyi bitirenler özgeçmişleriyle iş başvurusu yapar. Ülkede işsizlik çok az olduğu için hemen hemen herkes kendi mesleğini yapabilmektedir. Ayrıca üniversiteyi Hayfa 'da ya da farklı şehirlere okuyan gençlerin neredeyse hepsi, eğitimin sonunda köylerine geri dönmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

İSRAİL 'DE AZINLIKLARA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE YEREL YÖNETİM

Günümüz İsrail Devletinin yönetim yapısı incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin yönetim yapısını anımsatmakta olduğu görülmektedir. Bu sistemde devletin altı bölgeye bölündüğü görülür. Bu bölgelerde iç işleri bakanlığı tarafından atanmış yöneticiler bayındırlık faaliyetlerini yürütmek, vergileri kontrol etmek ve yerel mevzuatı geliştirmek için çalışmaktadır. Dahası bu altı bölgenin de kendi içerisinde birimlere ayrılarak yönetildiği bilinmektedir.

Tablo: 4.

Altı Bölge Komiseri

Tablo 5.

Altı kola ayrılan bu bölgelerin baş merkezleri ise: (Merza, 2012, s.244).

1.	Kudüs bölgesinde: Başkent: Kudüs
2.	Kuzey bölgesinde: Baş Merkez: Nasıra
3.	Hayfa bölgesinde: Baş Merkez: Hayfa
4.	Merkez bölgesinde: Baş Merkez: Ramla
5.	Tel Aviv Bölgesinde: Baş Merkez: Tel Aviv
6.	Güney bölgesinde: Baş Merkez: Beer-Shev'a

Bu şemalar incelendiğinde Kfar Kama ve Rehaniye yerleşim birimlerinin Kuzey bölgesine bağlı olduğu görülmektedir. Kfar Kama, Tiberia alt bölgesinde Rehaniye ise Safed alt bölgesinde bulunur. İki yerleşim birimi arasındaki en büyük fark ise demografik özelliğidir. Kfar Kama, Rehaniye 'ye göre daha kalabalık bir nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca Rehaniye, ülkede kalabalık Filistinlilerin bulunduğu bölgede bulunmaktadır.

7 Eylül 1950 yılına gelindiğinde ise İsrail Devleti ilk Yahudi olmayan yerel konsey olarak Kfar Kama 'yı tanımıştır. (Merza, 2012, s. 246). Ülke çapında oldukça önemli bir durum arz eden bu olay ile Çerkeslerin, ülkede bir derece daha fazla tanınmaya başlamış olduğu görülmektedir. Aynı zamanda yerel yönetimle doğrudan iletişim kurabilmeleri, Rehaniye 'ye nazaran daha fazla aktif bir yapıda olmasına neden olduğu bilinmektedir.

6.1. Yahudi ve Dürzilerin Çerkeslere Yönelik Görüşleri

İsrail 'de yaşayan Çerkeslerin, Yahudiler, Araplar ve Dürziler ile komşuluk ilişkileri geliştirmiş oldukları bilinmektedir. Bu bağlamda Çerkeslerin bu gruplar arasında nasıl tanındıkları ve geliştirdikleri iletişimler araştırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmacı Kfar Kama 'ya ilk kez gidiyor ve kimseyi tanımıyordu. Bir restorana gidip kapıyı açtığı anda karşılaştığı kişi: (içeri girince ismini öğrendiği Yakup Luvj ile arasında geçen konuşma.)

-“Şuan kapalıyız. Akşam saatlerinde gelerseniz daha iyi olur.”
(Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). (Araştırmacının yabancı olduğunu anlayıp İngilizce iletişime geçti.)

-Araştırmacı “ben Çerkesim”, dediğinde (Çerkezce konuşmuştur.)

-“Oo başta neden söylemedin. Kusura bakma. Buyurun. Buyurun.”
(Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). (Çerkezce konuştu.) Şeklinde bir konuşma ve güzel yemekler ile araştırmacıyı ağırlamıştır. Bu diyaloglar

aslında Çerkesin- Çerkese, Yahudilerin- Çerkeslere genel olarak bakış açısını özetlemektedir.

Yapılan mülakat sonuçları incelendiğinde, en çarpıcı sonuçlara öğrencilerin mülakat notlarından ulaşılmaktadır. Toplu taşıma ile bölgesel okullara giden öğrenciler, Yahudi, Dürzi gibi birçok farklı grup ile karşılaştıkları için bakış açıları ve yorumları orta ve ileri yaştaki insanlara göre daha farklıdır. Öğrenciler: “okulda bizim Çerkes olduğumuzu herkes biliyor. “Ülkede herkes Çerkesleri bilir. Müslüman fakat Arap değildir.” Diyorlar bizim için. Çerkes olmayanlarla iletişimimiz hep arkadaş ilişkisinde fakat çoğu zaman yakın arkadaşlık seviyesinde bir ilişkimiz olmamaktadır.(Neris İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Cevaplarıyla karşılaşmıştır.

Ülkede iş bulmak için de Çerkes olmak büyük bir önem arz etmektedir. “Kfar Kama'nın çevre yerleşim birimlerinde bulunan Yahudiler, yanında çalıştıracakları kişiyi seçerken Çerkes olmasına özen göstermektedir. Çünkü Çerkesler temiz ve düzenli, ayrıca dürüst insanlardır,” diyerek tanımladıkları ifade edilir. Ayrıca Çerkeslerin kendi sokaklarındaki çöp kutularını yıkamasına şahit olan Yahudilerin, temizlik açısından Çerkesleri sürekli övmekte olduğu anlatılır.(Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Dürziler ise Yahudi bir iş arkadaşından ziyade Müslüman bir Çerkes ile çalışmayı yeğlemektedir.(Şirin İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Bu açıklamalar da aslında Dürzilerin ve Yahudilerin Çerkeslere bakış açısını özetlemektedir.

Arap-İsrail meselesi tüm dünyada oldukça ses getirmektedir. Fakat İsrail’de yaşayan Çerkeslere, bu durum hakkında bir taraf tutuyor musunuz? Sorusunu yönettiğimizde: “Arap-İsrail çatışması Çerkesleri ilgilendirmiyor.” (Halil İbrahim Körken, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Buna benzer cevaplar ile Çerkesler Arap- İsrail çatışması hakkında taraf olmadığını dile getirmektedir. Ülke çapında ise kendilerini Araplardan ayıran Çerkesler toplumda bu durumu belli etmek için sürekli beyaz başörtüsü örtmektedir. (Mumduh Gürkoj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

Araştırmacı ocak ayında Kfar Kama köyü ile geleneksel Kudüs ziyaretine giderken Sinan- Silvia İşleyen ailesinin evinde kalmıştır.

Araştırmacı sabah siyah bir başörtü takacakken başörtüsünü gören Silvia İşleyen:

-“Beyaz başörtüsü tak, ben sana vereyim. Beyaz başörtüsü köyün dışında Çerkesleri tanımlayan bir simgedir.”(Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Demiştir. Aynı gün Kudüs 'e gidilmiş ve herkesi tek tek arayan, neden geldiklerini, nereye gideceklerini soran Yahudi polisler, araştırmacının beyaz başörtüsünü görüp,

-“Hoşgeldiniz. İyi günler Çerkes.” (Polisin İngilizce konuştuğu bilinmektedir.) Şeklinde bir cümleye şahit olunmuştur. Bu durumu bizzat yaşamış araştırmacı olarak ülkenin neresinde bulunursanız bulunun İsrail 'de bir Çerkeslerin, düşman veya korkulacak birisi olarak tanımlanmadığına bizzat şahit olunmuştur. Aksine Çerkeslerin bir dost, misafir olarak algılandığını görülmüştür.

İki yerleşim biriminde aidiyet ve kimlik üzerine sorduğumuz mülakat sorularında, tüm Çerkesler neredeyse aynı cevabı verdikleri görülmüştür. *“Bu ülkede azınlık durumundayız. Ülkede kalabalık Yahudi nüfusundan değiliz. Fakat bu ülkede misafir değil, bu ülkenin vatandaşıyız. Burası bizim evimiz.”* Cevabını alınmıştır. Bu cevaplar aslında Çerkeslerin aidiyet duygularını ve vatan bilincini ortaya koymaktadır. (Aidiyet ve kimlik ile ilgili durumlar aidiyet ve kimlik başlığı altında açıklanacaktır.)

6.2 Çerkeslerin Türkiye' den Gelen Çerkes Damatlara Yaklaşımı

Kfar Kama ve Rehaniye Çerkes köylerinde Çerkes olmayan gelin veya damatlara nadiren rastlanılmaktadır. Zaten Çerkeslerin yazısız kuralları olan Xabze 'de Çerkes olmayanlar ile evlilik ve akraba evliliği hoş karşılanmamaktadır. Bu yüzden İsrail'deki Çerkesler birbirinden kız alıp vererek akrabalık bağlarını çok geliştirmişlerdir. Sonrasında ülke dışından Ürdün, Suriye gibi çevre ülkelerden evlilikler gerçekleştirmişlerdir. Fakat günümüzde ulaşımın gelişmesiyle beraber evliliklerin gerçekleştirildiği ülkeler de genişlemiştir.

Bugün Kfar Kama 'da birçok Türkiyeli Çerkes damat bulunmaktadır. Damatlar genellikle Çanakkale, Bursa ve Düzce 'den İsrail 'e gelmiş ve İsrail 'de evlenip oraya yerleşmiştir. Damatların evlenerek İsrail 'e yerleşmeleri ise dikkat çeken en önemli unsur olmuştur. Bu durumun nedenlerini incelediğimizde şu sebepler ortaya çıkmaktadır.

- İsrail 'de ekonomik imkanların gelişmiş olması,
- İsrail 'de Çerkeslere ait bir yerleşim yerinin bulunması ve çocuklarının burada Çerkezce eğitim alacak olması,
- Çerkes gelenek ve göreneklerin İsrail 'deki Çerkes yerleşim yerlerinde daha yoğun işleniyor olması,
- Türkiye 'ye nazaran İsrail'i yaşanılacak ülke olarak görmeleri yorumlanabilmektedir.

Türkiye 'den İsrail'e giden damatlardan birisi olan Düzceli Sinan İşleyen, Türkiye 'de ziraat mühendisliği okumuştur. Düzce 'de bir Çerkes düğünündeysen İsrail 'den düğüne gelen Silvia ile tanışmıştır. Ve bir süre sonra Silvia ile evlenip İsrail 'e yerleşmiştir. Bugün İsrail'de bir okulda güvenlik görevlisi olan Sinan İşleyen iyi bir derece İbranice ve Çerkezce bilmemesine rağmen dil konusunda çok fazla zorluk yaşamamaktadır. Çünkü Kfar Kama 'da Türkiye'den oraya yerleşen birçok damat bulunmaktadır. Ayrıca kızları Şirin ve Neris, eşi Silvia İşleyen anadil seviyesinde Türkçe bilmektedir. Evlerinde sürekli Türk dizilerinin ve Türk haberlerinin izlendiğini söyleyen Neris İşleyen,

-“Türkçe öğrenmek için çaba sarf etmedik. İster istemez Türkçe öğrendik. Zaten evin içerisinde babamla rahat iletişime geçmek için Türkçe konuşmak zorundayız” demektedir.

Düzceli olup İsrail 'e yerleşen bir diğer damat ise müezzin Hayrettin Uyanık'tır. Hayrettin Uyanık, Düzce 'de düğün dernek işleri ile fazlasıyla alakalar olmuş ve İsrail 'e geldikten sonra herkesin Çerkezce konuşuyor olmasına şaşırılmış, fakat dernek faaliyetlerinden uzak durma nedenlerini anlayamamış olduğunu ifade etmektedir. İsrail 'deki Çerkeslerin, Çerkes halk danslarından uzak durmasını dini değerlerine çok fazla önem vermelerine bağlayan Hayrettin Uyanık Kfar Kama 'da yeni bir dönem başlattığını ifade

etmektedir. 1991 yılına kadar bölgede düzenli halk dansları ekibinin olmadığını söyleyen Hayrettin Uyanık, bu tarihte birlikte bir ekip kurulduğunu ve ekipte hocalık yaptığını aynı zamanda mızıka çaldığını ifade etmektedir.

İsrail 'de yaşayan Çerkesleri, Türkiye'de yaşayan Çerkesleri ile kıyaslayan Hayrettin Uyanık, İsrail 'deki geleneklerin ve sosyal izolasyonun Türkiye 'deki Çerkeslerin kültürlerine pek uymadığını ifade etmektedir. İsrail 'de günah olacak diye “zehes” yapmazlar, gençler kendi arkadaşlarıyla kapılarının önünde oturur hatta çoğu zaman telefon ile iletişime geçtikleri için fazla görüşmediklerine şaşırıldığını ifade etmektedir. “Günümüzde gençler düğünlerden, derneklerden ziyade ders çalışıp okul hayatına önem veriyor,” demektedir. Gençleri dernek işlerine özendirilmeye çalışsa da bu konuda pek başarılı olamadığını dile getirmektedir. Sinan İşleyen gibi İbranice ve İngilizce bilmeyen fakat iyi bir derece Çerkezce bilen Hayrettin Uyanık' a ülkede zorluk yaşıyor musunuz? Benzer sorular yöneltildiğinde:

-“Evet çalışırken çok zor oluyor ve iş alanınızı küçültmek zorunda kalıyorsunuz. Yahudiler ile konuşacak olduğumda sürekli Çerkezce bilen birisinden tercüme etmesini rica ediyorum. Köy dışında oldukça zor oluyor. Fakat köyün içerisinde hiçbir sıkıntı yaşamıyorum.” Şeklinde cevaplar alınmıştır.

Kfar Kama'da yaşayan Adıgeler, Türkiyeli Çerkes damatlar ile iyi anlaştıklarını ve akraba olduklarını söylemektedirler. Onları yabancı değil Çerkes ve kendilerinden birisi olarak gördüklerini ifade ettikleri iddia edilmektedir. (Hayrettin Uyanık, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Ayrıca İsrail' deki birçok aile Türkiye'ye tatile gitmiş ve Türkiye'nin birçok yerini görmüştür. Dahası İsrail'de sürekli İbranice alt yazılı Türk dizileri izlenir. Bu yüzden birçok Çerkes de artık Türkçe kelimeler öğrenmeye başlamıştır. Şeklinde açıklamalar yapmıştır. Türk dizileri İsrail' de o kadar sık izlenmekte ve sevilmeğe ki “İstanbullu Gelin” dizisinin oyuncusu olan Özcan Deniz, İsrail' de bir alışveriş merkezine geldiğinde Rehaniye'de birçok kişinin onu görmek için 1000 Şekel vermiştir. (Leman Abzach, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

6.3 İsrail’de Yaşayan Çerkeslerin Türkiye’ de Yaşayan Çerkeslere Karşı Görüşleri

İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin büyük çoğunluğu Türkiye’de yaşayan Çerkeslere büyük bir sempati ile yaklaşmaktadır. Fakat Türkiye’ de yaşayan Çerkeslerin, Çerkezce bilmiyor olmaları İsrail’ de yaşayan Çerkesler tarafından oldukça yadırganmakta olduğu görülmektedir. “Türkiye’ de yaşayan Çerkesler xabzeyi çok güzel uyguluyor. Fakat dil bilmiyorlar. Biz Yahudilerin arasında kalarak xabzeyi unuttuk. Yahudilerin xabzesi yok. Köyümüzde anadilimizde eğitim alma imkânımız olduğu için dilimizi unutuyor ve biliyoruz.” (Siham Hakhu, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Xabzeyi unuttuklarını ileri süren Adıgelerin olmasına rağmen Xabzenin unutulmadığını söyleyen de birçok Adıge vardır. Mülakat notları incelendiğinde her iki görüşe dair düşünceler görülmektedir. Ayrıca kimi Adıgeler de Xabzenin unutulmadığını fakat yeteri düzeyde uygulanmadığını ileri sürmektedir.

Xabzeye bağlılıklarının gün geçtikçe azalmasının nedeni “ekmekten sarhoş olduk, şımarдық. Eskiden birbirimize muhtaçtık. Şimdi pek fazla görüşmemiz için neden yok.” (Harun Hakhu, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Bu şekilde açıklamalar yapan Harun Hakhu, herkesin maddi imkanlarının yerinde olduğunu ve birbirlerine eskisi kadar ihtiyaç kalmadığını ifade etmektedir. Her iki yerleşim birimi de Xabzenin unutulduğuna dair birçok Adıge şikayet etmektedir. Gençlerin xabzeye bağlı olmadıkları dışarıdan çok fazla etkilendiklerini ifade etmektedir. Harun Hakhu: “vatanımız olmayınca böyle oluyor, Yahudilere uyum sağlamaya çalışırken xabzeyi unutuyoruz” şeklinde açıklamalar ile İsrail’ e entegre oluş süreçlerinde xabzeyi unuttuklarının bir kere daha altını çiziyor. Harun Hakhu gibi xabzeyi unuttuklarını ileri süren Adıgeler, Yahudiler ve Araplarla yaşayarak kültürel olarak değişim geçirdiklerini ve davranışsal anlamda birtakım değişikliklerin yaşandıklarını kabul etmektedirler.

Rehaniye sakinlerinin birçoğu yurtdışındaki wunegoşlarını (wunegoş: akraba, aynı sülaleden gelen demektir.) araştırdıklarını ve onların yanına Türkiye’ye gittiklerini ifade etmektedir. Türkiye’ye giden bazı Rehanieliler: “Adıgeler tarafından pek hoş karşılanmadık. Hiçbiri Çerkezce bilmiyor, bizim Çerkes olmamız onlar için hiçbir anlam ifade etmedi,” şeklinde açıklamalar yapmaktadır. Kfar Kama’ da da aynı duruma birçok

örnek verilebilir. “Türkiye’ deki Çerkesler artık Çerkeslere değer vermiyor,” şeklinde birçok açıklamalar yapılmaktadır.

İki ülke arasındaki en önemli iletişim notlarından birisi ise Kfar Kamalı bir Çerkesin, Türkiye’ de yaşayan bir Çerkes tarafından dolandırılmasıdır. Kfar Kamalı bir Adige, Türkiye’ deki wunegoşlarını bulmak için Türkiye’ ye geldiğinde bir Çerkes tarafından dolandırılmış ve bu olay tüm İsrail Adigeleri arasında yayılmıştır. Bu olaydan sonra yurtdışındaki akrabalarına oldukça temkinli yaklaşmaya çalışan kimi İsrail’ de yaşayan Çerkesler, yurtdışında yaşayan Çerkesler ile yakın ilişkiler kurmaktan kaçınmaya başlamışlardır.

6.4. Kfar Kama ve Rehaniye’ de Yerel Yönetim

Kfar Kama ve Rehaniye yerleşim birimlerinin ikisi de kuzey bölgesinde fakat farklı alt bölgelerde bulunmaktadır. Kfar Kama “Tiberia” alt bölgesinde iken Rehaniye “Safed” alt bölgesinde bulunur. Her iki yerleşim birimini birbirinden ayıran en önemli madde demografik özellikleridir. Geçmişten beri Kfar Kama, Rehaniye’ye göre daha fazla nüfusa sahip bir yerleşim birimi olmuştur. Bu durum Kfar Kama’ nın bölgede temsil edilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. 1968’ li yıllarda Kfar Kama’ da 1450 kişi bulunur ve bu kişiler, konseyin verdikleri karara göre yönetilirdi. (İsrail Arşiv Başkanlığı, Yerel Konseyde Denetim Raporu, s.3).

Yerel konseylerin görevleri ise arşiv belgelerinde ve yönetmeliklerde açıklanmaktadır. Arşiv belgelerine göre başlıca görevler: (İsrail Arşiv Başkanlığı, Yerel Konseyde Denetim Raporu, s.3).

- İlaçlama,
- Çukurları onarma,
- Köy sokaklarını aydınlatma,
- Yolların bakımı,
- Tarlaların korunması ve
- İtfaiye hizmetleri gibi birçok toplumsal görevleri vardır.

Bu görevlerin dışında belediye 1967/1968 yıllarında Eğitim ve Kültür Bakanlığının desteği ile köy okulunun yanında iki zanaat odası yapılması için çalışmalara başlamıştır. (İsrail Arşiv Başkanlığı, Yerel Konseyde Denetim Raporu.s.3) Her sene bu gibi belirli kültürel vb. alanlarda devlet destekli yatırımlar bölgeye yapılmaktadır. Sekiz özerk konseyden birisi olmaya hak kazanan Kfar Kama yerleşim biriminde birçok spor branşına ait salonlar, kütüphane, restoran, kafe, pizzacı, market vs. birçok imkanlar sunulmuştur. Kfar Kama’ da engelliler için kullanılacak aletlerin bulunduğu küçük bir daire ise gönüllülük esaslarına göre işletilip, hiçbir ücret almadan ihtiyacı olan herkesin kullanabileceği ve işi bittikten sonra geri getireceği tekerlekli sandalye gibi birçok araç gereç hizmete sunulmaktadır. Rehaniye ise bölgesel yönetimle yürütülmesine rağmen neredeyse Kfar Kama kadar geniş imkanlara sahiptir. Ayrıca her iki yerleşim biriminde de anaokulundan liseye kadar eğitim kademeleri bulunur. Fakat Rehaniye halkı Arap köyleri ile iç içe yaşadığı için kimi köy sakini çocuklarını Çerkezce eğitim verilen okuldan ziyade taşınabilir eğitimle bölgeseller okullara gönderip eğitim aldirmaya tercih ediyor. (Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

Çalışsın veya çalışmasın İsrail Hükümeti kadınlara 60 yaşında, erkeklere ise 67 yaşında yaşlılık aylığı bağlamaktadır. Ayrıca çalıştığı kurumdan emekli olanlar yaşlılık aylığının yanı sıra emekli maaşlarını almaya da devam etmektedir. Bu yüzden İsrail’de yaşayan birçok yaşlı Çerkes kadınlar “Allah Yahudilerden Razı Olsun.” Gibi cümlelerle onlara şükredip dua etmektedir. (Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

6.5 Kfar Kama ve Rehaniye ’de Bölgesel Kültürel Etkinlikler

İsrail’ in genel olarak coğrafi özelliklerine baktığımızda kuzey bölgesinin Güney bölgesine nazaran daha yeşil bir bitki örtüsüne sahip olduğu görülmektedir. Kfar Kama ve Rehaniye’ de ülkenin Kuzey’inde bulunduğundan dolayı özellikle kış aylarında yemyeşil bir görüntüye ev sahipliği yapmaktadır.

Kfar Kama, Aşağı Celile’ de Tabor Dağının, eteklerinde bulunmaktadır. Günümüzde yaklaşık 3300 Çerkes ev sahipliği yapmaktadır. Kfar Kama geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı için ve coğrafi konumundan ötürü oldukça turistik bir

yerleşim birimidir. Bu yüzden belirli aralıklarla Kfar Kama köyünde yürüyüşler ve sanatsal faaliyetlerle alakalı etkinlikler yapılmaktadır.

Rehaniye ise Lübnan sınırında ve Celile bölgesinde bulunan bir Çerkes köyüdür.(<https://kfar.galilgov.co.il> erişim tarihi 27.05.2021). Bu yerleşim biriminde de yürüyüşler, 21 Mayıs anma törenleri gibi birçok etkinlik yapılmaktadır. Bu iki yerleşim biriminde de Çerkesler için büyük bir önem teşkil eden 21 Mayıs sürgünü anma günü olarak bilenen gün için devlet tarafından, tüm Çerkeslere resmi izin verilmiştir.(Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Her iki yerleşim biriminde de 21 Mayıs günlerinde anma yürüyüşleri, konuşmalar ve Kur' an okumalar gibi etkinliklerle gerçekleştirilmektedir.

Her iki yerleşim biriminde de misafirhanelerin bulunması, köylere yapılan gezilerin daha fazla gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda her iki yerleşim biriminde de yöresel tatları deneyebilecekleri restoranların olması da birçok turistin ilgisini bu bölgelere çekmektedir.

Bölgesel etkinlikler bünyesinde sayılabilecek bir diğer durumda dini bayramlardır. Yahudilerin aksine Ramazan ve Kurban Bayramı' nı kutlayan Çerkesler de bu iki bayramda da bir şölen yaşanmaktadır. Ramazan Bayramı' nda evlerin avlusu, sokaklar süslenir ve bayramın gelişi beklenir. Kurban Bayramı' nda kurban kesilir ve aynı şekilde tüm köyde bir şölen havası eşliğinde bayram kutlanır.(Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

Kfar Kama Belediyesinin yaptığı etkinliklerden birisi olan geziler ise büyük önem taşımaktadır. 14 yaşında Kfar Kama' da ve Rehaniye' de yaşayan çocuklar Nalçik' e belediye tarafından düzenlenen tur ile geziye gider. 17 yaşına geldiklerinde ise aynı şekilde belediye tarafından düzenlenen geziler aracılığıyla Maykop' a gönderilirler.(Silvia İşleyen, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Kafkasya' dan Çerkes dansları grubunun en çok ses getiren grubu "Nalmes" ise her yaz Kfar Kama' ya gelmektedir. Yaz dönemi belediyenin bu etkinlikleri ile oldukça canlı geçmektedir.

Belediye bünyesinde verilen Çerkezce vb. dil kursları, eliş kursları gibi birçok kursa, yerleşim biriminde bulunan birçok insan katılım göstermektedir. Özellikle emeklilik döneminde birçok kişi yeni hobiler öğrenmek için bu kurslara katılmaktadır.

6.6. Kfar Kama' da Bir Müze: Çerkez Ethem'in Misafir Kaldığı Ev

Çerkes Ethem Şapsığ boyunun Şhalago sülalesine mensup bir birey olarak dünyaya gelmiştir. (Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Tezimiz içerisinde ise Çerkes Ethem'e yer vermemizdeki en büyük neden, Çerkes Ethem' in Yunanistan'a sığınması ve akabinde günümüz İsrail sınırları içerisinde bulunan bir Şapsığ köyü olan Kfar Kama' ya gelmesidir. Çerkeslerin sürgün sonrasında Dünya'nın çeşitli noktalarına dağılması sonucunda Dünya'nın birçok noktasında akrabaları olan Çerkeslerin akrabalık bağları da Çerkes Ethem olayı ile daha iyi görülmektedir. Ethem, Kfar Kama' da wunegoşu olan bir aileni yanında misafir olarak kaldığı bilinmektedir. Ayrıca bu ev günümüzde bir müzeye dönüştürülmüş ve birçok kişi tarafından da ilgi gördüğü bilinmektedir.

Çerkes Ethem ismi Türk tarihinde kahramanlıktan, hainliğe kadar geniş bir yelpazede tanımlanan bir karakter olduğu görülmektedir. Öyle ki, Türk tarihinde Çerkez Ethem kimi araştırmacılar tarafından bir "hain" olarak nitelendirilmekte, kimi araştırmacılar tarafından ise *"yakınları ve karşısındakiler tarafından ihanet etmeye zorlanmış fakat asla hain olmamıştır"*. (Kutay, 1977, s.139).

Yunanistan' a sığındıktan bir süre sonra İsrail'de Kfar Kama köyüne giden Çerkes Ethem bu göçü bu göçü bu göçü bu göçü bu göçü bu göçü bu göçü bu göçü aslında Çerkeslerin Dünya'da birbirine ne kadar tutkun olduğunu da gösteren bir diğer olaydır. İsrail' in Kfar Kama adındaki yerleşim birimde yaşayan "Şhalago" ailesinde bir süre misafir olarak kalan Çerkes Ethem oradan Ürdün' e geçse de kaldığı ev günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. (Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

YEDİNCİ BÖLÜM

KFAR KAMA VE REYHANIYE' DE KÜLTÜR, KİMLİK VE AİDİYET

İngilizce 'de en komplike kelimelerden birisi olduğu söylenen “kültür” kelimesi çoğu zaman “doğa” kelimesiyle aynı anlamda görülse de aslında “kültür” kelimesi etimolojik anlamda “doğa” kelimesinden türemiş bir kavramdır. (Eagleton, 2005, s.9). Birçok dilde kültür kelimesinin kökenleri incelendiğinde de birçok anlama gelen ve hayatın kendisini ifade eden alt tanımlardan birleşip yeni bir kelime türetmiş olduğu görülmektedir. Örneğin: Latince tarımdan, gelişimden ve hatta tapmaktan korunmaya kadar birçok anlama gelen “colere” anlamına gelmektedir. (Eagleton, 2005, s.10). Dillere göre kültür kelimesinin alt bileşenlerini oluşturan kelimeler incelendiğinde çok fazla anlamının olması ve dillere göre farklı anlamlara çıkmasına neden olan durum ise bölgelerin, ülkelerin ve halkların vs. unsurların kendine has bir kültür oluşturabiliyor ve oluşturdukları bu kültürü kendilerine göre farklı kelimeler ile adlandırabiliyor olmalarıdır. Dolayısıyla birçok şekilde ve birçok farklı unsuru barındırabilen bu kelimenin tanımı da oldukça çeşitlidir. Eliot' a göre doğumdan ölüme, sabahtan akşama, uyku esnasında dahi sahip olunan yaşama biçimi veya hayat şekline kültür denilir. (Eliot, 1981, s.23.) Bu bağlamda kültürün tanımını incelediğimizde aslında kültürü değiştirecek ve kültürü etkileyecek en temel unsurun doğa olduğu görülebilir. Doğanın canlılara sunduğu şartlar, değişken coğrafi yapılar, coğrafi özelliklere göre değişen canlılar ve canlıların hayatı gibi durumlar aslında kültürün en temel bileşenlerini oluşturmakta olduğu görülmektedir. Kültürü doğa temelli incelediğimizde yine gördüğümüz bir nokta var ki o da kültürün değiştirilebilir olmasıdır. Farklı dönemlerde ortaya çıkan doğal afetler, doğal çevre, iklim şartlarının değişebilir olması gibi değişken faktörler sıralandığında doğanın değişebileceği doğa değişirse de kültürün değişebileceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Fakat burada kültürün kendi özerk oluşumunu koruduğu ve benliğin değişimden en az biçimde etkilendiği gerçeği de gözler önüne çıkmaktadır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise liberaller için öneminin yitirildiği “uygarlık” kelimesi emperyalist bir görünüm kazanmış ve bu yüzden toplumsal yaşamın nasıl olduğundan ziyade nasıl olması gerektiğine kafa yorulmuş ve böylece Almanlar, Fransızca bir kelime olan “culture” kelimesini almışlardır. (Eagleton, 2005, s.20). Bu dönemde toplumsal hayatın nasıl

olması gerektiği konusu sadece kültürü ilgilendiren bir mesele gibi dursa da aslında bu soru geçmişten günümüze birçok sosyal bilimin de gelişmesine olanak sağlamıştır.

Kültür kelimesinin doğa kelimesinden türetildiği ifade edildiğine göre doğanın da tüm evrende var olan bir olgu olmasından dolayı bu perspektifle olaya baktığımızda aslında kültüründe saf bir ırktan oluşamayacağı, evrensel bir kültür anlayışı olduğunu ortaya koymaktadır. Melezleştirmek için saflık denilen o olguya ulaşabilmek gerekir, çoğulculuğun ön koşulu ise özdeşliktir. Bu mantıkla incelediğimizde sadece saf bir kültürün melezleştirilebileceği ortaya çıkmaktadır. Edward Said' e göre “bütün kültürler iç içe geçmiştir, hiçbir kültür saf değil ve hepsi melez bir yapıda bulunmakta, heterojen ve hiçbirisi tek parça halinde bulunmamaktadır.” (Eagleton, 2005, s.25). Burada heterojen yapıda bulunmasına ve saf kültürlerin bulunamamasına neden olan etkenlere “kapitalizm” örnek olarak verilebilir. 21. yüzyılda özellikle etkisini daha fazla hissettirmeye başlayan kapitalizm ile birçok kültür daha fazla melezleşmiş ve kültür şokları, kültür kayıpları meydana gelmeye başladığı görülmektedir.

Kültür, en basit tanımıyla anlatıldığında ise karşımıza: tarihin devraldığı maddi ve maddi mirasların tümüdür, çıkmaktadır.(Doğan, 2014, s.386). Tüm bu tanımlardan yola çıkıldığında görülmektedir ki: tarih boyunca yaşanan tüm olaylar, tüm bireyler, kültürün evrensel Dünya kültürünün bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki günümüzde birçok ülke, parti ve örgütler sayesinde çeşitli kültür siyaset ve çatışmaları meydana getirebilmektedir. Tüm bu birleşimler kültür etrafında temellenmiş ve kültür çevresinde filizlenmeye başlamış yapılardır.

Postmodern bir dünyada kültüre bu perspektifte bakıldığında yine aynı şekilde toplumsal hayatta paralel bir biçimde büyüyen bir kültür karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki günümüzde medya, moda, reklamcılık ve yaşam tarzları incelendiğinde tek bir çizgi etrafında döndüğü görülmektedir. Geçmişte daha çeşitli olan kültürel farklılıkların günümüzde kendisini tek bir yapıda gösteriyor olması, kültürün kapitalizme yenilmeye başladığının da bir göstergesidir. Günümüzde Amerika ve Türkiye arasında yemek alışkanlıkları, uyku alışkanlığı gibi unsurların birbiriyle benzeşmesi tek bir dalda toplanması kültürel değişimin olduğunu göstermektedir. Geleneklerin ve adetlerin zamanla

esnekleşmesi ve kimi durumlarda geçerliliğini kaybetmesi postmodern bir dünyada kültürün kapitalist bir çerçevede ilerlediğinin de bir göstergesi olarak görülebilmektedir.

7.1. İsrail’ de Yaşayan Çerkeslerin Kültürel Yapıları

Diasporada Çerkeslerin dağıldığı ülkeler incelendiğinde İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin kültürel yapılarındaki farklılıklar daha net görülebilmektedir. Çerkeslerin yoğun olarak bulunduğu Türkiye ile kıyaslandığında oldukça önemli farkların ortaya çıktığı Çerkeslerin bölgeye göre gösterdikleri kültürel değişim görülmektedir.

İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin konuşma dillerinde teyze, amca gibi sıfatların kullanılmaması aynı şekilde Kafkasya’da yaşayan Çerkeslerde de bu durum olmaması Türkiye’ de yaşayan Çerkeslerin, Türklerden etkilendiklerine güzel bir örnektir. Türkiye’ de yaşayan Çerkesler amca, teyze gibi sıfatları büyüklerine kullanırken İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin büyüklerine isimleriyle hitap etmesi buradaki Çerkeslerin bu konuda etkilenmediklerini göstermektedir.

Türkiye’ de yaşayan Çerkeslerde erkeklerin, hoşlandıkları kadınlara düğünlerde çikolata gönderme âdetlerinin yine İsrail’ de yaşayan Çerkeslerde artık kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında dini faktörler bulunabilirken adetlerin kullanımda bulunmaması dinin İsrail’ de yaşayan Çerkesler üzerindeki etkisine örnektir. Aynı şekilde Balkanlardan Ortadoğu’ ya ilk geldiklerinde düğünlerde erkek-erkeğe Çerkes geleneksel halk oyunlarını oynamaları da dinin Çerkesler üzerindeki etkisine bir örnektir. Bu durumun zamanla evrilerek kadın-erkek karşılıklı şekilde oynanması da kültürel dönüşüme bir örnektir.

Önceden gelinlerin üzerine şekerlemeler atılması ve günümüzde bu adetin yerine konfeti atılması ise zamanla çağa ayak uydurmaya çalışan geleneğin bir göstergesidir. Zaman içerisinde adetler yerini çağın getirdiği yeniliklere bırakarak adetlerde değişimler yaşandığının da bir diğer göstergesidir. Aynı şekilde bir diğer örnek ise önceden düğünlerin üç gün üç gece sürerken günümüzde yerini birkaç saatlik törenlere bırakması tekrar çevresel kültürlere ve zamana uyum sağlamanın göstergesidir.

Türkiye’ de yaşayan Çerkeslerin, Türklerin geleneklerinde olduğu gibi sünnet edilen erkeklerin sünnet düğünü başlığı altında bir törenle kutlanmasının İsrail’ de bir karşılığının olmaması da İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin Türk âdetlerine bu anlamda uyum sağlamadığının bir göstergesidir. İsrail’ de sünnet töreninin yakın akrabalar ile bir akşam yemeği şeklinde kutlanması bu törenin büyütülmeyecek bir durum olduğunu göstermektedir. Öyle ki Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin, erkek çocuk sahibi olmayı daha fazla istemesinin ve erkek çocukların, kız çocuklara nazaran daha fazla değerli olduğunun saptanması İsrail’ de yaşayan Çerkesler ile kıyaslandığında İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin, kız çocuklara da erkekler kadar değer verildiğinin bir göstergesidir. (Yazılı olarak herhangi bir ifade olmamasına karşı günümüzde erkek çocuk sahibi olmanın Türkiye Çerkeslerinde daha fazla önemli olduğu görülmektedir.) Bu durumun nedenleri arasında Çerkeslerin, Çerkesler ile evlilik yapması ve çocukların tanıdıklarına gelin gitmesi neden olabilir.

Zehes kültürünün zamanla İsrail’ de yaşayan Çerkesler arasında kaybolması da dinin kültür üzerindeki bir diğer göstergesidir. Kadınlar ve erkeklerin bir zamanlar birlikte oturmaları günah karşılandığı için bırakılan bu gelenek artık neredeyse yok olmuştur. Gençler daha çok yakın arkadaşlarıyla kendi kapılarının önünde oturmayı tercih etmekte ve zehes kültürünü devam ettirmemektedir.

Adiğe xabzede büyüklerin yanında bacak bacak üzerine atıp oturmamak gibi birçok geleneğin olması Adiğe xabze başlığının altında sıralanmıştır. Fakat bu geleneğin günümüz İsrail’ de yaşayan tüm Çerkesler arasında devam etmemesi, büyüklerin yanında sigara içmek, evlendikten sonra gelinin kayınpederiyle adetlerden dolayı konuşmaması geleneği, yerini çağa uyum sağlamaya çalışan modern gençlerin alışkanlıklarına çevirmiştir. Bu durum da İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin Adiğe xabzeden büyük bir ödün verdiğinin bir göstergesidir. Dil bağlamında kültürün sağlanıyor olması fakat geleneklerin eksik yapılıyor olması kültürün içerisinde bir dönüşümü meydana çıkarmıştır.

7.2. Din ve Kültür Arasındaki İletişim

Yukarıda kültürün yaşamdan ölüme kadar olan sürecin tümünü kapsayan bir olay olarak bahsedilmesi, aslında din ile arasındaki ilişkiye perde aralamaktadır. Din ise bireyin kosmos olarak hissettiği davranışlarını sosyal hayata uyarlamasında yardımcı olan ve bireyin davranışlarını şekillendiren davranışların bütünüdür.(Yalçınkaya, 2020, s.268). Bu açıklama da göstermektedir ki: din ile kültür arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Eliot' a göre kültür bir ülkenin dininin vücut bulmuş halidir.(Eliot, 1981, s.26). Bu yüzden din ve kültür birbirinden ayrılmaz önemli iki değerdir. Bu duruma en güzel verilebilecek örnek: Yahudilerin İsrail Devleti' ni kurmadan önce Dünya'nın dört bir tarafında milli geleneklerini dini geleneklerine göre biçimlendirip bu duyguları diasporada yoğun bir şekilde yaşamasıdır. Yahudiler, kendilerine ait bir ülkeleri olmadığı zamanda dahi dini geleneklerine yani kültürlerine sarılarak gelecekte kurulacak olan devletlerine bir zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde Çerkeslerin anavatanlarından sürüldükten sonra din temelli oluşturmadıkları fakat dine göre biçim değiştirmiş davranışlarını diasporada sürdürmeleri ve bu şekilde kültürel varlıklarını devam ettirebilmeleri dinin kültür üzerindeki büyük etkisini göstermektedir.

İsrail' de yaşayan Çerkesler, Türkiye' de ve Kafkasya' da yaşayan Çerkesler ile kıyaslandığında İslamiyet' in İsrail' de yaşayan Çerkesler üzerinde büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye' de ve Kafkasya' da yaşayan Çerkesler İslamiyet' i Adige xabzeye uydururken, İsrail' de yaşayan Çerkeslerin Adige xabzeyi İslamiyet' e uydurmaya çalışmışlardır. İsrail' de yaşayan Çerkes kadınların bir kısmının akşamları zikre gitmesi ve birçoğunun beyaz başörtüsü ile hayatına devam etmesi İslamiyet' in kültür üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

7.3. Zorunlu Kültür Değişmesi

İsrail' de yaşayan Çerkesler ve Türkiye' de yaşayan Çerkesler incelendiğinde dini, sosyo-kültürel unsurlar gibi birçok faktörün kültürün değişip gelişmesine olanak sağladığına ulaşılmıştır. Özellikle din faktörünün İsrail' de yaşayan Çerkesler açısından oldukça önemli olduğu bilgisine saha araştırmasından rastlanılmıştır. Halil İbrahim Körken: *“Netenyahu: İsrail din temelli bir devlet olduğunu her zaman belirtir. Herkes dini ibadetinde özgürdür. Bu yüzden biz ülkede rahatça ibadet edebiliyor ve gizli saklı bir şekilde dinimizi yaşamıyoruz*

” (Halil İbrahim Körken, Kişisel Görüşme, Ocak 2021) demektedir. İsrail’ in din temeline dayanan bir devlet olması da belli bir dine mensup olan bireylerin dini değerlerini yoğunlaştırmasına ister istemez sebep olmaktadır. Örneğin, Türkiye’ de bir Çerkesin evlenirken dini nikah kıydırması İslamiyet’ e göre gereklidir. Fakat her Çerkes dini nikah kıydırıyor, şeklinde bir genelleme yapmak mümkün değildir. Fakat İsrail’ de yaşayan Çerkesler için böyle bir durum söz konusu değildir. Hangi dine mensup olursan ol, o dinin kurallarına göre dini nikahın kıyılmak zorundadır. Bu yüzden İsrail’ de yaşayan tüm Çerkeslerin Müslüman olduğu bilindiğine göre evli olan herkesin imam nikahı vardır, şeklinde bir genelleme yapılabilmektedir. Bu durum aslında dışarıdan olan bir zorunluluk ve Çerkeslerin dini anlamda İslamiyet’ e daha bağlı olmalarına yol açan bir durumdur.

Ülkede dinlere göre kimliklere ayrılan bireyler bu kimliklerin getirdiği şartları da ister istemez yerine getirmektedir. Oruç tutmayan, namaz kılmayan veya dinin haram kıldığı hadiseleri gerçekleştiren bireyler günün sonundan yaşadığı toplumdan uzaklaşmaktadır. Bu durum da Çerkeslerin dini bir devlette yaşamasının getirdiği bir durumdur.

Günümüzde İsrail’ de yaşayan Çerkeslere bakıldığında bir davranış haynap (Çerkeslerde ayıp kelimesine karşılık gelir.) olduğu için mi yoksa günah olduğu için mi yapılmamaktadır? Şeklinde sorulduğunda %60’ın haynap olduğu için demesi hala Çerkeslerin Adıge xabzeye ciddi ölçüde bağlı olduğunu da göstermektedir. (Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2021).

7.4. Serbest Kültürel Değişim ve Toplumsal İlişkiler

İsrail’de yaşayan Çerkesler, Yahudiler ve Dürzilerin içerisinde yani multi-etnik bir kültürün içerisinde yaşadıkları için yaşadıkları coğrafya ve çevrelerinde bulunan insanlardan kültür alışverişi olmaktadır. Bu alışveriş kimi zaman zorunlu kimi zaman serbest kültürel değişim yoluyla yaşanmaktadır. İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin kültürel yapılarını incelediğimizde de bu iki kültürel değişim çeşidinin boy gösterdiği görülmektedir.

Yahudilerle birlikte yaşamaları ve Yahudilerin İslamiyet’ ten uzak bir din olması Çerkesleri kültürel anlamda pek etkilemediği mülakat notlarında ve gözlemlerde

görülmektedir. Yahudilerin dini ve milli bayramlarında Çerkesler kanadında herhangi bir kutlama yapılmadığı görülmektedir. Sadece resmi olarak tatil edilen bayramlardan tatil yapma aracılığıyla yararlandıkları görülmektedir. Fakat Araplardan ve Dürzilerden büyük miktarda etkilendikleri görülmektedir. Aynı dini taşımaları ve kültürel öğeleri kısmen aynı olan bu iki grup din çatısı altında belirli kültürel değerlerini birleştirdiği görülmektedir. Örneğin: Kfar Kama’ da kadınların akşam zikre gitmesi, Çerkeslerin anavatanında pek de alışık olunmayan bir durumdur. Bakıldığında bu kültürel ve dini faaliyet Çerkeslere serbest kültürel değişim yoluyla gelmiştir. Dürziler ve Araplar ile kurulan iletişim aracılığıyla dini faaliyetlerde radikal bir dönüşüme girdikleri görülmektedir.

Çerkeslerin tam anlamıyla Yahudiler ve Araplar ile bir tabanda birleşmemesi de bu entegrasyon ve kültürel değişimlerin hızını en aza indirmektedir. Çerkeslerin grup dışına kapalı hayatları kendi kültürel değerlerine korumalarına yardımcı olduğu görülmektedir. Aynı şekilde iki yerleşim biriminde de azınlık grupların hepsinin evlerinin dışında Çerkesce iletişime geçmesi Çerkeslerin azınlıklara yaşattığı kültürel bir değişimdir.

Osmanlı Devleti döneminde ve İngiliz mandasında Araplara yakın oturan, Araplarla birlikte eğitim alan Çerkesler bu ortamda Arapları daha yakından tanıma imkanına erişmiş oldu. Bu ortamda özellikle Çerkes kadınları Arapların evlerinin dağınıklığı ve kirliliği gibi hoş olamaya durumlar ile karşılaştıklarını iddia eder ve bu durumun onları rahatsız ettiğinden dolayı onları pis insanlar olarak gördüklerini ve onlardan uzak durmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca Arap erkeklerin, Çerkes kızlarını kaçırmaları, Çerkesleri oldukça rahatsız eden bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Çerkesler bu nedenlerden dolayı geçmişte Araplar ile iletişim kurmaktan kaçındıklarını ve onlardan uzak durmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

7.5. Kfar Kama ve Rehaniye ’de Kimlik ve Aidiyet

Kimlik: bireylerin ya da grupların doğal akışında, toplumsal ve kültürel yeteneklerini ortaklaşa meydana getirdiği toplumsal bir profildir.(Doğan, 2014, s.438). Burada kimlik, toplumları ve kültürleri birbirinden ayırmak için kullanılan en öncelikli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyleri ve grupları birbirinden ayıran onları sahip oldukları

kimliğin belli bir kültürel normlarının içerisinde sokmakta olduğu görülmektedir. Kimliğin tanımı içerisinde var olduğundan anlaşıldığı üzere kimlik: bireyin üzerinde yaşadığı toprağa, içerisinde bulunduğu coğrafyaya, çevresinde bulunan insanlara, yaşadığı ülkeye ve cinsiyet gibi faktörlere göre belirli normlarda isim değiştirebilen bir yapıdadır. Aynı şekilde cinsiyet farklılığı ve farklı cinsiyete sahip bireylerin toplumsal yaşamları ise aynı şekilde içerisinde yaşadığı kültüre göre şekillenmektedir. Bu da göstermektedir ki: kimlik kültür ile şekillenebilen ve kültüre göre zamanla şekil değiştirebilen esnek bir yapıda olduğu görülmektedir.

Postmodern bir Dünya’ da kimlik algısı geçmişe nazaran oldukça değişim göstermiştir. Bireylerin hayatlarını idame ettirebilmek ve kimi zaman medyada özgürlüğe kavuşmak için yapıldığı söylenen göçler aslında Ortadoğu toplumlarında çoğu zaman bireylerin kendilerini ve ailelerini şiddetten ve dehşetten korumak istemelerinden kaynaklanmaktadır. (Acemoğlu, Robinson, 2020, s.11). İşte bu durumda gerçekleştirilen ve yaşadığı çevreyi değiştiren bireyler zamanla içerisinde buldukları kültürü kısmı olarak terk ederek, yeni kültürel yapılara giriş yapmaktadır. Bu durumda Dünya’ da para ekseninde oluşan bir kültürel değişimi ve kültürel birleşimi göstermektedir.

2011 yılının Ocak ayında Şam’ da bulunan Hareke pazarında yönetimde olan Beşar Esad’ın baskıcı yönetimine karşı bir protesto meydana geldi. Kısa bir zaman sonra Dara kentinde birkaç çocuk duvara “halk hükümetin düşmesini istiyor” yazdı. Gösteriyi yapan çocuklar polisler tarafından yakalandı ve işkence gördü. Sonrasında ülkede çocukların serbest kalması için gösteriler başladı. Bu gösteriler hükümetin düşmesi ve özgürlük adına yapılmış olsa da ülke genelinde büyük bir can kaybı meydana geldi. Dahası özgürlük isteyen Suriye halkı kendisini iç savaşın içerisinde buldu. (Acemoğlu, Robinson, 2020, s.11).

Yakın zamanda Suriye’ nin karşılaştığı bu durum birçok Ortadoğu ülkesinde de meydana geldi. Ülkede iç savaş ve güvensizlik başladığı anda bireylerin ülkelerini terk ederek yeni bir hayat kurma arayışları kendilerini özgürlüğe ve yeni bir hayata kavuşturmasının dışında yeni bir kimliğin inşa edilmesi için atılan adımları oluşturmaktadır.

Kimliğin şekillenmesi ve oluşması için birçok faktörün olduğunu sıralamıştık. Peki bu faktörler içerisinde uygulanan yasalar kimlik üzerinde ne denli etkili olmaktadır? Birçok insanın istediği özgürlük aslında nedir? Özgürlük bireylerin sınırsızca istediklerini yapabilmesi mi? Yoksa bireylerin yasalara uyarak kültürel değerlerin dışına çıkmadan gerçekleştirebileceği değerler bütünü mü? Locke' a göre

“Yasanın olmadığı yerde özgürlük yoktur.” (Acemoğlu, Robinson, 2020, s.13).

Peki yasalar farklı kültürel gruplar üzerinde ne denli bir kültürel değişim bırakmaktadır? Günümüzde İsrail’ de yaşayan Çerkesler incelendiğinde farklı bir ülkede kendi toplumsal kurallarının bulunduğu “Adiğe Xabze” nin dışında yaşadıkları ülkenin kurallarının bulunması özgürlükleri üzerinde nasıl bir etki bıraktığı araştırılmıştır. İsrail’ de birçok azınlık grubun bulunmasına rağmen kendi içerisindeki kurallara müdahale edilmediği görülmektedir. Bölgenin kültürel normları yaşanılan bölgeden dışarı çıkılmadıkça içeride bir değişimin olmadığı fakat serbest kültürel değişim ile dışarıya bağlı olarak kültürel etkilenmelerin mevcut olduğu görülmektedir.

Mülakat notlarına baktığımızda, “Adiğe Xabzeyi unuttuk çünkü Yahudilerin Xabzesi yoktur.” (Harun Hakhu, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Şeklinde bir açıklama ile karşılaşmaktayız. Bu da göstermektedir ki Yahudilerin sosyal yaşantısının Çerkesler üzerinde önemli bir kültürel değişime sebep olmuştur. Sosyal medya, diziler, reklamlar ve filmler aracılığıyla Batı kültürünün İsrail toplumunda da etkili olduğu görülmektedir. Türkiye’ de yaşayan Çerkesler gibi İsrail’ de yaşayan Çerkesler de bu kültürden oldukça etkilenmekte ve bu durum Adiğe Xabze üzerinde bir değişime sebep olmaktadır.

Kadınların toplumsal hayattaki yeri incelendiğinde ise Ortadoğu toplumlarında nadir rastlanan bir durumla karşılaşılmıştır. Ortadoğu’ da kadınlara sağlanan politik hakların dışında Avrupa’ da yaşayan kadınlar kadar önemli konumlarda olmadığı görülse de İsrail’ de bu durumun Ortadoğu’ ya paralel bir biçimde geliştiğini söylemek doğru bir yaklaşım olabilmektedir. İsrail’ de yaşayan Çerkes kadınların mesleki hayatları incelendiğinde birçoğunun eğitim seviyesinin oldukça yüksek konumlara geldiği görülmektedir. Kadınların özellikle tıp ve mühendislik alanlarındaki başarısı ise oldukça yüksek orandadır. Eşlerine

nazaran kadınların daha yüksek bir eğitim almasına ise oldukça sık rastlanılmaktadır. Bu da göstermektedir ki: kadınlar eğitim alma hakkında bir problem ile karşılaşmamaktadır. Eğitim alanında oldukça ileri görüşlü olan bu toplumda ne yazık ki spor faaliyetlerinde kadınların erkekler kadar şanslı olamadığı görülmektedir. Kız çocuklarının ergenliğe adım atması ve dini geleneklere göre hoş karşılanmayan bir durum olması sebebiyle birçok kız çocuğu belli bir yaştan sonra spor dallarını terk ettiği görülmektedir. (Harun Hakhu, Kişisel Görüşme, Ocak 2021). Evlerinde ve sokaklarda spor yapan kadınların profesyonel anlamda spor yapmaktan kaçındığı da görülmüştür.

İsrail’ de yaşayan Çerkesler incelendiğinde kadının bir erkek kadar geniş haklara sahip olmadığı görülmektedir. Oturma düzenleri, kadının mutfaktaki ve çocuklarına karşı davranışlarından bu tutum oldukça rahat bir biçimde çıkartılabilmektedir. Mülakat notlarını sırasında Şevket Beylerin evlerine gidildiğinde gelinlerin evin kızlarının kapı girişinde erkeklerin ve evin büyüklerinin baş köşede oturduğu görülmüştür. Bu durum Çerkes geleneklerine göre de olması gerektiği gibidir. Fakat 21. Yüzyılda kadının aile yaşantısında Batı’ da oluşan durumun tersi olduğu da dikkat çekmektedir.

Çerkes gelenekleri kadına her zaman değer verdiği birçok thamate tarafından söylenirse de gelenekler incelendiğinde özellikle gelinlere oldukça kısıtlayıcı kurallar uygulandığı görülmektedir. Gelinlerin kapı girişinde oturması, kayınpederi ve yabancılar ile konuşmaması ailesine giderken kayınvalidesinden veya eşinden izin alması gibi durumlar kadının toplumda erkek ile aynı seviyede olmadığını göstermektedir. Fakat tahsil anlamında kadınların okuma düzeyleri incelendiğinde erkeklerden geri kaldığını söylemek kesinlikle yanlış olmaktadır.

7.6. İsrail’ de Yaşayan Çerkeslerde Sözlü Halk Edebiyatı

İsrail’ de Çerkes yerleşim birimlerinde mülakat yaptığımızda: günümüzde İsrail’ de yaşayan Çerkeslere ait haber kanalı, radyo kanalı veya dizi ve filmlerin olmadığını görülmektedir. Yerleşim birimlerinde genelde Türkiye ve Kafkasyalı Çerkeslerin seslendirdikleri Çerkezce şarkılar dinlenilmektedir. İsrail’ de yaşayan Çerkeslere özgü

çocuklara söylenen ninniler, tekerlemeler haricinde çok fazla sözlü bir edebiyat bulunmamaktadır.

Osmanlı zamanında Araplar ile yakın ilişki geliştiren Çerkesler, bu dönemde Arapları oldukça pis ve düzensiz olduklarını ifade etmektedir. Bu düşüncelerini çocuklara söyledikleri tekerleme şeklindeki şarkılara da yansıtılmışlardır.

Asiye Ğurkoj' un söylediklerini Türkçeye çeviren Silvia İşleyen, tekerlemeyi şu şekilde tercüme etmektedir:

“Hacer söylüyor,
Taşı alıyor,
Asa söylüyor,
Sopa alıyor,
Tuvalet yapıyor.”

Türkçe' ye çevirisinin çok anlamlı olmaması üzerine kendisine bu tekerlemenin Türkçe açıklamasını yapmasını istediğimde şu cümleler ile açıklamıştır:

“Pis insanların birlikte, pisliklerin içinde kaldıklarını ifade etmek için Araplara atıfta bulunarak söylenmiştir.”

Arapları genel anlamda pis bulan ve onların gelenek ve göreneklerini Çerkeslere uyum sağlamadığını düşünen Çerkesler, mümkün olduğunca Araplardan uzak durmaya çalışmış ve şarkılarda, tekerlemelerde pis olarak düşündükleri Arapların pisliklerine değinmişlerdir.

Çerkeslerde kahramanlık ve yiğitlik üzerine çok fazla atasözü bulunmamaktadır. Fakat İsrail' de yaşayan Çerkeslere atasözleri hakkında sorular sorduğumuzda “pek fazla atasözümüz yoktur” yanıtlarıyla karşılaşmıştır. Bölgedeki atasözlerini incelediğimizde ise genellikle kayınvalidenin gelinlerine öğüt olacak niteliktedir.

“Giysilerin kral, toprak da kraliçe demektir.”

Bu atasözünün açıklamasını: evi toplayanın kişinin kadın olması ve kadını temsil edenin erkek olmasından dolayı söylenmekte olduğu ifade edilmektedir. Burada kadınların temsil etmeğe değil, temsil edilmeye hazırlayan kişi olarak gösterilmesi de kadınların bilgili ve akıllı olduklarına işaret edilmiştir. İsrail’ de yaşayan Çerkesler, genellikle dünya Çerkeslerinin kullandığı atasözlerini günlük hayatlarında kullandıklarını ifade etmektedir.

7.7. Geleneksel Halk Oyunları

Çerkesler, anavatanlarından sürüldükten sonra Dünya’ nın dört bir tarafına dağıldığı bilinmektedir. Çerkeslerin geleneksel halk oyunlarını araştırdığımızda ise yöreden yöreye büyük değişikliklerin yaşanmadığı görülür. İsrail’ de yaşayan Çerkeslerin geleneksel halk oyunları incelendiğinde ise Türkiye ve Kafkasya ile aynı oyunları oynadıkları göze çarpmaktadır. Oynanılan oyunlar:

1. **Wuic:** Çerkesler düğünlere başlarken her zaman bu oyunla başlamaktadır. Bu oyunun kuralları: erkekler ve kızlar karşılıklı sıraya dizilir. Sırada kızlar alkışlarken, erkekler sırayla istedikleri kızları dansa kaldırır. Erkek elini kıza uzatır ve kıza erkeğin elini tutar. Yan yana belirli adımlara göre yürüyüş şeklinde gerçekleşir. Sırada bulunan erkekler kızları dansa kaldırdıklarında, tüm eşler sırayla oluşturdukları çemberin içerisine girerek aynı şekilde belirli adımlara göre dans ederler. Tüm eşler çemberin içerisinde dans ettikten sonra erkekler, kızlara nazik bir şekilde teşekkür ederek, sıraya tekrar bırakır ve düğünlerde bu oyun ile açılış yapılır. Aynı şekilde düğün bittiğinde de wuic yapılır ve Çerkes düğünü bu şekilde bitirilir.
2. **Şeşen:** düğünlerde şeşen, qafe, leperuj gibi oyunların bir sırası bulunmamaktadır. Hatiyago (Genellikle düğün sahibinin yakınlarından ve yaşça büyük, ortamda sözü dinlenen birisinin kadınları ve erkekleri sıraya koyarak düğünde düzenin oluşmasını sağlayan kişidir.) oyuncuların isteklerine göre pşinawoya (düğünlerde akordeon çalan kişiye söylenir. (Çerkezce bir kelimedir.) istekleri iletir ve sonrasında oynanılacak oyunlar belirlenir. Şeşen oyununda ise erkekler sırayla, sıralarında çıkıp çemberin içine girer. Erkek dans edilecek çemberin içerisine

girdiğinde kızların durduğu taraftan da bir kız çıkar ve hareketli bir oyun olan bu oyunu oynayıp, erkek kızı sırasına tekrar getirerek oyun bitirilir. Oyunlar genellikle bir kız bir erkek şeklinde oynanmaktadır. Kimi durumlarda iki kız, iki erkek ya da üçer üçer olarak da oynatılabilmektedir.

3. **Qafe:** bu oyundan genellikle şaşenden sonra oynatılmaktadır. Fakat yukarıda da dediğimiz gibi şaşen, qafe ve leperuj gibi oyunların oynanma sırası yoktur. Qafede ise erkek yine önce çemberin içerisine girer. Daha sonra karşı taraftan bir kız çıkar. Yine adımlar usulüne göre oynanan bu oyunda üç adım ileri beş adım geri atılarak erkekle paralel olacak şekilde yavaş bir oyun sergilenir. Kimi yörelerde değişik qafeler oynansa da en bilinen oynanış şekli budur.
4. **Leperuj/Apsuwa:** Bu oyunda genellikle Türkiye’ de Eskişehir, Çanakkale, Bursa civarında oynanansa da dernekler aracılığıyla Türkiye’ nin birçok noktasında artık oynanılmaktadır. İsrail’ de yaşayan Çerkeslerde de bu oyun vardır. Bu oyunun oynanış şekli ise diğer oyunlara göre daha farklıdır. Geleneksel Çerkes Halk Oyunları içerisinde en hareketli oyun apsuwa ve leperujdur. Genellikle çok hareket etmekten kaçınan kızlar bu oyunda erkekler ile aynı figürleri yapmaktadır. Genellikle bir kız, bir erkek şeklinde oynanılmaktadır.

Türkiye’ de yapılan Çerkes düğünleri genellikle Adıge ceug şeklinde olup daha sonra Türklerin oyun tarzlarından etkilenecek halay, çiftetelli şeklinde devam etmektedir. Bu durum İsrail’ de yaşayan Çerkeslerde de çoğu zaman aynıdır. Düğünler Adıge ceug olarak başlanır ve daha sonra Araplardan etkilenecek Arapça müzikler eşliğinde dans etmeye başlarlar.

Çerkes gençleri evlenirken Türklerde olan kına gecesini Çerkeslerde yoktur ve adetlere aşırı düşkün Çerkes aileler kına gecesini yapmamaktadır. Ayrıca kız istemeye gidildiğinde damat adayı asla kız evine girmez hatta o gün o evin çevresine dahi gelmez. Kız isteme işini genellikle evlenecek olan erkeğin amcası veya dayısı gerçekleştirir. Evlenecek kız da çoğu zaman kahve götürme aşamasında odaya girmez. Bu işlemi genellikle evlenecek olan kızın, kız kardeşi gerçekleştirir. Kız isteme ise Türklerin yaptığı gibi sadece bir gün de gerçekleşmez. Kız istemek için erkek tarafı, kız tarafına haber gönderir. Aileler tanışmak için erkek tarafı üç veya dört kere kız evine gelir. Bu süreçte isteme işi gerçekleşir ve kız

tarafı “biz biraz düşünelim” der. En son üçüncü veya dördüncü günde kız tarafı kararını netleştirip, erkek tarafına bildirir.

7.8. Çerkes Köylerinde Görgü Kuralları ve Terbiye ile İlgili Gelenekler

Çerkes köylerinde görgü kuralları genellikle Adıge Xabze olarak adlandırılan sözlü kurallara göre şekillenmektedir. Hiçbir Çerkes çoğu zaman bu kuralların dışına çıkmaz, çıktığı takdirde ise toplumdaki dışlanarak en büyük cezayı almış olur. Çerkeslerde eğitim bebeğin doğduğu anda başlar. Türkiye’de Adıge Xabzeye yönelik eğitime eskisi kadar değer verilemese de İsrail’de bu Adıge Xabze üzerine çok yoğunlaşmaktadırlar. İlkokulda Çerkes gelenek ve görenekleri ile ilgili ders aldıklarında Adıge Xabze öğretilmektedir. Ayrıca İsrail’de Adıge Xabzeye göre eğitim çok küçük yaşlarda başlar. Üç/dört yaşlarındaki çocuklar misafire hoş geldin demeyi öğrenir. Anneleri tarafından büyüklerin yanlarında nasıl durması gerektiği hususunda sürekli olarak uyarılırlar.

Oturma düzeni, çocuğun büyüklerine bağıramayacağı gibi birçok kural çocukluktan itibaren sadece anne değil teyze, hala başta olmak üzere birçok yakını tarafından uyarılır. Çocuğu sadece annesi babası eğitmez, aynı zamanda toplumda çocuğu eğitmek için çabalar. Çünkü bir kişinin Çerkes olması aralarında kan bağına gerek duymadan o kişileri akraba eder. Çanakkale Çerkes Derneği Kahvaltısında söylenildiği gibi: “aynı güneşin altında çamaşırımızın kurduğu tüm Çerkesler bizim akrabamızdır.” Cümlesi birçok Çerkes için geçerlidir.

7.9. Çerkeslerde Cenaze Merasimi

Çerkes köylerinde bir kişi öldüğünde sadece oturduğu köy değil diğer Çerkes köyleri de ölen kişinin yaşını tutar. Ölen kişinin akrabalarına saygılarından bir hafta evde televizyon açılmaz. Çocukların izlemesi için açıldığında kısık sesli ve kimse görmeden izlenilmeye dikkat edilir. Köyde bir cenaze varsa o hafta düğün, şölen ve festival gibi etkinlikler yapılmamaya dikkat edilir.

Cenaze evlerinde ise genellikle gelinler hizmet eder, kayınvalideler ve büyükler oturur. Erkekler ve kadınlar mevlitlerde birlikte oturmazlar. Kadınlar bir başörtüsü ile mevlitlere katılır ve mevlitlerde Kur'an okunur. Mevlitlere katılan kadınlar asla mezarlığa gelmemektedir. Çerkes geleneklerine göre bir kadının bir cenaze olduğunda mezarlığa girmesi kesinlikle ayıptır. (İrfa Öner, Kişisel Görüşme, Nisan, 2020). Bu yüzden kadınlar mevlitlere katılım gösterirler. Bu durum İsrail' de yaşayan Çerkeslerde ise tek bir noktada değişiklik göstermektedir. Türkiye' de yakını ölenler belli bir zaman sonra mezar taşı yaptırmaktadır. Fakat İsrail' de mezar taşı yaptırmak ayıptır. Bu yüzden ölenler akrabalarının mezarlarını tam olarak nerede olduğunu bilmemektedir. Bu geleneğin Araplardan kendilerine geçtiklerini söyleyen İsrail' de yaşayan Çerkesler, bu geleneğin doğru bir davranış olduğunu ve mezarın kaybolmasının dini açıdan iyi bir işaret olduğunu simgelediğini ifade etmektedirler. (Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, Şubat 2020). İsrail' de yaşayan Çerkesler de mezarlığa asla gitmez ve mevlitler de ve evlerinde Kur' an okuyarak ölülerine dua ederler. Bir yıl dolduğunda da ölen kişinin hatırası adına bir hayır işlenmektedir

7.10. İsrail'de Yaşayan Çerkeslerde Komşuluk İlişkileri

İsrail' de yaşayan Çerkeslerin hepsi müstakil ve bahçeli evlerde oturmaktadır. Bu yüzden çevrelerinde çok fazla komşuları bulunmamaktadır. Nedenin ne olduğunu asla bilemediğimiz bir şekilde ev gezmelerinin yaygın olmadığı dikkatimizi çekmektedir. İsrail'de yaşayan Çerkeslerde ev gezmeleri ve günler pek yaygın değildir. Tüm köy ile neredeyse akraba olan İsrail'de yaşayan Çerkesler, kendilerine misafir geldiğini fakat habersiz bir şekilde asla gelemediğini ifade etmektedirler. Bu durum ise Türkiye' deki köylerde kesinlikle yoktur. Özellikle Anadolu' da bulunan Çerkes köylerinde misafirler, ev sahibinin evine direkt olarak gitmektedir. Bu her iki tarafın birbirine samimiyetini gösterse de gelinler ve yeni nesil gençler tarafından hoş karşılanmadığı da görülmektedir. Fakat köyün yaşlıları tarafından bu durum çoğu zaman bu şekilde gerçekleşir.

Köye misafir geldiğinde eğer genç bir misafirse köyün gençleri, yaşlı bir misafir ise köyün yaşlıları toplanarak gelen misafiri ziyaret ederler. Köydeki gençler gelen misafir için hemen bir zehes ortamı kurar ve sohbet ederek bütün gece oturulur. Bu durum Türkiye' de bu şekilde olduğu gibi İsrail' de yaşayan Çerkeslerde de bu şekildedir. Köydeki gençler gelen

misafir için toplanır ve onu en iyi şekilde ağırlamaya çalışır. Eğer yaşlı bir misafir gelirse köydeki thamateler misafiri ziyarete gider.

7.11. İsrail' de Yaşayan Çerkeslerde Bayram ve Bayramlaşma Geleneği

Yahudi devleti sınırları içerisinde olan ancak İslamiyet inancına sahip olan İsrail' de yaşayan Çerkesler için bayramlar büyük bir kutlama havasında gerçekleşmektedir. Özellikle Ramazan Bayramı' nda sokakların ve evlerinin önü süslenmesi, birlikte iftar sofralarının kurulduğu büyük bir şölen yaşanmaktadır.

Çerkesin Çerkes ile evlenmesi geleneği ile köyde neredeyse herkesin akraba olduğu İsrail Çerkeslerinde bayramlaşmalarda kalabalıkça kutlanılmaktadır. Bayram sabahları camilere bayram namazı için gidilmektedir. Ayrıca camilerde hutbe Çerkezce okunmaktadır. Hoca, cemaate Çerkezce olarak temizliği, güzel alışkanlıkları, eşlerine iyi davranmalarını vs. hoş şeyleri öğütlemektedir.

Ramazan günlerinde oruç tutması farz olan herkesin oruç tuttuğu ifade edilir. Oruç tutmayanlarında oruç tutanlara hiçbir saygısızlığı olmamaktadır. Köye mülakat yapmak için gittiğimde Yakup Luvj: dini sorular sorarken dikkatli ol. Burası Müslüman köyüdür. Oruç tutma oranı nedir? Benzeri sorular insanları gücendirebilir. Burada herkes oruç tutar şeklinde bir açıklama ile karşılaştım. Köy içerisinde konuştuğum herkes de İslamiyet inancı oldukça kuvvetli olduğu ve bayramları anlatırken yüzlerinde oluşan o heyecan dışarıdan görülmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

19. yüzyılda büyük çoğunluğu gümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmiş Çerkesler, kökenleri Kuzey Kafkasya'ya dayanan bir halktır. (Chen Bram, 2019, s. 94). Çerkesler Osmanlı Devleti'ne ilk geldiklerinde devletin planladıkları yerleşim planına göre öncelikle Balkanlara yerleştirilmiş ve devamında kalabalık kitlelerin ülkeye gelmesiyle Osmanlı Devleti'nin birçok noktasına yerleştirilmeye devam edilmiştir. (Saydam, 1997, s.169). Tezimizin konusu olan İsrail' de yaşayan Çerkesler de saha çalışmasından ve literatür araştırmalarımızdan elde ettiğimiz verilere göre Balkanlara yerleştirilen Çerkeslerin, Filistin Bölgesine gönderilmesi sonucu bölgeye yerleşmiş bir topluluk olduğu görülmektedir.

Saha çalışmamız sonucunda elde edilen verilere göre “Çerkes” kelimesinin anlamı bölgeden bölgeye hatta bireyden bireye göre dahi değişim gösterebilmektedir. Tezimiz içerisinde anlatılmış olan Türkiye'de yaşayan Çerkeslere göre Çerkes kelimesinin anlamı Kuzey Kafkasya'dan gelen tüm Kafkas kökenli bireyler olarak nitelendirilmektedir. Literatürde ve birçok Çerkese göre Kafkasya'dan gelen tüm bireyler Çerkes olsa da Adıgeler dışında bulunan diğer Kafkas kökenli bireylerin Çerkes olmadığını iddia eden de bir kitle bulunmaktadır. Çerkes kelimesinin kapsadığı boylar, İsrail' de yaşayan Çerkesler içerisinde de problematik haline geldiği görülmektedir. İsrail' de yaşayan Çerkesler ile yaptığımız mülakat sonuçlarını incelediğimizde kimi bireylerin Çerkesleri, sadece Adıgeler olarak kabul ettiği kimi bireylerin ise sadece Abzeh ve Şapsığ boylarından oluşan bir halk olarak nitelendirdiği görülmektedir. İsrail'de sadece Abzeh ve Şapsığ boylarının yaşaması bu tanımlamaları yaparken bireylerin düşünce tarzlarını etkilediği de araştırmacı tarafından düşünülmektedir.

“1948' den Günümüze İsrail'de Yaşayan Çerkez Azınlıkların Devamlılık, Entegrasyon ve Direnç Süreci” adlı tezimiz içerisinde İsrail' de yaşayan Çerkesler ve Türkiye' de yaşayan Çerkesler kültürel anlamda kıyaslamalar yapılarak her iki bölgede yaşayan Çerkeslerin kültürel yapılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Saha çalışması için bölgede bulunduğumuz süre zarfında, Türkiye' de yaşayan Çerkesler ile İsrail' de yaşayan Çerkesler arasında en büyük farkın İsrail' de yaşayan Çerkeslerin anadilinde eğitim veriliyor

olması dikkatimizi çekmiştir. İsrail’de bulunduğumuz süre zarfında anaokulunda, ilkokul ve lisede verilen eğitimleri incelemek için araştırmacı okulları ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler sonucunda İsrail’de yaşayan Çerkeslerin anaokulundan ortaokula kadar ders kitaplarının İbranice olduğunu fakat derslerde öğretmenlerin öğrencileri ile Çerkezce iletişim kurarak ders anlatıldığı görülmüştür. Aile içerisinde Çerkezce öğrenen Adige çocuklar, telefon, internet, televizyon gibi iletişim araçları aracılığıyla İbranice ile daha okula gitmeden tanışmaya başladıkları izlenmiştir. Çevre köylerinde Arapların bulunması ve Kur’an-ı Kerim’in Arapça olması İsrail’de yaşayan Çerkeslerin Arapça ile de küçük yaşta tanışmasına imkân verdiği mülakat notlarından elde edilen veriler sonucunda ulaşılmıştır. Dil edinimleri sadece Çerkezce, İbranice ve Arapça ile sınırlı kalmamaktadır. İngiliz mandasında, İngilizce eğitim alan ve devlet yetkilileri ile İngilizce konuşmak zorunda olan Çerkeslerin büyük bir bölümü İngilizceyi anadili gibi bilmektedir. Yetmiş- seksen yaşlarında olan Çerkesler ile iletişim kurarken sorunsuz bir şekilde İngilizce konuşmaları ayrıca dikkatimizi çekmiştir.

Genç kuşağın telefon ve internet oyunları sayesinde İngilizceyle tanışmaları ve ilkokuldan itibaren İngilizce eğitim almaları genç neslin de İngilizce bilmesine olanak sağladığı görülmektedir. Bu durum da İsrail’de yaşayan Çerkeslerin dört dil ile büyümesine yol açmıştır ki bu durumun İsrail’deki birçok dil bilimci ve antropolog tarafından araştırıldığı, literatür araştırması yaparken karşımıza çıkmaktadır.

İsrail Devleti’nde yaşayan Çerkesler azınlık olarak kabul edilmekte ve bu anlamda Çerkeslere ve azınlık olarak kabul edilen Dürzilere de aynı sosyal haklar sağlanmakta olduğu bilinmektedir. Kfar Kama belediye olarak kabul edilmekte, Rehaniye ise birkaç yerleşim birimiyle belediyeye bağlanılmakta olduğu bilgisine de İsrail arşiv raporlarından ve mülakat sonuçlarından ulaşılmıştır. Belediyeler ise şehirlere bağlanmakta ve bağlı oldukları şehirler tarafından idare edilmektedir. Literatür araştırmalarımızı incelediğimizde bu yönetim planının Osmanlı Devleti zamanında da uygulandığı bilgisine ulaşılmaktadır.

İsrail Devleti’ nin Çerkeslerin kültürel yapılarına ve diline müdahale etmediği mülakat notlarıyla desteklenmektedir. Ayrıca devletin Çerkezce yazmayı bilmeyen Çerkesler için Kafkasya’ dan İsrail’ e gelen Çerkes öğretmen ile dil kursu verildiği bilgisine

de ulaşılmaktadır. Çerkeslerin yerleşim birimlerinde okullarda verilen erkezce eğitimin yanı sıra belediye tarafından erkezce yazma kursları da verildiği bilinmektedir. Çok dilli bir hayatın verdiği şekilde yerleşim birimlerinde İbranice, Arapça ve erkezce tabelalar bulunmaktadır. Bu veriler fotoğrafları çekilerek tezin son bölümüne eklenmiştir.

Belediyelerin hizmetleri içerisinde Çerkeslerin anavatan olarak kabul ettikleri Maykop ve Nalçik' e de ücretsiz geziler yapılmaktadır. Anavatandan erkes halk dansları ekipleri gelip ülkede ağırlanmaktadır. Mülakat notlarında tüm bu hizmetler anlatılmakta ve Çerkesler, İsrail'de yaşadıkları için çok şanslı olduklarına değinmektedirler. Anavatana geri dönüş durumları sorulduğunda ise "biz kültürel değerlerimizi oldukça iyi bir biçimde yaşayabilmekteyiz ve erkezce eğitim alabiliyoruz. Ayrıca refah düzeyimiz oldukça iyi durumdadır. Bu yüzden anavatana dönmeyi düşünmüyoruz." (Nafen Luvj, Kişisel Görüşme, Ocak 2020). şeklinde cevaplarla karşılaşılmaktadır.

İsrail'in dış politikada izlediği tutum hakkında düşünceleri sorulduğunda ise birçok kişiden İsrail' e yönelik olumlu açıklamalara rastlanılmaktadır. Bu konuşmalardan "Komşuda pişer, bize de düşer, İsrail' in iyi olması, güçlü olması bizim içinde çok önemli. İsrail ne kadar güçlü iyi olursa biz de o kadar rahat yaşarız." şeklinde dir. (Yakup Luvj, Kişisel Görüşme, şubat 2020)." Birçok kişi ile yapılan mülakatlar sonucunda İsrail'de yaşayan Çerkeslerin bu ülkede refah içinde olduklarına ve bu ülkede yaşamaktan memnun oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Çerkeslerin sürgün edildiği bir tarih olarak belirlenen 21 Mayıs gününü de İsrail'de yaşayan Çerkeslere resm tatil olarak izin verilmesi ve yaşadıkları bölgede anma etkinlikleri yapabilmeleri, belediye tarafından geleneksel etkinlikler düzenlemeleri, anadilde eğitim verilmesi gibi birçok durumun yaşanması, Çerkesler tarafından hoş karşılanmakta olduğu görülmektedir. Bu imknların sağlaması onların İsrail'e karşı sempati duymalarına da neden olduğu düşünülmektedir.

Çerkeslerin İsrail sınırlarındaki kültürel yapıları ve değişimleri incelendiğinde ise şu veriler göz önüne çıkmaktadır:

Hız. İsa'nın bu topraklarda doğması ve Kutsal Kabir Kilise' sinin burada bulunması, Yahudiler için Ağlama Duvarı'nın bu bölgede olması ve Müslümanlar için de Hız. Muhammed'in burada Miraca çıkmış olması ve Müslümanların ilk Kiblesi olan Mescid-i Aksa'nın burada bulunması sebebiyle dini açıdan oldukça önemli bir coğrafya olduğu bilinmektedir. İsrail'de yaşayan halkın mensup olduğu din de devlet açısından oldukça önemlidir. Öyle ki dini nikâh kıyılmadan evlilik akdi gerçekleşmiş sayılmamaktadır. Bu durumun sosyo-kültürel açısından da önemli etkileri bulunduğu düşünülmektedir.

İsrail' de yaşayan Çerkesler, Türkiye' de yaşayan Çerkesler ile kıyaslandıklarında kaç-göç kültürüne yönelmiş oldukları görülmektedir. Nispeten bu durum Türkiye' de yaşayan dindar Çerkeslere göre daha muhafazakâr bir tutum olarak düşünülebilmektedir. Öyle ki İsrail' de yaşayan Çerkes kadınlar, akşamları zikre gitmekte, günah olur gerekçesi ile zehesler yapılmamaktadır. Geçmişte de geleneksel halk oyunlarının erkek erkeğe oynamakta olduğu bilinmektedir. (Asiye Ğurkoj, Kişisel Görüşme, Şubat 2020).

Çerkeslerin bu coğrafyaya yerleştirilmesinden bu yana yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler literatür araştırmaları ve mülakatlar ile desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda ise Çerkeslerin eğitime büyük önem verdikleri ve bu özellikleriyle de İsrail' de güvenlik sektöründe önemli bir istihdam oranına sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca eğitim, tarım ve sağlık alalarında da büyük bir istihdam oranının olması, Çerkeslerin her alanda faal ve güvenilir bir durumda olduğunu göstermektedir.

Araştırmacının, araştırma yapılan grubun içerisinde birisi olması ve Çerkes kültürü içerisinde yetişmesi, objektif gözlem yapılabilmesine ve samimi cevaplar alabilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Çerkezce ifade edilen terimlerin anlaşılmasına da avantaj sağlamıştır. Araştırma yapılan bölgede Türkçe bilen Türkiyeli Çerkes damatların bulunması, her iki ülkede yaşamış bireyler arasında kıyaslama yapılmasında kolaylıklar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., Robinson, J., (2020). Dar Koridor. Yüksel Taşkın (Çev.). İstanbul: Doğan.
- Aydın, S. & Emiroğlu, K. (2020). Antropoloji Sözlüğü. İstanbul: Islık Yayınları.
- Basalel, Y. (2003). Yahudi Tarihi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın.
- Benny, M. (2004). The Birth of the Palestinian Refugee Problem. New York: Cambridge Universtiy Press.
- Besleney, Z. A. (2016). Türkiye’de Çerkez Diasporasının Siyasi Tarihi. İstanbul: Üniversitesi Yayınları.
- Bram, C. (1999). Circassian Re-Immgration To The Caucasus. içinde Routes and Roots: Emigration in a global perspective, Kudüs: The Magnes Press.
- Chantal L. Q. (1984) La structure sociale, politique et religieuse du Caucase du Nord au XVIe siècle. Sayı 25, Paris: Cahiers du monde russe et soviétique.
- Clifford, J. (1994). “Diasporas”, Cultural Anthropology, 9(3), Virjinya: American Anthropolocigal Association.
- Cohen, R. (2008). Global Diasporas: An Introduction, 2. Baskı, Londra: Routledge.
- Corbin, J., Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research techniques and procedures for developing grounded theory (third edition). Los Angeles: SAGE Publications, Inc.
- Çatalkılıç, D., Erdem, T. (2018). Çerkes Toplumunda Bir Hafıza Mekânı Olarak Zehes. Karadeniz Araştırmaları Dergisi.
- Çelik Kan A. (2019). Reyhanlı Çerkeslerinde Evlilik. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 19.
- Doğan, İ. (2014). Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Eagleton, T. (2005). Kültür Yorumları. Özge Çelik (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eliot, T.S. (1981). Kültür Üzerine Düşünceler. S. Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eléonore Merza. (2012). Ni Juifs ni Arabes En Israël, Institut Interdisciplinaire d'Anthropologie du Contemporain Laboratoire d'Anthropologie des Institutions et des Organisations Sociales. Doktora Tezi. Academia.

- Ersoy, H., Kamacı, A. (1992). Çerkes Tarihi. İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Eryılmaz, B., Bektaş, M. Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları (1923-2016). Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, cilt 5, sayı 2.
- Hollstein, W. (1975). Filistin Sorunu- Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi. İstanbul: Yücel Yayınları.
- Hourani, A. (2012). Arap Halkları Tarihi. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hourani, A. (1946). Minorities in the Arab World. London: Oxford University Press,
<https://kfar.galilgov.co.il> (Erişim TARİHİ: 15.12.2020)
- İsrail Arşiv Başkanlığı, Kfar Kama Yerel Yönetim Konseyi Raporu.
- Johnny S, (2013). The Coding Manuel Qualitative Researchers. Sage Publications.
- Stern, A. (1990). Educational Policy towards the Circassian Minority in Israel, Ethnic Minority Languages and Education. Netherlands: Noordwijkerhout.
- Kalaycı, İ. (2015). Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler). Ankara: Avrasya Etüdüleri Dergisi.
- Karpat, K. (1985). Ottoman Population 1830-1914. London: The University of Wisconsin Press,
- Karpat, K. (2001). Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk. Ankara: İmge Kitapevi.
- Karpat, K. (2019). Etnik Yapılanma ve Göçler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koç Nurgül. (2016). Türkiye’deki Çerkes Evlerinin (Adiğe Vune) Sosyal Hayata Etkileri. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi CIEPO-22 SYMPOSIUM Bildiriler Kitabı, Trabzon: Trabzon büyük şehir belediyesi kültür yayıncılık.
- Liy, E. Ö. (2004). Abhaz, Abaza, Çerkes ve Ermeni Etnik Grupları Değerler ve Kültürlenme. S. A. Arı içinde, *Geçmişten Geleceğe Çerkesler: Kültür, Kimlik ve Siyaset* Ankara: Kaf-Dav.
- Merza, Eléonore. (2015). *Saving private David Ben Gurion*. Kudüs: CNRS-MAEE.
- Pappe, Ilan (2007). Modern Filistin Tarihi. Nuri Plümer (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Saydam, A. (1997). Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Shafir, A. (2011). Ethnic Minority Languages In Israel. Tel Aviv Üniversitesi.

Tok N. (2003). Kültür, Kimlik ve Siyaset. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

The Circassian Genocide Memorial Day 2020- 2020 טקס יום הזיכרון לרצח העם הצ'רקסי

16.12.2020 tarihinde youtube.com/watch?v=kNpDQDNB bu siteden alınmıştır.

Turner, Bryan. (2003). Oryantalizm, Postmodernizm ve Din. İbrahim Kapaklıkaya (Çev.)
İstanbul: Anka Yayınları.

Türkan, H. K., Kan, A. Ç. Reyhanlı Çerkeslerinde Evlilik. Avrasya Uluslararası
Araştırmalar Dergisi, cilt:7, sayı:19.

YALÇINKAYA, S. (2020). Kafkasya'dan Türkiye'ye: Devamlılık, Entegrasyon ve
Direnç Süreçleri Bağlamında Adıgeler. TROYACADEMY International Journal of
Social Sciences.

רננה קריסטל. מגששים בעלטה בית חינוך עורים בירושלים, המוסד הראשון לחנוך מיוחד ביישוב היהודי בארץ
ישראל 1902-1948. אוניברסיטת בן גוריון בנגב. 2014 מרץ. חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת
עמוד:20. (M.A). התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה

EKLER

EK: 1 “Ein Kazan” Kfar Kama

EK: 2 Çanakkale- Biga Çerkes Evi

Ek: 3 1960'lar Kfar Kama

Ek: 4 2020 Kfar Kama Ev Mimarisi

Ek: 5 Kfar Kama- Sokak Tabelası

Ek: 6 Kfar Kama'da Anaokulu (2020)

Ek: 7 Rehaniye İlkokul

Ek: 8 Kfar Kama Okul Panosu

Ek: 9 Rehaniye Okul Panosu

Ek: 10 Kfar Kama-Kütüphane ve Belediye Binası

Ek: 11 Kfar Kama-Okula ait Halisaha

Ek: 12 Kfar Kama- Engellilere Araç Temin Edilen Dernek

Ek: 13 Kfar Kama Belediye Aracı

Ek: 14 Çerkes Kadınlarının Sembolü Beyaz Başörtü- Kudüs

Ek: 15 Golan Tepeleri- Terk Edilmiş Çerkes Köyündeki Köy Camiisi

Ek: 16 Çerkes Ethem'in Kaldığı ve Müzeye Çevrilen Ev

Ek: 17 Çerkes Ethem'in Kaldığı Evin Avlusu

Ek: 18 Çerkes Ethem'in Kaldığı Ev

